

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KALKINMA PLANLARININ MANTIĞI
VE
UYGULAMA ETKİNLİĞİ BAKIMINDAN
1980 ÖNCESİ VE SONRASININ MUKAYESELİ BİR ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VOLKAN ÇINAR

BURSA-2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim / Ana sanat Dalı, İktisat Bilim Dalı'nda 701411022 numaralı Volkan ÇİNAR'ın hazırladığı "Kalkınma Planlarının Mantığı ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 27/11/2018 günü 10:30-11:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

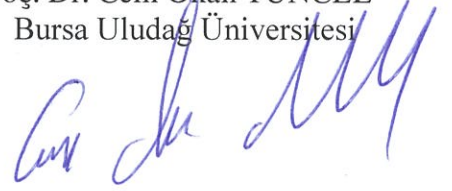
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Emin ERTÜK
Bursa Uludağ Üniversitesi

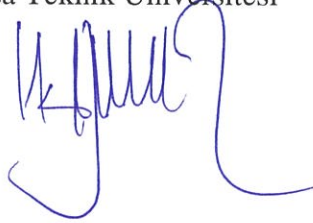
Üye

Doç. Dr. Cem Okan TUNCEL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Hilal Y. KESER
Bursa Teknik Üniversitesi

27/11/2018

Yemin Metni

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “Kalkınma Planlarının Mantığı ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynakların usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

31/10/2018

Adı Soyadı: Volkan ÇINAR
Öğrenci No: 701411022
Anabilim Dalı: İktisat
Programı: İktisat
Statüsü: Y.Lisans Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 31/10/2018

Tez Başlığı / Konusu: **Kalkınma Planlarının Mantığı ve Uygulama Etkinliği Bakımından 1980 Öncesi ve Sonrasının Mukayeseli Bir Analizi**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **164** sayfalık kısmına ilişkin, **26/10/2018** tarihinde şahsım tarafından "**Turnitin**" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtremeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **8**'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

31/10/2018

Adı Soyadı:	Volkan ÇINAR
Öğrenci No:	701411022
Anabilim Dalı:	İktisat
Programı:	İktisat
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Emin ERTÜRK

ÖZET

1963'ten günümüze ülke kalkınmasını sağlamak amacıyla Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Ancak bu kalkınma planları, hazırlanış mantığı ve uygulama koşulları açısından iki döneme ayrılmaktadır. Bu dönemleri ayırırken 1980 yılı dönüm noktası olarak düşünülmektedir. 1980 öncesi dışa kapalı bir ekonomide ithal ikameci ve korumacı bir stratejinin gerektirdiği planlar hazırlanırken, 1980 sonrası dışa dönük serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu ve ihracata dayalı bir büyümenin tercih edildiği ekonomi anlayışına uygun planlar hazırlanmıştır.

1980 sonrası küreselleşme ve liberalizasyonun bütün dünyada yayıldığı yıllar olmuştur. Türkiye'de bu gelişmelerden uzak kalmamış ve ekonomik yapı ve tercihlerini uluslararası gelişmelere uygun hale getirmeye çabalamıştır. Bu durum da 1980 öncesi ve sonrası planların mantığında önemli değişikliklere neden olmuştur.

Çalışmamızın amacı da kalkınma planlarının mantığı ve uygulama sonuçları bakımından 1980 öncesi ve sonrası ayrımını temel alarak kalkınma planlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Bu kapsamda mantık ve uygulama etkinliği olarak 1980 öncesi ve sonrası farklılıklar ve sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Since 1963, five-year development plans have been prepared and put into practice in order to ensure country development. However, these development plans are divided into two periods in terms of preparation logic and implementation conditions. It is thought to be the turning point of 1980 when separating these periods. In an economy closed before 1980, the plans required by an import substitution and protectionist strategy were prepared, and plans were prepared in accordance with the understanding of the economy in which export-oriented free market conditions were valid and export-oriented growth was preferred after 1980.

After 1980, globalization and liberalization has been spreading all over the world. In Turkey, it did not abstain from these developments and tried to make its economic structure and preferences suitable for international developments. In this case, the logic of the plans before and after 1980 has caused a lot of changes.

The aim of our study is to analyze development plans comparatively based on the pre-1980 and post-1980 differentiation in terms of the logic and implementation results of development plans. In this context, differences and results were introduced before and after 1980 as logic and implementation activity.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar.....	xi
GRAFİKLER.....	xii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA, PLANLAMA KAVRAMLARI VE KALKINMADA PLANLAMANIN GEREKLİLİĞİ

1.1.KALKINMA KAVRAMI.....	2
1.1.1.Kalkınma Kavramının Tanımı	2
1.1.2. Kalkınmanın Büyümeyle İlişkisi	3
1.1.3. Kalkınmayı Belirleyen Unsurlar.....	4
1.1.4. Kalkınma Politikaları Uygulamalarının Dünya Örnekleri.....	5
1.1.5. Kalkınmayı Etkisiz Kılan Sebepler.....	7
1.2. KALKINMA PLANLARI KAVRAMI VE GEREKLİLİĞİ.....	8
1.2.1. Planlama Kavramının Tanımı.....	8
1.2.2. Kalkınma İçin Planlama Gerekli Midir?.....	10
1.2.3. Plan İdeolojisi ve Plansız Kalkınma.....	12
1.2.4. Sosyalist ve Kapitalist Plan Anlayışı Farklılıkları.....	13
1.2.5. Planlı Kalkınmada Dünya Örnekleri.....	14
1.2.5.1. Latin Amerika'da Sanayileşmeye Yönelik Planlar	14
1.2.5.1.1. Arjantin.....	15
1.2.5.1.2. Brezilya.....	19
1.2.5.2. Asya'da Sanayi Modeline Yönelik Arayışlar.....	22
1.2.5.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti.....	22
1.2.5.2.2. Hindistan.....	27
1.2.5.2.3. Güney Kore.....	31
1.2.5.3. Avrupa'dan İrlanda Örneği.....	34
1.2.6. Planlama Çeşitleri.....	37
1.2.7. Planlamanın Amaçları.....	40

1.2.8. Planlamanın Anayasal Dayanağı.....	41
1.2.9. Planlama İhtiyacının Ortaya Çıkış Nedenleri.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMA PLANLARI ÖNCESİ TÜRKİYE'DE PLANLAMA FAALİYETLERİ

2.1. TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMANIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	45
2.1.1. İzmir İktisat Kongresi ve Türkiye Ekonomisinin Planlı Kalkınma Öncesi Genel Görünümü.....	45
2.1.1.1. Sanayi Alanındaki Gelişmeler.....	49
2.1.1.2. Uygulanan Dış Ticaret ve Para Politikaları.....	50
2.1.2. Devletçilik Politikaları Uygulanan Dönem.....	51
2.1.3. I. Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938).....	51
2.1.4. II. Beş Yıllık Sanayi Planı (1939-1943).....	53
2.2. 1946-1960 YILLARI ARASI YAŞANAN GELİŞMELER.....	54
2.2.1. 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı ve Vaner Planı.....	56
2.2.2. Serbest Piyasa ve Dış Sermayeye Açılma Deneyimleri.....	58
2.2.3. 1958 Kriziyle Yaşanan Daralma Dönemi.....	59
2.3. 1960-1963 YILLARI VE PLANLAMAYA GEÇİŞ.....	61
2.3.1. DPT'nin Kuruluşu ve Planlamaya Geçiş.....	61
2.3.1.1. Perspektifler.....	65
2.3.1.2. Kalkınma Planları.....	65
2.3.1.3. Yıllık Programlar.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALKINMA PLANLARI VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ

3.1. 1980 ÖNCESİ KORUMACI VE İTHAL İKAMECİ PLANLAMA DÖNEMİ.....	67
3.1.1. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	69
3.1.1.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	69
3.1.1.2. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri.....	70

3.1.1.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	71
3.1.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	75
3.1.2.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	75
3.1.2.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	75
3.1.2.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	77
3.1.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	82
3.1.3.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	82
3.1.3.2. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	82
3.1.3.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	86
3.1.4. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	92
3.1.4.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	92
3.1.4.2. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri.....	93
3.1.4.3. 24 Ocak 1980 Kararları.....	96
3.1.4.4. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	98
3.2. 1980 SONRASI SERBEST PİYASAYA GEÇİŞ DÖNEMİNDE PLANLAMA.....	104
3.2.1. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	105
3.2.1.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	105
3.2.1.2. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	106
3.2.1.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	108
3.2.2. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	113
3.2.2.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	113
3.2.2.2. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	113
3.2.2.3. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı Kararları.....	116
3.2.2.4. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	117
3.2.3. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	121
3.2.3.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	121

3.2.3.2. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	121
3.2.3.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	124
3.2.4 VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	127
3.2.4.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	127
3.2.4.2. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	128
3.2.4.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	132
3.2.5. IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	136
3.2.5.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	136
3.2.5.2. IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	136
3.2.5.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	138
3.2.6. X. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi.....	142
3.2.6.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları.....	142
3.2.6.2. X. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri	142
3.2.6.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi.....	147
GENEL DEĞERLENDİRME.....	151
SONUÇ.....	161
KAYNAKÇA.....	164

TABLÖLAR

TABLO 1	Gayri Safi Yatırımlar (1963-1967) (1961 Fiyatlarıyla-Milyon TL).....	70
TABLO 2	I. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	72
TABLO 3	II. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	79
TABLO 4	Tarım-Sanayi Sektörel Karşılaştırma.....	86
TABLO 5	İmalat Sanayinin Birleşimi (1973-1977).....	87
TABLO 6	III. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	89
TABLO 7	IV. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	100
TABLO 8	V. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	110
TABLO 9	VI. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	118
TABLO 10	VII. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	125
TABLO 11	VIII. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	133
TABLO 12	IX. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	139
TABLO 13	X. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	148

GRAFİKLER

GRAFİK 1	I. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	73
GRAFİK 2	I. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	73
GRAFİK 3	I. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	74
GRAFİK 4	II. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	80
GRAFİK 5	II. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	81
GRAFİK 6	II. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	81
GRAFİK 7	III. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	90
GRAFİK 8	III. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	91
GRAFİK 9	III. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	91
GRAFİK 10	IV. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	101
GRAFİK 11	IV. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	102
GRAFİK 12	IV. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	103
GRAFİK 13	V. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	111
GRAFİK 14	V. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	112
GRAFİK 15	V. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	112
GRAFİK 16	VI. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	119
GRAFİK 17	VI. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	120
GRAFİK 18	VI. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	120
GRAFİK 19	VII. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	126
GRAFİK 20	VII. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	126
GRAFİK 21	VII. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	127
GRAFİK 22	VIII. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	134
GRAFİK 23	VIII. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	134
GRAFİK 24	VIII. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	135
GRAFİK 25	IX. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	140
GRAFİK 26	IX. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	141
GRAFİK 27	IX. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	141
GRAFİK 28	X. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	149
GRAFİK 29	X. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	149

GRAFİK 30	X. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	150
GRAFİK 31	Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	153
GRAFİK 32	İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	154
GRAFİK 33	Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	155
GRAFİK 34	Ticaret Dengesi Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	156
GRAFİK 35	Cari Denge Hedefleri ve Gerçekleşmeleri	157
GRAFİK 36	Bütçe Dengesi Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	158
GRAFİK 37	Dış Borç Ödeme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	159
GRAFİK 38	İç Borç Ödeme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	160

KISALTMALAR

AET	Avrupa Ekonomik Topluluđu
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇHÇ	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GB	Gümrük Birliği
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Money Fund
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MG	Milli Gelir
NAFTA	North American Free Trade Agreement
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
PMT	Planlama Merkez Teşkilatı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
USD	United States Dollar
YPK	Yüksek Planlama Kurulu
VB	Ve Benzeri
VS	Vesaire
WTO	World Trade Organization

GİRİŞ

Bu çalışma ile Türkiye’de uygulanan kalkınma planlarının özellikleri, hedefleri ve etkinliklerinin değerlendirilmesi ve değerlendirme sonuçlarının karşılaştırılarak analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Bu karşılaştırmanın dayanak noktası ise 1980 yılından önce olup olmama durumudur. 1980 öncesi dışa kapalı ve kamunun doğrudan yönlendirme ve müdahalesi söz konusuyken 1980 sonrasında ise liberalizasyon politikalarının etkisinde dışa açık bir ekonomi söz konusudur.

Planlı kalkınmaya geçilen 1960’lı yıllardan itibaren iktisadi ve sosyal faktörler planlama başlığı altında birlikte ele alınarak değerlendirme konusu yapılmıştır. Bunun temelinde kalkınma anlayışı yatmaktadır. Kalkınma toplumsal ve ekonomik konulardaki değişim, dönüşüm ve ilerleme süreçlerine verilen genel bir addır. 1980 öncesi uygulanan planlı kalkınma süreci müdahaleci bir nitelik taşımaktadır. Bu müdahale merkezi idareyi oluşturan siyasi irade olmaktadır. 1980 sonrası yaşanan dışa açılım ve liberalizasyon deneyimiyle kalkınma planlarında temel bir mantık değişikliği olmuştur. Bu mantık değişikliğinin sebebi ekonomik anlayış ve uygulamalardaki farklılıklardır. 1980 sonrası piyasa ekonomisi hakimiyeti ve ihracata dayalı büyüme stratejisi kalkınma planlarında da etkisini göstermiştir.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisine dayalı 1985-1989 arasında beşinci, 1990-1994 arasında altıncı, 1996-2000 arasında yedinci, 2001-2005 arasında sekizinci, 2007-2013 arasında dokuzuncu ve 2014-2018 arasında onuncu beşer yıllık planlar hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Bu çalışmaya Türkiye’de hazırlanmış bütün planlar, planların yapım süreçleri ve uygulama sonuçları yorumlanarak başlanıp kronolojik sırayla sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerden bahsederek ve dünyadan kalkınma örneklerine değinerek asıl konu olan 1960 sonrası Kalkınma Planlarına geçiş yapılacaktır. İkinci bölümde kalkınma planlarını hazırlayan süreçteki planlama deneyimleri incelenecektir. Son bölümde ise günümüze kadar yapılan kalkınma planları detaylarıyla incelenerek, ekonomik hedefler ve gerçekleştirmeler karşılıklı analize konu edilecek ve uygulama sonuçları açısından değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA, PLANLAMA KAVRAMLARI VE KALKINMADA PLANLAMANIN GEREKLİLİĞİ

İktisat bilimi ekonomik ve sosyal hayatın çeşitli yönleri arasındaki ilişkileri inceleyerek kalkınma konularına eğilmiş ve bu çaba neticesinde planlama tekniğini geliştirmiştir. Planlama ile amaçlanan kalkınma hızlandırılması ve bunun neticesinde dengeli bir büyümenin gerçekleştirilmesidir. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde planlamanın araç olma işlevi öne çıkmaktadır.

1.1. KALKINMA KAVRAMI

1.1.1. Kalkınma Kavramının Tanımı

Genelde büyük fikirler daha basit ve temel düşüncelerle ortaya çıkmıştır. Önemli konuların analiz edilip incelenmesi karmaşıklık ve zorluk içerirken; güçlü düşünsel modellerin temelini oluşturan esas kavramlar ise genelde daha kolay idrak edilebilmiştir. Sosyal bilimler alanında, ülkelerin politikalarını belirleyen ve milyonlarca insanı etkileyen fikirler yalnızca belirli bir gruba değil toplumun tüm kesimlerine ulaşabilmelidir.

Bu şekilde yapılarak fikirlerin yerel düzeyden küresel düzeye aktarılması ve insan yaşamını belirlemede önemli bir yer edinmesi sağlanabilir.

Kalkınma kavramı tanımı bu düşünce yapısına dayanmaktadır (Harris, 2000: 4). Kalkınma kavramı iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasi unsurlardaki değişme sürecini de kapsamaktadır. Bu alanlardaki değişimi de kapsayan bir kalkınma süreci; demografik yapıyı, kırsal-şehir nüfus oranını, doğum ve ölüm oranlarını, şehirleşme hızını ve gelir dağılımı gibi unsurları kapsamaktadır.

1.1.2. Kalkınmanın Büyümeyle İlişkisi

1963 yılında planlı kalkınma döneminin başlamasıyla birlikte büyüme ve kalkınma kavramları arasındaki ilişki gündeme gelmiştir. Aralarındaki en temel fark; büyümenin gelişmiş ülkelerin, kalkınmanın ise sahip oldukları yapısal problemler nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmasıdır.

Ekonomik büyüme, bir ülkede mevcut kaynakların miktar ve kalite düzeyleri artırılarak üretim imkanlarının genişletilmesi veya üretim teknolojisinin geliştirilmesiyle üretim düzeyinin artırılması şeklinde tanımlanmıştır (Üstünel, 1988: 58).

Ekonomik kalkınma¹ kavramı ise ekonomideki üretim (GSMH) hacmi artışını ifade etmektedir (Köklü, 1973: 117). Kalkınma kavramı ekonomik yapı ve sosyal yapı değişikliklerini kapsamaktadır. Toplumun sadece bir sınıfının değil genelinin refah artışından pay alması sağlanıp, dengeli bir refah düzeyi temin edilmesi temel düşüncedir. Kalkınmada, büyüme gerçekleştirilirken sosyal sorunların çözülmesi de amaçlanmaktadır. Kalkınmayla hedeflenen, insanların daha kaliteli bir yaşam sürmesini sağlamak için elde edilen ekonomik gelişme ve imkanlardan sosyal sorunların çözülmesinde istifade edilmesidir (Güven, 1995: 5).

Büyüme kavramıyla, bir yıl içinde, nüfus başına üretim hacmi artışı kastedilmektedir. Kalkınmada az gelişmiş ülkelerde yaşanan gelişim ve ilerleme anlamı vardır. Bu ülkeler gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatmak için çabalarken hızla artan nüfuslarının ihtiyaçlarını karşılamak durumunda da kaldıklarından zaman kaybetmeden gelişip GSMH'yi artırma mecburiyetindedirler. Ancak ülkelerin gelişmesinin önünde sosyo-kültürel ve ekonomik problemler vardır. Gelişebilmek için atılması gereken ilk adım bu yapısal engelleri kaldırmaktır. Sermaye birikiminin sağlanmasında karşılaşılan zorluklar bu yapısal engellerden birine örnek olarak verilebilir. Hızlı nüfus artışı ve düşük gelir seviyesinin sonucu olan tasarruf yetersizliği bu ülkelerde hızlı bir sermaye birikimine engel olmaktadır. Yoksul olmaları tasarrufta bulunup yatırım (sermaye birikimi) yapmalarını engellerken, yatırım yapamamaları da onların tasarruf yapmalarına imkan verecek bir gelir (üretim) düzeyine ulaşmalarını

¹ Ekonomik kalkınma; toplumda sosyal ve siyasal yapı açısından mevcut olan, üretim seviyesi, eğitim düzeyi, demokratik seviye, insan hakları ile sağlık ve insan onuruna uygun yaşama olanakları olarak ifade edilebilir (Karagül ve Açıkgöz, 2007: 472).

engellemektedir. Yaşanılan bu çıkmaz yoksulluğun kısır döngüsü olarak adlandırılmaktadır. Bu engellerin aşılıp yapısal reformların gerçekleştirilmesi için akılcı ve uzun vadeli politikalara gereksinim duyulmaktadır. Politikalar sayesinde toplumun sosyo-ekonomik yapısında arzu edilen değişiklikler yapılabilir. Bu açıklamalardan yola çıkılarak kalkınma; toplumdaki sosyal ve ekonomik yapının değiştirilmesiyle sağlanan fert başına üretim artışı ile refah düzeyi yükselmesi olarak tanımlanabilir. Refah seviyesinde yaşanan artış, dar ve geniş kapsamlı olmak üzere iki ayrı anlama gelmektedir. Dar anlamıyla alındığında nüfus başına düşen tüketim malları kastedilmektedir. Geniş anlamıyla kullanıldığında ise nüfus başına düşen tüketim mallarına ilave olarak toplumda görülen kültürel, sosyal ve psikolojik gibi diğer alanlardaki ilerlemeyi de kapsamaktadır. Geniş anlamıyla kullanıldığında kalkınma kavramına karşılık gelmektedir (Köklü, 1973: 119).

1.1.3. Kalkınmayı Belirleyen Unsurlar

Ekonomik kalkınma yönünden mühim olan faktörler; doğal kaynak ve sermaye birikim miktarları, teknoloji düzeyi ve nüfus artış hızıdır. Bu faktörleri inceleyecek olursak;

Nüfus artışı: İnsan ve insanın refahı üretimin temel amacı konumundadır. Ayrıca insan üretimin de en önemli unsurudur. Nüfus artışı, çalışan insan sayısının artmasına ilaveten insanların niteliklerinin iyileşmesi bakımından da önem taşımaktadır. Az gelişmiş ülkelerde nüfus hızla artmasına rağmen bu artıştan yararlanılamamaktadır. Yararlanılamamasının altında sosyo-ekonomik ve teknolojik birçok neden bulunmaktadır. Oysaki refah seviyesi artışıyla çalışan işgücünün büyümesi arasında doğru orantı vardır. Üretim artışlarının ortalama gelir düzeyi üzerindeki etkisi, hızlı nüfus artışı durumunda sınırlı kalmaktadır. Hızlı nüfus artışı ülke kaynaklarının hastane, okul ve diğer alt yapı yatırımları gibi beşeri faktörü geliştirecek alanlara kaydırılmasını gerektirmektedir. Özellikle eğitim ve öğretim faaliyetleri alanında nüfus artışı ana belirleyici konumundadır. Nüfus artışının hızlı olması işsizliği² çoğaltırken gizli işsizliğe³

² İşsizlik: Çalışma isteği ve niteliğinde olup cari ücreti kabullenmesine rağmen iş bulamayan işgücü (Yıldırım ve Karaman, 2001: 308).

³ Toplam çıktı düzeyinde bir etki yaratmadan, çalışmayı bırakan işçilerin toplam sayısı. Toplam üretim düzeyinde değişim olmaması, teknik olarak ifade edilecek olursa işgücünün marjinal verimliliğinin sıfır olmasıdır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003: 401).

de neden olmaktadır. Bu durum, emeğin biriktirilmesi mümkün olmayan üretim faktörü niteliğinden dolayı ana üretim faaliyetlerinde emek israfına sebebiyet vermektedir (Unay, 1983: 263; Köklü, 1973: 123).

1.1.4. Kalkınma Politikaları Uygulamalarının Dünya Örnekleri

1950'li yıllardan itibaren plan fikri az gelişmiş ülkeler arasında itibar görmeye başlamıştır. Bu yıllar Dünya Bankasının da az gelişmiş ülkelere dönük kalkınmayı destekleyecek yardımlara başladığı döneme denk gelmektedir.

Ülkelerin iç yapılarından kaynaklanan farklılıklar yaşansa da ülkelerin 1950 ve 1960'lı yıllardaki dış ticaret politikaları baz alınarak kalkınma planları üç kategoriye ayrılabilir (Bayram, 1994: 14-15).

İthal ikameci sanayileşme politikasını kapsayan ilk sınıflandırma yurt dışından ithal edilen malların yurt içinde üretimini amaçlamaktadır. Böylelikle milli sanayiler dış rekabetin yıkıcı etkilerinden dış ticaret politikası ve kambiyo politikasıyla korunmaktadır. İthal ikamesi modeli ile ülke içinde talep karşılanması yoluyla tecrübe kazanılması, ülkede ekonomik yapının yenilenmesi ve gelişmiş ülkelere benzer bir sanayi yapısının ortaya çıkması sağlanmaktadır.

Toplam tüketimdeki ithalat payının düşürülerek yerli üretimin payının artırılmasını hedefleyen ekonomik büyüme ve sanayileşme politikası ithal ikameciliğin tanımıdır. Kısaca ithal edilen bir malın ithal edilmek yerine yurtiçinde üretilmesine ithal ikamesi denir. Bu şekilde ekonominin dış etkenlere ve dış kaynaklara bağımlılığının azaltılmasının yanında sanayinin milli gelir içindeki payının yükselmesiyle kalkınma yolunda gerekli yeni kaynaklar yaratılması da amaçlanmaktadır. Bu strateji içe dönük bir sanayileşme politikası olduğundan yurtiçi üretimin uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek güce sahip oluncaya kadar korunması işlevini de görmektedir.

İkinci sınıflandırmayı oluşturan ihracata dayalı sanayileşme politikasında tüm sanayiler yerine ihracat yapanların desteklenmesi sağlanmaktadır. Dış ticaret amacıyla kurulan sanayilerin kuruluş aşamasında korunmaları amaçlanmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlükleri içermektedir ve dış ticarete rekabet edebilmenin şartının ülkede en bol olan kaynaklara yönelmek olduğu belirtilmiştir.

Kalkınmayı dış ticaret serbestliği ile gerçekleştiren ülkeler bu yolda ihracat teşviklerini kullanmışlardır. Bu teşviklere örnek verecek olursak; döviz kurunun belirlenmesi, uygun vergi koşullarının olması, ihracata yönelik sübvansiyonların olması ve ihracat finansmanında kullanılan faiz hadlerinin piyasa düzeyinin altına çekilmesi.

Dışa dönük sanayileşme modeli 1950'lerden itibaren bazı Güney Avrupa ülkelerinde (Yugoslavya, Portekiz, İspanya, Yunanistan, vb) görülmüştür. Bu model Avrupa ile sınırlı kalmamış 1960'lı yılların başından itibaren başta Arjantin ve Brezilya olmak üzere pek çok Latin Amerika ülkesinde ve Uzakdoğu'da (Singapur, Güney Kore, Tayvan) uygulanmıştır (Seyidoğlu, 1988: 433).

İhracata yönelik stratejiye göre ülkeler hangi alanlarda üretim yapacaklarını karşılaştırmalı üstünlüğe⁴ göre belirlemelidirler. Bu stratejide sadece gelişme potansiyeline sahip alanlar özendirilmektedir. Bu stratejinin uygulanabilmesi için uluslararası ticarete açık bir politika izlenmeli ve kaynak tahsisinin belirlenmesinde, ithal ikamesinden farklı olarak uluslararası talep belirleyici olmalıdır (Kazgan, 1985: 32-38).

Eksik rekabet ve stratejik ticaret politikasını kapsayan üçüncü sınıflandırmada dış rekabet karşısında yeni kurulan sanayilerin korunması, gümrük vergileri veya tarife dışı engellere gidilmesi amaçlanmıştır.

Hükümet, eksik rekabet ve stratejik ticaret politikasında iyi değerlendirme yaparak karar vermelidir. Bu destek politikası uygulanırken rakip firmaların ne ölçüde etkileneceği, elde edilecek karın verilen destekten fazla olup olmayacağı göz önüne alınarak karar verilmelidir. Bu hususlar göz önüne alınmadan uygulanacak bir destek politikasının ekonomiye olan maliyeti artacaktır. Genç sanayiler diğer sanayilerden bağımsız olmadıklarından hükümet destek yapacağı sanayinin konumunu ve diğer sanayilerin durumunu irdeleyerek karar vermelidir (Kılıçbay, 1985: 312).

⁴ David Ricardo Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini geliştirmiştir. Teoriye göre ülkeler uzmanlaşmalarını karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda yapmalı ve bunları ihraç etmeli, diğer alanlarda ise ithal etme yoluna gitmelidir (Seyidoğlu, 2007: 18).

Dünyada bugün uygulanmakta olan kalkınma plan isimleri şu şekildedir: Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde görülmüş ve şu anda Çin’de görülmekte olan kalkınma planı merkezi ve fiziksel planlamadır. İkinci olarak emredici ve özendirici planlama türünden bahsedilebilmektedir. Emredici ve özendirici planlama üç tür olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk tür Eski Yugoslavya’da görülen sosyalist rekabetçi planlama, ikinci tür Hindistan, Pakistan ve Türkiye’de görülen demokratik rekabetçi planlama, üçüncü tür ise Japonya ve Güney Kore’de görülen kooperatif ya da uzlaşmacı planlamadır. Üçüncü planlama Fransa’da görülen yol gösterici planlamadır. Dördüncü planlama Hollanda’da görülen tahmin edici planlamadır. Son planlama çeşidi ise Latin Amerika ülkelerinde ve bazı Afrika ülkelerinde görülen formal planlamadır.⁵

1.1.5. Kalkınmayı Etkisiz Kılan Sebepler

Az gelişmiş ülkelerin kalkınamamalarının temeli içinde buldukları yoksulluk döngüsüne dayanmaktadır. Kişi başına gelir düşüklüğü tasarruf yetersizliğine, tasarruf yetersizliği de sermaye kıtlığına ve neticede bu durum yatırımların kalkınmayı gerçekleştirebilecek düzeyden çok uzakta kalmasına sebebiyet vermektedir. Bu tarz ülkelerin önündeki ikinci büyük kalkınma engeli ise karşı karşıya kaldıkları nüfus baskısıdır. Ekonomideki gelir artışının, nüfus artışına neden olmasıyla ilk etapta sağlanan gelir artışı ortadan kalkacak ve kişi başına düşen gelir başlangıç seviyesine dönecektir. Bu tarz ülkeler dış ticaret açıklarıyla da uğraşmaktadır. Ayrıca piyasa mekanizması işleyişindeki aksaklıklar da ülke kalkınması önünde engel oluşturmaktadır.

Bir ülkede tam rekabet koşullarına uygun arz ve talep dengesinin olmaması, optimal kaynak dağılımının sağlanmadığını göstermektedir. Üretim faktör fiyatları, arz-talep dengesine göre değil de devlet müdahaleleriyle belirlenirse fiyat mekanizması oluşumunda aksaklıklar ortaya çıkmaktadır. Sermaye, işgücü, girişimcilik gibi faktörlerin yetersizliği iktisadi faaliyetlerde tekeli yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Fiyat mekanizması işleyişindeki yapısal sorunlar, girişimcilere yanlış üretim kararları vermektedir. Piyasa mekanizmasının işleyişini bozacak bu gibi nedenlerden dolayı ülke kalkınması çok sınırlı düzeyde kalacaktır.

⁵ <http://www.kalkinma.gov.tr>

Ekonomilerin yapısal sorunlarına odaklanan kalkınma modelleri, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere karşılaşılan kalkınma sorunlarına çare olmak adına hazırlanmıştır. Tinbergen, Rostow, Buchanan, Nurkse, Scitovsky, Lewis ve Hirschman gibi ekonomistler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına odaklanan çalışmalar yapmışlardır. Bu iktisatçılar işsizlik, gelir dağılımı bozuklukları, dış ticaret dengesizlikleri gibi sorunları kalkınmanın önündeki engeller olarak görmüşler ve çözebilmek için modeller geliştirmişlerdir (Duran, 1997: 29).

1.2. KALKINMA PLANLARI KAVRAMI VE GEREKLİLİĞİ

1.2.1. Planlama Kavramının Tanımı

Plan kelimesi İngilizce kökenlidir ve bölümleri tamamlamak, tasarlamak, bir tasarımı hayata geçirmek manasına gelmektedir. İktisatçılar planlama kelimesini ise farklı şekillerde tanımlamıştır. Jan Tinbergen planlamayı belirlenmiş bir politikanın yürütülmesi için gerekli olan araçların gelişimi anlamında tanımlamış, iktisat politikasının planlanmaya muhtaç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca planlama, belirsizlikleri değiştirerek etkinliklerin gelecekle uyumlu tasarlanması olarak da tanımlanabilir (Küçükcalay, 1998: 9-11).

Planlama kelimesi kullanıldığı alana göre çeşitli özellikler alarak tanımlanabilir. Bu bağlamda iktisat biliminde yapılan planlamayı iktisadi planlama olarak tanımlamak mümkündür. İktisadi planlamaya ilk defa önem veren kişi İsveçli iktisatçı I. Svenilsson olmuştur. Svenilsson'a göre iktisadi planlama zaman boyutunun da eklenerek farklı gelecek dönemlerdeki faaliyetlerin koordinasyon içinde olmasıdır. Amerikalı iktisatçı G. Sirkin'e göre ise yerinden yönetimli karar alıcının hesap etmediği sosyal fayda ve maliyetlerin hesaba katılmasıdır. Bicanic, iktisadi planlamaya kalkınma kavramını da katıp, belirli bir dönem içinde ekonomik kalkınmanın oluşumu olarak tanımlamıştır. Ercan Dülgeroğlu ise planlamayı: Ekonominin bütünü ve/veya bölümlerinin kalkınma faaliyetindeki işlevlerini ortaya çıkartarak, birbirleriyle ve ekonominin tümünde yönlendirilmesi hazırlıkları ile plan ilkelerinin hayata geçirilmesi için doğrudan ve dolaylı önerileri bir yerde toplamak anlamında tanımlamıştır (Küçükcalay, 1998: 13).

Planlama, genel anlamda belirli bir hedefe ulaşmak için uygulama aşamasından önce yürütülen çalışmalar bütünü olarak da tanımlanabilmektedir. Planlı kalkınma dönemine hazırlanan tarihlerde şu şekilde bir tanımlama da yapılmıştır; Planlamayı yapmakla görevli olan kurumun özel ve genel hedefleri tespit ederek, bunları başaracak usul ve yöntemleri tüm detaylarıyla tespit etmek ve bunların arasından bazı yöntemlerle en münasip olanı seçmek demektir.

Planlamanın, gelecek ile ilgili bir amacın hangi yolla gerçekleştirilebileceğine dair yapılan bilinçli seçimlerin bir aracı olma işlevi de vardır. Bu araç olma işlevi gelecekle ilgili amaçların kendiliğinden gerçekleştirilemeyeceği varsayımına dayanmaktadır (Potts, 2003: 8). Ayrıca planlamanın milli politikaların tayin edilmesinde sosyal zekadan yararlanılması için organize edilmiş bir gaye anlamına gelen bir tanımı da kullanılmaktadır (İzmirlioğlu, 2000: 4).

Bu tanımlardan yola çıkarak şu şekilde geniş bir tanım verilebilir: Ekonomik planlama belirli bir zaman aralığında belirli sosyo-ekonomik ve sayısal hedeflere erişebilmek adına, vazifelendirilmiş kurumlarca belirlenen araçları kullanarak belirli bir bölgede gerçekleştirilen çalışmaların tümüne denir. Planların yürütülmesinde önemli bir faktör olan kurumlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Teşkilat, enstitü veya bakanlık olabilen bu kurumların yanında planı hazırlayanlar ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bazı ülkelerde Yüksek Planlama Kurumları varken bazı ülkelerde bu görevi parlamentolar yerine getirmektedir. Hükümetler yıllık veya kısa dönemli planlardaki karar seçimini yapmaktadırlar. Ayrıca uygulamadan sorumlu olan kurumlar arasında çeşitli kamu kuruluşları ile istatistik ofisleri, ticaret odaları, firmalar, fabrikalar, ortaklıklar, kooperatifler, bankalar, ticaret birlikleri sayılabilir. Planların amaçlarına ulaşip ulaşmadığını kontrol eden, gerçekleştirmelerin hedeflerin altına düşmesi durumunda uyarılar yapan kurumlar da vardır. Bu kurumlar arasında, planlama teşkilatının bünyesinde yer alan koordinasyon daireleri, maliye bakanlıkları, merkez bankaları, istatistik enstitüleri, sanayi ve ticaret bakanlıkları, Sayıştay sayılabilir.

Tutarlılık planın sahip olması gereken en önemli niteliklerinden birisidir. Plan tutarlılığının sağlanması için planda, neyin ne kadar üretileceği sorusunun cevabı bulunmalıdır. Plan içeriğinde yapılan tahminlerin sağlıklı ve gerçeğe yakın olması büyük önem taşımaktadır. Süre hususu da planda yer verilmesi gereken en önemli olgular

arasında yer almaktadır. Ayrıca planda, sağlanması hedeflenen yararlar ve bunların karşılığında katlanılacak olan fedakarlıklar açık bir şekilde yer almalıdır. Planlama sürecinde iktisat kanunlarından istifade edilmeli, kapsanacak bölge net bir şekilde belirlenmeli, belirli hedeflere hangi araçlarla ne şekilde ulaşılabileceği açıkça ortaya koyulmalıdır (Öney, 1987: 19-22).

Planlama süreklilik arz eden devamlı bir faaliyettir. Devamlı bir faaliyet olması planlamanın geleceğe dönük bir süreç olmasını gerektirmektedir. Planlamada amaçların uygun araçlarla ilişki içerisinde bulunması son derece önemlidir.

İktisadi planlama kamu otoriteleri tarafından yapılmaktadır. Ülkemizde DPT bu planları yaparken 2011 yılından itibaren Kalkınma Bakanlığı bu görevi üstlenmiştir. Kamu otoritelerince yapılan planlar tahmin sonucunda oluştukları için ne kadar gerçekçi olurlarsa olsunlar uygulamada hatalar olması kuvvetle muhtemeldir. Bu hatalar uluslararası konjonktürden kaynaklanacağı gibi içsel bir yanlışlık neticesinden de meydana gelebilir.

1.2.2. Kalkınma İçin Planlama Gerekli Midir?

Sanayi devriminden⁶ beri sanayileşme, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkiyi ve ekonomik gelişmişlik farkını da belirleyen en mühim konu olmuştur. Ekonomik gelişmenin tamamlanması için ne yapılması gerektiği, bu süre boyunca gelişmekte olan ülkelerin ana gündeminde yer almıştır. Bu ülkeler farklı tarihsel geçmişe ve doğal kaynaklara sahip olmalarına rağmen ekonomilerinin yapısal özellikleri benzerlik göstermektedir.

İnsanlar, gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerde yaşayıp yaşamadıklarına bakılmaksızın yaşam koşulları ve kalitesinin iyileştirilmesini hedefleyen toplumsal mücadelelerin içinde olmuşlardır. Ekonomi politikaları uygulanırken toplumsal refah ve kalkınma bir bütün olarak ele alınmıştır. Refah artışı ve kalkınmayı gerçekleştirecek en önemli sektörün sanayi olduğu düşünülmüştür.

⁶ İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi birçok toplumu derinden etkilemiş ve zaman içinde tüm sanayi dallarına yayılmıştır. Sanayi toplumlarının oluşmasında, düşünsel ve dini alt yapıyı hazırlayan Rönesans ve Reform hareketleri, sömürgecinin artması ile sağlanan sermaye birikimi, loncaların çöküp tarımsal alanların kapatılarak fabrika düzenine itilen işsizler gibi birçok faktör yer almıştır (Sanal, 2014: 66).

Sanayileşmeyi kalkınma ve planlama ile beraber ele alan yaklaşım 1920'lerde başlamıştır. Sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmişler ülkeler arasındaki refah ve gelişmişlik farklarının kalkınma ve planlama kavramlarını gündeme getirmesiyle beraber kalkınma planları ilk önce Sovyetler Birliği'nde uygulanmış, sonrasında bazı kapitalist ülkelerde ve üçüncü dünya ülkelerinde uygulanmıştır.

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada ekonomik ve askeri açıdan mutlak hakimiyet kurmuştur. O kadar ki savaş sonrası sanayileşmiş ülkelerin toplam sanayi üretimlerinin yarısından fazlası ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Uluslararası koşullarda sermaye birikimini mümkün kılacak düzenlemeler, ABD tarafından yapılmıştır. Sosyalist ittifak içinde yer alan ülkelerde planlı kalkınma uygulamaları sürdürülürken ABD, savaştan yıkıntı ile çıkan ülkelerin ve bazı ulus devletlerin kapitalist sisteme entegre edilmesine öncülük etmiştir. Böylelikle modernleşme kuramı kapsamında gelişme kavramı yeniden ele alınmış ve oluşturulan gelişme ekonomisine uygun çözümler ileri sürülmüştür.

Bu çözümlerde, toplumların kalkınmalarının kendi gelişme süreçleriyle değil dış müdahaleler yoluyla olabileceği vurgulanmıştır. Bu müdahalelere örnek olarak Latin Amerika'daki uygulamalar verilebilir. Müdahale kavramı savaş sonrası dönemde planlama uygulamalarıyla ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nde 1928-1929'da uygulanmasına başlanan ilk beş yıllık plan, bu müdahalelere uygun bir ortamda hazırlanmıştır.

Maier planlamayı, piyasa fiyat sisteminin aksaklıklarını giderebilecek bir sistem ve ulusal hedeflere ulaşmada halkın desteğini almanın aracı olarak tanımlamıştır. 1960'lı yıllarda Türkiye de planlama çalışmalarını yaparken tıpkı Latin Amerika ve Uzak Doğu'da olduğu gibi bu yaklaşımdan etkilenmiştir. Planlama, kaynakların etkin kullanımı ve adil gelir dağılımı süreçlerinde ülkelerin elini güçlendirmektedir.

Bahsi geçen planlama kavramı, sadece ekonomik büyümeyi yüksek istihdam ve istikrarlı fiyatlarla birlikte sağlamayı amaçlayan para ve maliye politikalarından ibaret olmasıyla kolektivist ekonomilerdeki planlama anlayışından ayrılmaktadır. Emredici olmayıp özendirici niteliğiyle ön plana çıkmıştır. Kapitalistleşme sürecine geç giren

ülkelerde, planlama ile yönlendirilen iç pazar imkanlarına dayanan ithal ikameci modeller⁷ kurulmuştur.

Çalışmada, üstte ifade edilen temel ilkeler doğrultusunda, ortaya çıkışından günümüze planlama kavramına, sanayileşme ve kalkınma olguları da dikkate alınarak, ülke modelleriyle yaklaşılmıştır. Sovyetler Birliği örneğindeki gibi kolektivist planlama süreçleri kenara bırakılırsa, ekonomik büyümeyi yüksek istihdam ve istikrarlı fiyat düzeyleriyle beraber gerçekleştirmeyi hedefleyen para ve maliye politikalarından ibaret özendirici niteliği haiz planlama; gelişmekte olan ülkeler için kalkınmayı gerçekleştirebilmek gelişmiş ülkeler için ise büyüme ve refahı sürdürebilmek bakımından faydalı ve gerekli bir olgu olarak tanımlanabilir.

1.2.3. Plan İdeolojisi ve Plansız Kalkınma

DPT kaynaklarında plan, belirli neticelere ulaşmak için ekonomik hayattaki unsurların hangilerine ne derecede müdahale edilmesi gerekeceğini belli eden bir vasıta olarak tanımlanmıştır. Plan, belirlenmiş hedeflere ulaşmak için bir iktisadi karar merkezince alınan tedbirler bütünü olarak da ifade edilebilir. Plan tanımında yer alan iki önemli unsur; varılmak istenen amaçlar ve bunları gerçekleştirecek olan araçlardır.

Planlama 20. yüzyılda uygulanan bir terim olup Kapitalist sistemin temelini oluşturan serbest piyasa ekonomisine bir müdahale aracı olarak ortaya çıkmıştır. Kaynakları kısıtlı kapitalistleşme sürecinin başındaki azgelişmiş ülkeler için kalkınma hamlelerindeki temel yöntem olmuştur. Soyak planlamayı, öz açısından akılcı, sonuçları açısından ise müdahaleci bir süreç olarak tanımlamıştır (Soyak, 2003: 168). Kuruç'a göre ise planlama, toplumun ortak akıl yoluyla kaynakları iyi kullanmasının yaklaşımı ve yöntemidir (Kuruç, 1998).

İktisadi kalkınma plancılığı, plan ideolojisi bakımından birbirinden farklı iki kuramsal ve pratik yaklaşımla değerlendirilebilir: Bunlar Sosyalist ve Kapitalist planlamadır. Ülkedeki üretim araçlarının, özel ya da kamu mülkiyeti altında olduğu olgusu o toplumun sınıfsal niteliğini belirlemektedir. Planlama, Sovyet merkezli olmakla birlikte sosyalist dünya ülkelerinin katkılarıyla gelişen bir model olarak ortaya çıkmıştır.

⁷ Toplam arzdaki ithalat payını düşürüp yerli üretim payını yükseltmeyi hedefleyen ekonomik gelişme ve sanayileşme stratejisi ithal ikameciliktir. Bir malın ithal edilmesinin bırakılarak yurt içinde üretilmesini amaçlar.

Planlama uygulamalarıyla elde edilen toplumsal refahtaki olumlu gelişmeler, ABD önderliğindeki kapitalist ülkelerinde dikkatini çekmiştir. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde refah devletinin başarılı uygulamaları görülmüş ve planlama modellerinin kapitalist sisteme uyarlanması çalışmaları artmıştır.

Gelişmiş Batı ülkeleri plansız kalkınmayı tercih etmişlerdir. Planlı kalkınma ise sosyalist ekonomilerin yanında belirli bir ölçüde, az gelişmiş ama serbest piyasa ekonomisi şartlarını oluşturmaya çalışan ülkelerde uygulanmıştır. Gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri ve ABD kapitalistleşme ve serbest piyasa ekonomisine en erken geçen ülkeler olduğundan merkezi planlamaya dayalı bir kalkınmaya ihtiyaç duymamışlardır. Fakat özellikle bazı Avrupa ülkelerinde refah devleti faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi adına sınırlı da olsa planlama uygulamaları görülmüştür.

1.2.4. Sosyalist ve Kapitalist Plan Anlayışı Farklılıkları

Planlama daha çok sosyalist ekonomiye ait bir kategoridir. Kapitalist ekonomilerin derin bir krize girdiği 1929 bunalımının yaşandığı dönemde sosyalist ekonomilerin yakaladığı ekonomik başarılar planlamayla kapitalist ekonomilerin de ilgilenmesini sağlamıştır. Bunun sonucu olarak bazı kapitalist ülkelerde sınırlı ve belirli alanlarda kalsa da planlama uygulamaları görülmüştür. Ancak sosyalist planlama ile kapitalizmin planlaması arasında temel bir farklılık bulunmaktadır. Sosyalizmde üretim araçları özel mülkiyet olmaktan çıkarılmış ve tüm toplumun malı haline getirilmiştir. Bu sayede ülke geneline ve tüm alanlara yönelik planlar yapmak, bu planların merkezine insanları ve ülke ihtiyaçlarını koymak olanaklı hale gelmiştir. Sosyalist planlama anlayışında merkezi planlama söz konusudur. Merkezi planlamada amaç; iktisadi ilişkilere doğrudan müdahale ederek, kapitalist üretim ilişkilerini ortadan kaldırmak ve ekonominin kalan diğer kesimlerini kontrol altında tutmak olmuştur (Lange, 1966: 340). Sosyalist planlama uygulamaları genele yayıldığından ve genel bir planlama da mümkün olmadığından uygulanmasında çok önemli aksaklıklarla karşılaşmıştır.

Kapitalizmin planlama anlayışı ise oldukça farklı karakterdedir ve koşulları değişiktir. Üretim araçları özel mülkiyetin elindedir. Fabrikalar ve büyük topraklar kurumsallaşmış sermaye grupları tarafından idare edilmektedir. Enerji kaynakları da devletin değil özel sektörün işletimindedir. Kapitalist planlarda da talebin devlet

tarafından ayarlanması ve devletin talep üzerine bazı müdahaleleri zorunlu olabilmektedir (Türk, 1970: 38). Sayılan bu gibi örneklerin sonucu olarak kapitalist ekonomide genel bir planlama yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Bazı kapitalist hükümetlerce belirli alanlara yönelik 3 yıllık veya 5 yıllık planlar açıklanmaktadır. Ancak açıklanan bu hedefler sosyalist planlamadaki gibi toplumun genel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik değil, kapitalist üretimin ihtiyaçlarına dönük olmaktadır. Bu kapsamda ihracat-ithalat dengelerini sağlamaya yönelik ya da kamu yatırımlarının dağılımına yönelik hedefler açıklanmaktadır.

Hedefleri gerçekleştirmek için kullanılan araçlar da farklılık göstermektedir. Kapitalist hükümetler, ilan edilen sınırlı programlar, hedefler, teşvik sistemleri, vergi indirimleri ve primler gibi araçlarla yatırımların belirli alanlarda gerçekleşmesini amaçlamaktadır.

İki anlayış arasındaki farklılık planlamayı yürüten siyasi otoritenin niteliği açısından da geçerlidir. Kapitalist sistemlerde çok partili siyasi yaşamın gereği olarak yol gösterici planlar geçerliyken, sosyalist sistemlerde ise tek partili rejimin sonucu olarak emredici planlar geçerlidir.

1.2.5. Planlı Kalkınmada Dünya Örnekleri

Dünyada uygulanmış kalkınma modelleri ile Kalkınma Plan ve Programları bu bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Örnekler kıyaslamaya imkan vermesi bakımından ülkemizle benzer koşullara sahip ülkeler arasından seçilerek belirlenmiştir.

1.2.5.1. Latin Amerika'da Sanayileşmeye Yönelik Planlar

Kalkınma planı ve istikrar programı denildiğinde dünyada başı çeken ülkeler arasında Latin Amerika ülkeleri en başta gelmektedir. 1960'lı yıllardan günümüze kadar Latin Amerika ülkelerinde çeşitli istikrar programları uygulanmıştır. Dış ticaret politikaları ve sanayileşme süreçleri bir kenara bırakılacak olursa Türkiye ile Latin Amerika ülkeleri arasında oldukça fazla benzerlik olduğu görülebilecektir. Bu benzerliklere; çalkantılı siyasal yapı ve yaşanan askeri darbeler, ekonomideki yapısal sorunlar ve kırılmalıklar, kronik yüksek enflasyonla mücadele kapsamında yürütülen

istikrar programları örnek olarak verilebilir. Latin Amerika'daki kalkınma planları ve istikrar programlarını incelemek benzerlikler nedeniyle faydalı olacaktır.

1.2.5.1.1. Arjantin

Arjantin ekonomik büyümesinin başlangıcı geçmişi 1870'li yıllara uzanan canlı hayvan ihracatına dayanmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren büyüme trendi sayesinde Arjantin, I. Dünya Savaşı öncesinde kişi başına düşen gelir bakımından Almanya ile Fransa'nın bulunduğu seviyeye ulaşmıştır.

Bu dönemde Arjantin nüfusu tarım sektöründeki büyük eleman ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmadığından kitleler halinde göçmen kabul etmiştir. Ücret düzeyinin yüksek olmasının da teşvik ettiği bu durum I. Dünya Savaşı'na dek sürmüştür.

İş gücü açığının kapatılması ile kalkınma gerçekleşmiştir. Göçmenler mal piyasasını çeşitlendirmiş ve tarım sektörünü geliştirmişlerdir. Bu gelişmeler Arjantin'i dünya piyasalarından kaynaklanan şoklara daha dayanıklı duruma getirmiştir.

Arjantin ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikası benimsemiştir. Arjantin döviz rezervleri, II. Dünya Savaşı yıllarında rekor bir seviyeye yükselmiştir. Bu durumu savaş yıllarında dünyada et, tahıl ve buğdayın ana tedarikçisi olmasına borçludur. Peron 1950'li yıllarda iktidara gelmiş, devlet yardım ve sübvansiyonlarını sanayileşme hedefine yönelterek tarım sektörünü geri plana atmıştır. Ekonomi bu durumdan çok kötü etkilenmiş, dış borçların da baskısıyla iflasın eşiğine gelmiştir.

Ekonomiyi düzeltecek adımlar ancak Peron iktidarının 1955 yılında son bulmasıyla atılabilmiştir. Döviz kurları sistemi sadeleştirilmiş ve IMF başta olmak üzere finans kuruluşlarından destek alınmıştır. Ücretler sabitleştirilerek devlet sübvansiyonlarına son verilmiştir. Yüksek enflasyon, kemer sıkma politikalarının bütün yükünü işçi sınıfı gibi sabit gelirlilerin üstüne bindirmiştir. Ordu, 1966 yılında yönetime el koymuştur. Devlet kuruluşlarının özelleştirilmesine 1960'lı yılların sonlarında başlanmıştır.

Anayasal düzene dönüldüğünde Peron yandaşları güç kazanmıştır. Ücretlerin çok yüksek düzeyde artırılması enflasyonu hızla yükseltmiştir. Bu dönemde bütçe açıkları da kısa vadeli kredilerle karşılanmıştır. Juan Peron'un başkanlığı dönemi 1973 yılında, Üç

Yıllık Yeniden Yapılanma ve Liberasyon Planı ilan edilmiştir. Bu planda dengeli gelir dağılımı, işsizliğin azaltılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, sağlık ve eğitim ile ilgili devlet yardımlarının artırılması amaçlanmıştır. 1974 yılında Peron'un ölümünün ardından yaşanan siyasi istikrarsızlık sebebiyle bu plan askıya alınmıştır. 1978 yılının Aralık ayında serbest piyasa ekonomisi ilkelerine dayanan, orta vadeli Tablita⁸ planı ilan edilmiştir. Bu plan hükümetin dışa açılma hedefine işaret etmektedir. Zira ticaret kısıtlamaları kaldırılmış ve sabit kur sistemi terk edilmiştir. Özelleştirme ve devalüasyon uygulamalarına dayanan bu program 1979–1981 arasında uygulanmıştır.

Tablita planı ekonomik kalkınma getirmemiş, işsizliği artırmış ve enflasyonu % 165'e yükseltmiştir. Ticaret rejimindeki serbestleşme ile yaşanan sermaye kaçıışı ve alınan Falkland yenilgisi dış borçlara tavan yaptırmıştır.

1982 yılında hükümet IMF ile stand-by kredisi için anlaşma yapmıştır. Bunun karşılığında hükümet harcamalarının azaltılması ve düzenli devalüasyon yapılmasını kapsayan yeni bir kemer sıkma politikası taahhüt edilmiştir. Yapılan devalüasyonlar bütçe açıklarını kontrol altına alamamış, anlaşma yapılırken % 165 olan yıllık enflasyon oranı 1985 yılında % 670'lere yükselmiştir.⁹

Ekonomik durgunluğu gidermeyi amaçlayan Austral Planı Haziran 1985'de ilan edilmiştir. Ücret ve fiyatlar beraber dondurularak ve sabit döviz kuru uygulanarak yapılan kemer sıkma politikası başlangıçta enflasyonun frenlenmesinde başarılı olmuştur. İlk aşamadaki başarıya rağmen bu plan da öngörülen istikrarı sağlayamamış, enflasyon tekrar artmaya başlamıştır. Plana bakıldığında yaşanan başarısızlık şu iki sebebe dayanmaktadır: Birinci neden, planın uygulanmasıyla başlangıçta yaşanan ekonomik iyileşmenin politikacıların bütçe disiplininin kopmasına neden olmasıdır. İkinci neden ise, planın sadece enflasyonu düşürmek olan ana hedefinin yapısal reformlarla desteklenmemesidir.

1988 yılında uygulanan Primavera Planı ile 1989 yılında uygulanan Yeni Iok planları neticesinde de istenen sonuçlar elde edilememiştir. Politikacıların halkın

⁸ www.nationsencyclopedia.com/Americas/Argentina

⁹ www.nationsencyclopedia.com/Americas/Argentina

güvenini kaybetmesi ve artarak devam eden sermaye kaçışları gibi sebepler nedeniyle Arjantin % 3000'ler seviyelerinin görüldüğü hiperenflasyon¹⁰ dönemine girmiştir.

İstikrar programları sadece enflasyonu düşürme hedefine yönelip gerekli diğer düzenlemeleri içermediklerinden başarısızlığa mahkum olmuşlardır. Bu nedenle daha etkili önlemlerin alınması için 1990 yılı Mart ayında “Konvertibilite Programı” yürürlüğe konulmuştur. Bu programla merkez bankasının yapılacak para arzı sadece döviz alımıyla sınırlandırılmıştır. Böylelikle merkez bankası kaynaklarının bütçe açıklarına yönlendirilmesi engellenerek para arzına da ciddi bir sınırlama getirilmiştir. Ayrıca Arjantin pesosu Amerikan dolarına sabitlenerek kur değişikliği yasa şartına bağlanmıştır.

1990'lı yıllarda sanayi sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özelleştirme gelirleri ve dış kaynaklı yatırım sayesinde yeni sanayi yatırımları yapılmıştır. Altyapı projeleri sayesinde inşaat sektöründe büyük bir canlanma yaşanmıştır. İnşaat, gıda ve otomotiv sanayilerinde önemli başarılar yakalanmıştır. Anlamı Güney Ortak Pazarı olan MERCOSUR (Mercado Común del Sur) sayesinde otomobil ihracatı artırılırken petrol ve doğal gaz üretimi ikiye katlanmıştır.¹¹ Böylelikle Arjantin'in uluslararası piyasalardaki kredibilitesi artmış ve yabancı sermaye girişleri yoğunlaşmıştır. Enflasyon da 1994'te % 4,1'e kadar düşmüştür.

1999 yılında yeni bir kriz dönemine girilmiştir. Bu durum Meksika'da 1994 yılında yaşanan ve Tekila Etkisi olarak adlandırılan krizden kaynaklanmıştır. Tekila Etkisinden Meksika dışında pek çok Latin Amerika ülkesi etkilenmesine rağmen bu ülkelerin birçoğu krizin etkilerini kısa sürede atlarken Arjantin kriz koşullarını daha derin ve daha uzun süreli yaşamıştır.¹²

Uygulanan sabit döviz kuru politikası ve devam eden bütçe açıkları Arjantin'in dış borçlarını 2001 yılı sonunda 141 milyar USD'ye ulaştırmıştır. 2002 yılında sabit kur uygulamasından vazgeçilmiş ve peso devalüe edilmiştir. Arjantin pesosunun rekabet gücü kazanması ihracatı arttırmış ve ithal malların yerine yerli ürünleri tercih edilebilir konuma getirmiştir.

¹⁰ Enflasyon oranının aylık % 50 ve daha yukarılarda olması durumu hiperenflasyon olarak adlandırılmaktadır.

¹¹ www.nationsencyclopedia.com/Americas/Argentina

¹² www.nationsencyclopedia.com/Americas/Argentina

1999-2002 arası siyasi çalkantılarla da beslenen yoğun bir ekonomik kriz yaşayan Arjantin 2003 yılında toparlanmaya başlamıştır. 2003 yılında ekonomi % 8,8 büyümüştür. İhracatta sağlanan % 14'lük artışla 29.6 milyar dolar rakamına, ithalatta ise % 54'lük artışla 13.8 milyar dolar rakamına ulaşılmıştır. Yine bu dönemde faiz oranları % 50'lerden % 20'ye, işsizlik % 20'den % 14'e, enflasyon ise % 41'den % 3,7'ye gerilemiştir.¹³ İlerlemenin 2004 yılında da devam etmesiyle büyümede % 9 rakamı yakalanmış, sanayi üretimi % 11 artırılmış, işsizlik % 12'ye inmiş, enflasyon ise % 6,1 olmuştur.

2005 yılında % 9,2'lik bir büyüme yakalanmasına rağmen enflasyon % 12,3'lük oranıyla yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. İşsizlik oranında ise % 10,1 düzeyinde bir gerçekleşme olmuştur. Dış ticaret alanında ise 40 milyar dolarlık ihracata karşılık 29 milyar dolarlık ithalat yapılmıştır.

Enflasyonun 2005 yılında yüksek gerçekleşmesi Enflasyonla Mücadele Kampanyasının başlatılmasına neden olmuştur. Kampanya kapsamında gıda ürünlerinin fiyatlarının düşürülmesi ve/veya artırılmaması yönünde üreticiler ve ihracatçılarla mutabakat sağlanmıştır.

Ocak 2005 tarihinde Arjantin IMF'e olan 9,5 milyar USD tutarındaki borcunu tek seferde ödemiştir. Merkez Bankası borcu mevcut uluslararası rezervlerinin üçte birini kullanarak ödemiş, bunun karşılığında vadesi 10 yıl, yıllık faizi ise yüzde 2 olan ve transferine müsaade edilmeyen bir hazine senedi almıştır. Böylelikle IMF'e olan bağımlılık ortadan kaldırılmıştır. Brezilya'nın borcunu kapatarak IMF ile olan bağıni koparması Arjantin'i de bu yönde politik ve iktisadi olarak teşvik etmiştir. Politik olarak bakıldığında Brezilya'nın yaptığı Arjantin kamuoyunda da beklenti yaratmıştır. İktisadi olarak ise Brezilya realinde ödeme sonrası yapılabilecek bir devalüasyon¹⁴ Arjantin ekonomisinde kur baskısı oluşturabilirdi. Aynı zamanda Pesonun devalüasyonunda serbestlik kazanılabilecekti.¹⁵

¹³ www.nationsencyclopedia.com/Americas/Argentina

¹⁴ Sözlük anlamı olarak kıymetin düşme manasına gelen devalüasyonun ekonomik anlamı, ulusal paranın yabancı paralar nezdindeki değerinin azaltılması veya aynı doğrultuda döviz kurunun artırılmasıdır (Savaş, 1998: 250,251).

¹⁵ www.ekonomi.gov.tr/Arjantin

Yukarıda açıklandığı gibi; Arjantin'in uygulamış olduğu ekonomik plan ve programların belirgin niteliği başta enflasyonun düşürülmesi olmak üzere krizlerin atlatılmasına dönük önlemlerden oluşmasıdır. Ülkemizde ve daha pek çok ülkede de bu durum yaşanmıştır. Cari problemlerin çözümüne yönelik olmalarıyla başlangıçta bir rahatlama sağlayan bu tarz programlar ileride yeni krizlerin doğmasını engelleyememektedirler. Yeni krizleri engelleyebilmek için uzun vadeli ve detaylı kalkınma planları geliştirilmeli ve kalkınma hamleleri daima ileriye dönük olmalıdır.

1.2.5.1.2. Brezilya

Brezilya'da yürütülen planlı kalkınma çalışmaları ve ekonomik istikrar arayışlarının tarihi 1960'ların başlarına dek gitmektedir. Toplumun en yoksul kesiminin refah seviyesinin aşamalı olarak yükseltilmesi, yüksek oranda ekonomik büyüme sağlanması ve enflasyonun kontrol altında tutulması; Brezilya'nın uyguladığı ekonomi politikalarının ana unsurlarıdır. Ülkede çok sayıda darbe yaşanmıştır. Bunlardan en etkili ve uzun olanı 1964'te yapıp 1985 yılına kadar süren olmuştur. Sendikalar ve çalışan kesimlerin baskı altında tutulmasına rağmen askeri yönetimler; iş insanları, siyasetçiler ve çeşitli çıkar grupları tarafından desteklenmiştir.¹⁶

Brezilya'da gerçekleştirilen ekonomik gelişmeler ve istikrar arayışları bunlara yön veren politika tercihleri yönünden 1985 öncesi ve sonrası olarak iki dönemde incelenebilmektedir.

İthal ikameci sanayileşme stratejisi 1950'lerden başlayarak 1990'lı yıllara kadar sürmüştür. Bu dönemde enflasyon % 100 gibi çok yüksek oranda gerçekleşmiştir. Ana politika olarak ekonomik büyümenin enflasyon karşısında yok olmasını önleyecek parasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda vadesi geçmiş borçlar ve borç senetleri ile gayrimenkuller gibi sabit kıymetler enflasyona bağlı olarak yeniden değerlendirilmiştir. İlk Kalkınma Planı 1975–1979 arasını kapsamış ve öncelikli hedef olarak ekonomik büyüme belirlenmiştir. Toplam yatırımlar öncelikle enerji, ulaşım ve telekomünikasyon gibi ekonomik altyapı alanlarına yönlendirilmiştir.¹⁷

¹⁶ www.ekonomi.gov.tr/Brezilya

¹⁷ www.ekonomi.gov.tr/Brezilya

Kısa adı Palomazonia Planı olan ikinci bir kalkınma planı niteliğindeki Amazon Bölgesi için Tarım, Sığır Besiciliği ve Madencilik Programı tarım, ormancılık ve hidro-elektrik gibi konuları kapsamıştır.

Üçüncü Kalkınma Planı 1980–1985 yılları arasında uygulanmıştır. Ekonomik büyümenin devamlı hale getirilmesi ve adaletli gelir dağılımı sağlayarak halkın refah seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmesine rağmen uygulamada sonuç alınamamıştır.

Brezilya 1980’li yılların ortalarına kadar yaşanan dalgalanmalara rağmen yüksek oranda ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Özellikle, ortalama ekonomik büyüme oranının % 11’i aştığı 1968–1973 döneminde yakalanan başarı Brezilya Mucizesi olarak adlandırılmıştır. Daha eşit gelir dağılımı hedefinden uzak kalınması nedeniyle büyümeden ücretli çalışanlar faydalanamamıştır.

Askeri yönetim sonrası sivil hükümet (1986–1989) yüksek oranlı büyümenin sürdürülmesi, kamuda reform gerçekleştirilmesi ve fakirlikle mücadele konularına odaklanmıştır. Aynı dönemde, üç ay süresi olan ve Cruzado Planı şeklinde adlandırılan Birinci Milli Plan uygulanmıştır. Çok yüksek seviyedeki enflasyonu düşürmek için emtia fiyatları ile ücretler bir yıllığına dondurulmuştur. Yeni para birimi olan cruzado, döviz kurunun sabitlenmesinin ardından piyasaya sürülmüştür. İlk etapta enflasyon düşürülmüş fakat dondurulmuş fiyatların tüketici harcamalarını artırmasıyla enflasyon yeniden tırmanışa geçmiştir. Program kapsamında uygulanan döviz kuruna dayalı istikrar programları beklendiği gibi üretim artışı gerçekleştirmiştir.¹⁸

Cruzado Planı hedeflenen ekonomik büyümeyi gerçekleştirememiştir. Bu başarısızlığın nedenleri arasında dondurulan ücret ve fiyatlar üzerinde yeterli kontrolün sağlanamaması ve mali reformların yapılamaması sayılabilir. 1987’den itibaren kemer sıkma politikalarına ağırlık veren Bresser Planı ile ardından 1989 yılında yürürlüğe giren Cruzado Novo Planı uygulanmıştır. Üç plan da enflasyonu düşürememiş ve bütçe açıkları azaltılamamıştır. 1990 yılında enflasyonu düşürme hedefiyle uygulamaya konulan Collor Planı da enflasyonu düşürememiştir.

¹⁸ www.nationsencyclopedia.com/Americas/Brazil

1985–1990 döneminde arka arkaya uygulanan dört planda ekonomik büyümeyi gerçekleştirememiş ve ekonomik kalkınma için gerekli finansman kaynağı ihtiyacını sağlayamamıştır. İhracat artışı ve dış ticaret fazlasına rağmen ekonomide yaşanan finansman kaynağı probleminin çözülememesinin nedeni dış borç ödemeleri ve artarak devam eden dışarıya sermaye kaçışları olmuştur. Dış borç ödemelerinde kullanılacak döviz sağlamak için başvuru ihracat artışına dönük politikalar arz ve talep dengesini bozarak enflasyon oranındaki artışın hızlanmasına sebep olmuştur. 1989’da yıllık % 1500’e yaklaşan enflasyon, Collor Planı’nın uygulanmasında olduğu gibi kısa süreli aşağı yönlü bir seyir izlediye bile bir süre sonra yükselişini devam ettirerek 1994 yılında % 1900’ün üzerine çıkmıştır.¹⁹

Sonrasında ülkenin yeni para birimiyle aynı ada sahip Real Planı uygulanmıştır. Döviz kuruna dayalı olan bu programda ana hedef enflasyonu hızlı bir şekilde düşürmektir. Bu planın hayata geçmesi ile devlet kuruluşları hızlı bir şekilde özelleştirilmiş, devletin fiyat ve ücretlere dönük kontrolleri kaldırılmış ve uluslararası sermaye önündeki engeller azaltılmıştır. 1999 yılına kadar uygulanan bu program ile enflasyonun düşürülmesinde başarı sağlanmış ve ülkeye büyük miktarda yabancı sermaye girişi olmuştur. Öyle ki 1994 yılında % 2000’ ler seviyesinde olan enflasyon 1998 yılında % 3,2’ye düşürülmüştür. Fakat gerçekleştirilen enflasyon başarısına rağmen ekonomik yapı kırılganlığına devam ettiği gibi gelir dağılımı da çalışanların aleyhine bozulmuştur.

Gelişmekte olan birçok ülke gibi Brezilya da 1998 Rusya krizinden etkilenmiştir. Merkez Bankası bu etkilere karşılık olarak reali dalgalanmaya bırakmış ve ardından da % 45 oranında devalüe etmiştir. 2001 yılında Brezilya, tıpkı Türkiye ve Arjantin gibi bir krize girmiştir. Bu duruma etken olarak komşu Arjantin’in krize girmesi ve ülkedeki politik istikrarsızlıklar gösterilebilir. Ülke çapında yaşanan enerji krizi de bu durumu tetiklemiştir. Brezilya IMF ile 2002 yılında istikrar planı üzerinde anlaşmış ve stand-by²⁰ imzalamıştır. İstikrar programına göre hükümet; vergi ve konut reformu yasası ile yeni

¹⁹ www.nationsencyclopedia.com/Americas/Brazil

²⁰ Stand-by: Üye ülkedeki kısa süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümüne odaklanan yardımdır. Genelde 3 aylık taksitler halinde 1 veya 2 yıl içinde kullanılır. Taksitlerin serbest bırakılması için öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Geri ödemeler için en çok 5 yıllık süre verilir. Stand-by için maksimum limit üye ülke kotasının yüzde yüzü kadardır (Erdoğan, 2007: 101).

iflas yasasını çıkartacak, kamu borçlarını azaltacak, para birimini güçlendirecek ve makroekonomik istikrarı sağlayacaktır.

Günümüzde Brezilya liberalizasyon çalışmalarının sonucunda özellikle otomotiv sanayi ve altyapı modernizasyonunda önemli başarılar sağlamıştır. Bu başarıda doğru özelleştirme hamleleri ile artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının payı büyüktür. Ülkede son yıllarda uygulanan ekonomi politikalarındaki ana hedefler şunlardır: Enflasyonu düşürmek, dış ticareti dengelemek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak. Son yıllarda sergilenen ekonomik performansa bakıldığında; 2016 yılındaki durgunluk nedeniyle ekonomi % -3,2 küçülmüş, 2017 yılı için % -0,2, 2018 yılı için de % 1,5 oranında büyüme öngörülmüştür.

1.2.5.2. Asya’da Sanayi Modeline Yönelik Arayışlar

Asya’dan örnek olarak üç ülke incelenmiştir. Bunlar sırasıyla; Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan ve Güney Kore’dir. Örnek ülkelerden Çin Halk Cumhuriyeti yaklaşık 1.4 milyarlık nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesi ve aynı zamanda ikinci en büyük ekonomidir. Yaklaşık 1.3 milyarlık nüfusu ile Hindistan dünyanın ikinci en büyük ülkesidir. Güney Kore ise sanayileşme ve toplumsal ilerleme bakımından dünyada öncü bir konumda bulunmaktadır.

1.2.5.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti

“Büyük İleri Atılım–(Great Leap Forward)” programı Mao Zedong liderliğindeki ÇHC tarafından uygulamaya konulmuştur. Kırsal alanlarla beraber bütün ülkenin sanayileşmesi hedefinin yanında milli gelirin de büyük oranlarda artırılması amaçlanmıştır. 1959–1961 yılları arasında uygulanan bu program kapsamında komünler oluşturularak ülkenin her bölgesinde çelik fabrikaları kurulmuştur. Fakat program hedeflerine ulaşamamıştır. Bu başarısızlığın en önemli sebebi planlamaların ekonomik rasyonaliteden çok ideolojiye dayanmasıdır. Bunun yanında deneyimsiz kadrolar ve Sovyet desteğinin bitmesi gibi sebepler de başarısızlığa katkıda bulunmuştur. Mao’nun 1966 yılında başlattığı Büyük Kültür Devrimi temelinde muhalif hareketleri yok etme amacı taşıdığından topluma sosyal ve kültürel yönden büyük zararlar vermiştir. Mao’nun ölmesiyle 1978 yılında başa geçen Deng Şiaoping piyasaya dönük reform başlatmıştır. 1997 yılındaki ölümüne dek olan sürede Deng sanayi, tarım, bilim, teknoloji ve milli

savunma alanlarındaki modernleşmeyi hedefleyen reform hareketleri yaparak ülkeyi önemli ölçüde zenginleştirmiştir.²¹

Komünist Parti yetkilerinin bir kısmından vazgeçip liberalizasyonu hızlandırarak ekonomik başarıyı yakalarken Rusya'nın tersine kontrolü elinde tutup kaos ve mafya gibi oluşumların önüne geçmiştir. Yapılan reformlar ekonomik başarıyı da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte parti ideolojisi gittikçe zayıflarken ÇKP'nin önem ve ağırlığı da giderek azalmış ve sorunlara farklı çözüm alternatifleri aranmıştır. STK'lar gibi yarı özerk organizasyonlar sayı olarak artmış ve partinin boşluğunu telafi etmeye çalışmışlardır. Parti, Çin halkı üzerindeki ideolojik ağırlığını kaybetse de güçlü konumunu korumuştur. Komünist Partinin devrilmesi halinde oluşabilecek karmaşa ortamından çekinildiği için ve yerini alabilecek bir seçenek bulunmadığından parti yakın gelecekte iktidarını koruyacak ama birçok reformu da gerçekleştirecektir.

Deng Şiaoping ekonomik reformlar uygulayarak dışa açılma ve piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmıştır. Mao döneminden farklı olarak siyasi ideolojiler değil somut veriler temel alınmıştır. Ülke çapında tek bir program uygulamak yerine her bölge ve sektör için geçerli şartları gözetilen planlar uygulanmıştır.

Piyasa ekonomisine ilişkin düzenlemelerin yapıldığı 1980'li yıllarda reform programı ile ikili fiyatlandırma sistemi oluşturulmuş ve bir kısım mal ve hizmetlerin fiyatları kontrol altında tutulurken diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesi serbest piyasa koşullarına bırakılmıştır. 1990'lı yılların başında tüm fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Ayrıca uygulanabilir bir bankacılık sisteminin kurulması odaklanılan ana hedeflerden biri olmuştur. Reform süreci 1990'ların sonlarında sanayileşme ve sosyal güvenlik sistemine odaklanmıştır.²²

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında kurulmasıyla planlı ekonomik kalkınma hareketi başlatılmıştır. Başlangıçta SSCB modeli örnek alınarak sanayi, altyapı ve finans kuruluşları devletleştirilmiştir. Tarım sektörü kolektifleştirilerek ekonomi yönetimi merkezi otorite tarafından üstlenilmiştir. Mao'nun ölümünden sonra ise hızlı bir liberalizasyon sürecine girilerek serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak

²¹ www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/China

²² www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/China

reformlar yapılmıştır. Bu süreç, başlangıcından itibaren beşer yıllık kalkınma planları yapılarak yönetilmiştir. Halen on üçüncüsü uygulanan Beş Yıllık Planların listesi aşağıdadır.²³

- 1953-1957 Birinci Beş Yıllık Plan
- 1958-1962 İkinci Beş Yıllık Plan
- 1966-1970 Üçüncü Beş Yıllık Plan
- 1971-1975 Dördüncü Beş Yıllık Plan
- 1976-1980 Beşinci Beş Yıllık Plan
- 1981-1985 Altıncı Beş Yıllık Plan
- 1986-1990 Yedinci Beş Yıllık Plan
- 1991-1995 Sekizinci Beş Yıllık Plan
- 1996-2000 Dokuzuncu Beş Yıllık Plan
- 2001-2005 Onuncu Beş Yıllık Plan
- 2006-2010 On Birinci Beş Yıllık Plan
- 2011-2015 On İkinci Beş Yıllık Plan
- 2016-2020 On Üçüncü Beş Yıllık Plan

Birinci Beş Yıllık Plan (1953–1957) döneminde özellikle ağır sanayi ve demir-çelik alanlarında hızlı bir sanayileşme sağlanmıştır. Tarım üretiminde hedeflenen % 5 rakamı tutturulurken sanayi üretimindeki % 19 büyüme hedefi aşılmıştır.

İkinci Beş Yıllık Plan (1958–1962) daha başlangıç aşamasında Büyük İleri Atılım projesinin gerisinde kaldığından uygulanamamıştır. Büyük İleri Atılım ile kendi kendine yetebilen kırsal komünlerin oluşturulması hedeflenmiştir. Ayrıca sanayinin yerleştirilerek kırsal kesimlere yaygınlaştırılması sağlanarak kırsaldaki işsizliğin azaltılması da amaçlanmıştır. Tahminlere göre bu dönemde tarım üretimi % 1 azalmış, sanayi büyümesi % 6'nın altında gerçekleşirken milli gelirdeki artış % 1 olmuştur. 1960 ve 1961 yıllarında gerçekleşen düşük tarım hasadı nedeniyle kuzey ve batı bölgelerde yer alan yarı kıraç durumdaki step alanları tarım alanına çevrilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Plan (1966–1970) tüm sektörlerde hızlı bir büyüme hedefiyle hazırlanmasına rağmen 1966 yılında Mao tarafından başlatılan Büyük Kültür Devrimi

²³ www.ekonomi.gov.tr/Cin

sebebiyle yarım kalmıştır. Kütlesel üretim sistemini temel almıştır. Bu sistemde işçi ve köylülere sorumluluk yüklenmiş ve parasal bir teşvik olmadan çalışmaya yönlendirilmiştir. Bu dönem politikalarının hedefinde 1958 yılında uygulanan komün sisteminin tekrar canlandırılması vardır. Bu şekilde her komün gereken gıda maddeleri, gübre ve tarım araçları ile elektrik enerjisini üretecek ayrıyeten küçük fabrikaları, sağlık sistemi ve ilkokulları da yönetecektir.

Dördüncü Beş Yıllık Plan (1971–1975) 1970 yılında ilan edilmiştir. 1964–1974 yılları arasında tarım üretimi % 51 oranında artırılırken sanayi üretimi % 190 oranında artırılmıştır. Ayrıca petrol ürünlerinde % 660, gübrede % 350, elektrik enerjisinde % 200, demir-çelikte % 120 ve kömürde % 92'lik üretim artışı sağlanmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Plan (1976–1980) 1975 yılında ilan edilmiştir. Ekonomi modernleştirilerek ağır sanayiye ilaveten hafif imalat sanayinin de geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Fakat Mao Zedong ve Zhou Enlai'nin ölümleri nedeniyle plan 1978 yılında uygulanabilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Plan (1981–1985) 1982 yılının Kasım ayında ilan edilmiştir. Reform programı kapsamında ekonomiye ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Modernizasyon uygulamalarına da devam edilmiştir. Plan döneminde GSYİH yıllık ortalama % 10, sanayi üretimi % 12, tarım üretimi ise % 8,1 yükselmiştir.

Mart 1986'da açıklanan Yedinci Beş Yıllık Plana (1986–1990) Deng Şiaoping Yeni Uzun İlerleme ismini vermiştir. Sanayide yıllık % 7,5, tarımda ise % 4'lük artış hedeflenmiştir. Dış ticaretin % 40, milli gelirin ise % 6,7 artması öngörülmüştür. Ayrıca büyük kalkınma projeleri ve kamu kurumlarının teknolojik ilerlemeleri için toplam 128,6 milyar USD kaynak ayrılmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Plan (1991–1995) hazırlanırken sağlanan ekonomik gelişmenin sektörel ve bölgesel dağılımındaki dengesizlikler üzerinde ciddi olarak durulmuştur. Kalkınmanın tüm ülkeye dengeli bir şekilde yayılması gerektiği vurgulanmıştır. Altyapı yatırımlarına öncelik verilmiştir. Ülkenin iç kısımlarında yer alan şehirlerin de liman şehirleri gibi ihracat odaklı özel bölgeler olarak geliştirilmesi hedefine de yer verilmiştir. Planla Hong Kong, Macao ve Guandong eyaletindeki Pearl River delta bölgesini birbirlerine bağlayıp bir entegre ekonomik bölge oluşturulması da

amaçlanmıştır. Plan döneminde sanayi, hizmet ve altyapı alanlarında doğrudan yabancı sermaye yatırımları önemli ölçüde artmıştır (TMMOB, 2007: 44-45).

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1996–2000) merkezden planlanma yerine sosyalist pazar ekonomisine geçişi düzenlemiştir. Plandaki önemli hedeflerden 1980 GSYİH'sinin 2000 yılına kadar dört katına çıkartılması 1996 yılında başarılmıştır. Çin ekonomisi 1997 Asya krizini ve 2002 küresel ekonomik durgunluğu önemli bir zarar görmeden atlattır. Öyle ki 1997 Asya krizinden²⁴ en az etkilenen ülke Çin olmuştur. 1998 yılında bile büyüme hızı % 7,8 olmuştur. Büyüme oranı 2000 yılında % 8, 2001'de % 7,3, 2002 yılında ise % 7 olarak gerçekleşmiştir. Plan döneminde enflasyon sifıra yakın hatta bazı yıllar eksi değerlerde gerçekleşmiştir. 1998'de % -0,8, 1999'da % -1,4, 2000'de % 0,4, 2001'de % 0,7 ve 2002'de % -0,4 olmuştur (TMMOB, 2007: 45).

Onuncu Beş Yıllık Plan (2001–2005) dokuzuncunun devamı niteliğindedir ve yıllık ortalama % 7 büyüme ile 2005 yılında sabit fiyatlarla 1,5 trilyon USD GSYİH rakamı hedeflenmiştir. Sosyalist pazar ekonomisinin gelişimi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda kamu kurumlarında modern işletme sistemi kurmak, sosyal güvenlik sistemini iyileştirmek ve uluslararası piyasalara katılım sürecini derinleştirmek amaçlanmıştır. 2001 yılı GSYİH'si içinde % 17,7 olan tarımın payının 2005 yılına kadar % 13'e düşürülmesi buna karşılık sanayi payının % 49,3'ten % 51'e ve hizmet sektörü payının ise % 33'ten % 36'ya çıkarılması öngörülmüştür. Eğitim alanında da halkın % 90'ının ilkokul, % 60'ının lise, % 15'inin ise üniversite eğitimi alması amaçlanmıştır.

On Birinci Beş Yıllık Plan (2006–2010) önceki iki planla aynı şekilde sosyalist pazar ekonomisinin getirdiği kalkınmanın sürdürülmesi hedefine odaklanmıştır. Kalkınmanın insan odaklı, detaylı, dengeli ve sürdürülebilir olması düşüncesi kapsamında ekonomik ve sosyal kalkınma, insan ve doğal çevrenin kalkınması, kırsal kesim kalkınması gibi hedeflere odaklanılmıştır. Planda yıllık % 7,5 büyüme oranıyla 2000 yılı kişi başına milli gelirini 2010 yılında ikiye katlamak, çevre kirliliği yaratan toplam atıkları ise % 10 azaltmak gibi niceliksel hedeflere de yer verilmiştir.

²⁴ Finansal kriz 1997 yılı Şubat ayında başlamıştır. Tayland'ın para birimi bahtı 2 Temmuz'da devalüe etmesiyle kriz önce bölge ekonomilerine sonra ise dünyaya yayılmıştır. Kriz önceden tahmin edilememiştir. Krizden etkilenen ülkelerin reel ekonomilerinde de sorun yoktu. Bu durum uluslararası mali sistemin yönetimi ve denetimi sorunuyla spekülasyon sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini tartışmaya açmıştır (Akdiş, 2004: 36).

On İkinci Beş Yıllık Plan (2011-2015) döneminde Çin ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızı, dünya ekonomisinin ortalamasını çok geride bırakmıştır. Çin, bu süreçte ortalama yüzde 7,8 büyürken, dünya ekonomisi ise yüzde 2,5'de kalmıştır. Bu oran, dünyadaki önemli ekonomik topluluklar arasında da başı çekmektedir. Çin, ekonomik büyüklüğü 10 trilyon doları aşan ikinci ülke hâline gelmiştir. Çin ekonomisinin, dünya ekonomisinin büyümesine yaptığı katkı payı da dörtte birin üzerine çıkmıştır. “12. Beş Yıllık Kalkınma Planı” döneminde Çin, dünyanın en büyük imalat ülkesi statüsünü korumuştur. Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla açısından Çin orta ve üst orta gelirli ülkeler sıralamasına girmiştir. Çin'de bu dönemde kentleşme oranı da yüzde 50'yi aşmıştır. Ar-Ge alanına yapılan yatırım, dünya genelinde ikinci sıraya, ülkedeki hızlı tren hatlarının toplam uzunluğu ise dünyada ilk sıraya yükselmiştir.

On Üçüncü Beş Yıllık Plan (2016-2020) kapsamında şu hedefler açıklanmıştır: Ekonomik büyümenin korunması, büyüme modelinde dönüşüme gidilmesi, sektörlerin yapısının düzeltilmesi, inovasyonun ilerletilmesi, sistemde reform uygulanması, ekolojik medeniyet inşasının hızlandırılması, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yoksullara yardım yapılması ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi.

1.2.5.2.2. Hindistan

Hindistan 1947 yılında Mahatma Gandhi önderliğinde bağımsızlığını kazanmıştır. Planlı kalkınma hamlesi de Mart 1950'de bir hükümet kararnamesi ile kurulan Planlama Komisyonu ile başlamıştır. Bir hükümet deklarasyonu ilan edilerek şu hedefler belirlenmiştir; ülke kaynaklarının kullanımına verimlilik getirilerek yaşam standartlarının iyileştirilmesi, üretimin seviyesinin yükseltilmesi ve işsizliğin azaltılması. Belirlenen bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için Planlama Komisyonu'na şu görevler yüklenmiştir; ülke kaynaklarının değerlendirilmesi, yetersiz kaynakların güçlendirilmesi, kaynakların etkili ve dengeli kullanımına yönelik planların yapılması (TMMOB, 2007: 49).

Hindistan'da uygulanmış Beş Yıllık Kalkınma Planları şunlardır:

- 1951-1956 Birinci Beş Yıllık Plan
- 1956-1961 İkinci Beş Yıllık Plan
- 1961-1966 Üçüncü Beş Yıllık Plan
- 1969-1974 Dördüncü Beş Yıllık Plan

- 1974-1979 Beşinci Beş Yıllık Plan
- 1980-1985 Altıncı Beş Yıllık Plan
- 1985-1990 Yedinci Beş Yıllık Plan
- 1992-1997 Sekizinci Beş Yıllık Plan
- 1997-2002 Dokuzuncu Beş Yıllık Plan
- 2002-2007 Onuncu Beş Yıllık Plan
- 2007-2012 On Birinci Beş Yıllık Plan
- 2012-2017 On İkinci Beş Yıllık Plan

İlk plan 1951'de yürürlüğe girmiş, arkasından ikinci ve üçüncü planlar uygulanmıştır. 1966 yılında çıkan İndo-Pakistan savaşı nedeniyle dördüncü planın uygulanması ertelenmiş, yürürlüğe girmesi 1969 yılında mümkün olmuştur. Arkasından beşinci, altıncı ve yedinci planlar uygulanmıştır. Sekizinci planın uygulanması iki yıllık bir gecikmenin ardından 1992 yılında gerçekleşmiştir. Günümüzde On İkinci Beş Yıllık Planın uygulanmasına devam edilmektedir.

Birinci Beş Yıllık Plan (1951–1956) en çok tarıma öncelik vermiştir. Artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılayacak tarımsal üretimin arttırılması ana hedeflerden biri olmuştur. Bu kapsamda sulama ve hidro-elektrik enerjiye öncelik verilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Plan (1956–1961), tarımsal kalkınma hedefinin yanında sanayileşme politikası uygulanmasını ve sosyalist toplum modeli oluşturulmasını amaçlamıştır. Hızlı sanayileşme, milli gelirden % 25 artış ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılması hedeflenmiştir. Toprak reformu yapılması her iki Beş Yıllık Plan'da yer alan ortak bir hedef olmuştur. Babür ve Britanya sömürge dönemlerinde geliştirilip uygulanan Zamindar Sistemine son verip toprak kullanım imtiyazını değiştirmek ve tarımsal üretimi yükseltmek toprak reformu uygulamasının ilk aşaması olarak düşünülmüştür. Kırsal alanda kooperatifleşmenin yaygınlaştırılması hedefi ilk iki planda da yer almıştır (TMMOB, 2007: 50).

Üçüncü Beş Yıllık Plan (1961–1966) sanayileşme üzerine odaklanmıştır. Toplam harcamaların % 24,6'sının taşıma ve iletişim, % 20,1'inin ise sanayi ve maden sektörlerine ayrılması öngörülmüştür. Sanayide sağlanan çeşitlilik ve milli gelir artışına

rağmen gerçekleşen yüksek enflasyon, yaşanan kuraklık ve Pakistan savaşı gibi nedenlerle bu Plan döneminde başarı sağlanamamıştır.

Yaşanan siyasi çalkantılar, Dördüncü Beş Yıllık Planın yürürlüğe girmesini 1966 yılından 1969 yılına kaydırmıştır. Planda ana hedef olarak sosyal adalet ve eşitlik düzeylerinde ilerleme kaydedilmesi ile tarımsal ürün hasadında görülen senelik dalgalanmaların kontrol edilmesi belirlenmiştir. Sanayi ve madencilikte % 18,5, tarımda ise % 16,9 büyüme hedeflenmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Plan (1974–1979) genel anlamda fakirliğe son verilmesine ve sanayileşme seviyesinin yükseltilmesine odaklanmıştır. Bu doğrultuda 393,3 milyar rupi kaynak ayrılmış ve fiili harcama 394,2 milyar rupiye ulaşmıştır. Harcamaların % 22,5'i madencilik ve sanayiye, % 12,1'i tarıma, % 18,7'si elektrik üretimine, % 17,2'si ise taşımacılık ve iletişime gitmiştir. Plan yaşanan ekonomik durgunluk ve siyasal kargaşa nedeniyle bir yıl erken bitirilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Plan uygulaması 1980 yılında başlamıştır. Beşinci plandaki gibi bunda da fakirliğin son bulması temel amaç olarak belirlenmiştir. İhracatın ve yatırımların istenen düzeye çıkarılabilmesi için tarımsal ve sanayi altyapılarının kuvvetlendirilmesi de hedeflenmiştir. 975 milyar rupi tutarında harcama yapılması planlanmış olup bu tutarın % 27,1'si elektrik sistemine, % 12,7'si taşımacılık ve iletişime, % 15,4'ü sanayi ve madencilığe, % 12,2'si ise tarıma ayrılmıştır. Planda öngörülen yıllık büyüme oranı % 5,2'dir.

Yedinci Beş Yıllık Plan (1985–1990) dönemi için öngörülen yıllık ortalama % 5 büyüme hedefi yakalanmış hatta bazı yıllarda geçilmiştir. Sektörel bazda tarımda % 4, sanayide % 8 büyüme gerçekleşirken, toplam 1.800 milyar rupi harcama yapılmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Plan (1992–1997) sanayileşme düzeyinin geliştirilmesini özel sektöre bırakmıştır. Devlet daha çok teşvik etme rolünü üstlenmiştir. Bu şekilde yapılarak devlet kaynaklarının temel altyapı yatırımlarına ve insan kaynaklarının geliştirilmesine daha çok yöneleceği öngörülmüştür. Özel sektörü geliştirmek ve yabancı yatırımları çekebilmek için liberalleşmeye hız verilmiştir. Bu kapsamda döviz sistemi reformları yapılarak Rupi devalüe edilmiş, ithalat kısıtlamaları genel olarak azaltılmış hatta bazı temel ara mallar için bütünüyle kaldırılmış, azami vergi oranı % 350'den % 85'e

indirilmiştir. Plan döneminde ekonomi yıllık % 6 oranında büyürken işsizlik ve yoksulluk azalmış, ihracat artmış, enflasyon ise önemli oranda düşmüştür.

Dokuzuncu Beş Yıllık Plan (1997–2002) adaletli bir gelir dağılımı ve fakirliğin azaltılmasını hedeflemiştir. Ekonomide özelleştirme faaliyetlerine hız verilmesi ve yabancı yatırımcılara uygun koşulların sunulması üzerinde de durulmuştur. Plan döneminde; GSYİH % 6,1 oranında artırılmış, yoksul kesimin ülke nüfusuna oranı 1/3'den 1/4'e düşürülmüş, 1991 yılında % 51 olan okur-yazar oranı 2001 yılında % 65'e yükseltilmiştir. Hindistan modern bilgi teknolojilerinde de çok önemli bir konuma getirilmiştir. Fakat verimsizlik, işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizlikleri kronik sorun olmaya devam etmiştir.²⁵

Onuncu Beş Yıllık Plan (2002–2007) % 8 oranında ekonomik büyüme hedeflemiştir. Diğer kayda değer ekonomik amaçlar; yoksulluğun 2007'ye kadar % 5, 2012 yılına kadar ise % 15 oranında azaltılması, kalifiye işçi sayısının yükseltilmesi, orman alanlarının toplam yüzölçümüne olan oranının 2007'de % 25'e, 2012'de ise % 33'e yükseltilmesi, 2007 yılına kadar ülkedeki bütün köylerin kullanma suyuna kavuşturulmasıdır. İstihdam düzeyini en çok artıracak sektörler odaklanılmış ve bu kapsamda tarımsal kalkınmaya da odaklanılmıştır. Sanayileşmede yürütülen özelleştirme uygulamalarına devam edilmiştir.²⁶

On birinci Beş Yıllık Plan'da (2007-2012) tarım ve altyapının geliştirilmesi özel olarak vurgulanmıştır. Sağlık ve eğitim sistemlerinin geliştirilmesi üzerinde de durulmuştur. Özel sektörün de tarım, altyapı, sanayi ve hizmetler alanlarında çok ilerleme kaydedeceği öngörülmektedir.

On İkinci Beş Yıllık Plan'da (2012-2017) şu hedefler belirlenmiştir: GSYİH'de % 8, tarımda % 4, sanayi üretiminde ise % 10 büyümenin gerçekleştirilmesi. İşsizlik oranının % 10'un altına indirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca doğurganlık oranının da 2,1'e indirilmesi amaçlanmıştır.

Hindistan'da uygulanan kalkınma planlarının genel özellikleri şunlardır:

²⁵ www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/India

²⁶ www.ekonomi.gov.tr/Hindistan

- Dördüncü ve altıncı planlardaki gecikmeler kenara koyulacak olursa plan uygulamalarında aksaklık yaşanmamıştır.
- Hindistan'daki kalkınma planları, Latin Amerika ülkelerindekilerin aksine bir siyasi grup veya liderce değil bütün ülkeye benimsenmiştir.
- Latin Amerika ülkelerinin yaptığı hatayı yapmamış döviz politikası ve enflasyonu ana hedef olarak değil diğer hedeflere ulaşmada araç olarak görmüşlerdir.
- Planların, genel olarak bakıldığında birbirlerini tamamladıkları görülmektedir.
- Planlara bakıldığında daima fakirliğin azaltılması ve ülkenin kendine yetecek gıda üretimini temin edecek tarımsal gelişmenin sağlanması hedeflerinin vurgulandığı görülmektedir.
- Hindistan'da doğum oranının yüksek ve nüfusun yaklaşık 1,3 milyar olması, kalkınma planlarındaki önceliğin bu nüfusu besleyecek politikalara verilmesini sağlamıştır.

1.2.5.2.3. Güney Kore

Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planları Güney Kore'nin kalkınmasında önemli bir paya sahip olmuştur. 1962 ile 1997 yılları arasında arka arkaya yürürlüğe giren Beş Yıllık Ekonomik Kalkınma Planları Ekonomik Planlama Kurulu tarafından hazırlanmıştır. Ülkede şu planlar uygulanmıştır:

- 1962-1966 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1967-1971 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1972-1976 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1977-1981 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1982-1986 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1987-1991 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
- 1992-1996 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1962–1966) sanayinin kendine yeten bir yapıya kavuşturulması adına başlangıç aşaması olmuştur. Plan içinde gübre sanayi, elektrifikasyon, petrol rafinerileri, sentetik elyaf ve çimento sanayi gibi alanlar üzerinde önemle durulmuştur.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla (1967–1971) sanayiye modernize etmek ve ithal ikameci sanayiye kurmak hedeflenmiştir. İthal ikamesi çerçevesinde kimya, demir-çelik ve makine imalat sektörleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1972–1976) ihracatı kısa sürede geliştirebilmek için kimya sanayisi ile ağır sanayiye teşvik etmiştir. Bu ikisinin dışında; petro-kimya, demir-çelik, nakliye vasıtaları, gemi inşaatı ve elektrikli ev aletleri üzerinde de durulmuştur. Ağır sanayi ve kimya sanayi alanındaki kuruluşlar, yeni sanayi kollarının ihtiyaç duyduğu malzeme ve aynı sermayeyi sağlarken dışarıya olan bağımlılığı da azaltmışlardır. Kalkınma ve sanayileşmeyi tüm ülkeye yayabilmek için yeni sanayiler Seul ve çevresinde değil Kore'nin güneyindeki bölgelerde kurulmuştur.²⁷

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1977–1981) sanayinin dünya pazarında etkin şekilde rekabet edebilmesi için gerekli düzenlemeleri içermiştir. Bu kapsamda elektronik, makine imalatı ve gemi inşaatı gibi teknoloji yoğun ve nitelikli işgücüne ihtiyaç duyan sanayilere yönelinmiştir. Demir-çelik ve petro-kimya üzerinde de durulmuştur. Bu politikalar sayesinde ağır sanayi ve kimya sanayisi alanlarında plan dönemi sonunda % 51,8 büyüme gerçekleşmiştir. Toplam ihracat içinde bu sanayi kollarının payı % 45,3'e yükselmiştir. Kaliteli malların ucuza mal edildiği makine, elektronik ve gemi üretimleri yüksek ihracat performansında pay sahibi olmuştur. Devlet destekleri ile ağır sanayi makineleri yatırımları iki katına çıkmıştır.²⁸

Beşinci Beş Yıllık Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planıyla (1982–1986) sanayi faaliyetlerinde önceliğin ağır sanayi ve kimya sanayisinden alınarak bilişim, hassas makineler ve elektronik gibi teknoloji yoğun alanlara yöneltilmesi hedeflenmiştir. Planda dünyada yoğun talep gören ileri teknoloji ürünlerinin ihracatına yoğunlaşılacağı da belirtilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı (1987–1991) beşinci plan hedeflerini gerçekleştirebilmeyi amaç edinmiştir. İthalat kısıtlamalarına son verilerek ithalatta serbestleşmenin sağlanacağı belirtilmiştir. Bu planla birlikte, daha önce ihmal edilmiş olan küçük ve orta boy işletmelerin de destekleneceği ifade edilmiştir. Teknolojik

²⁷ www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/Korea

²⁸ www.ekonomi.gov.tr/Güney_Kore

gelişmelerin hızlandırılması adına araştırma ve geliştirme harcamalarının milli gelirdeki payının 1991 yılına kadar % 2,4'den % 3'e yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı (1992–1996) ülkeyi 2000 yılına kadar dünyadaki ileri sanayi ekonomilerinden biri haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda toplumdaki sosyo-ekonomik eşitliğin artırılacağı, mikro-elektronik, sağlık kimyasalları, biyo-teknoloji, optik, uzay teknolojisi gibi ileri teknoloji gerektiren alanlarda ise hızla gelişim kaydedileceği belirtilmiştir. Ekonomide liberalleşmenin sürdürülmesiyle özel sektörün ağırlığının artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca yılda % 7'lik büyüme oranı öngörülmüş, enflasyon oranının ise % 3'e indirilmesi hedeflenmiştir.

1997 yılı Asya Kriziyle, Güney Kore'de uygulanan beş yıllık plan uygulamalarından vazgeçilmiş bunların yerini kısa vadeli programlar almıştır. Yeni Ekonomik Program 1998 yılında yürürlüğe girmiş ve ülkeyi krizden çıkarıp eski büyüme hızına kavuşturmayı amaçlamıştır.

1997 yılı sonlarında yaşanan döviz krizi, Kore Wonu'nun dolar karşısındaki değerini yaklaşık % 75 oranında düşürmüştür. Ülkede yaşanan bir dizi iflasın batık kredilerde artış yaratması Kore ekonomisine uluslararası piyasalarda duyulan güveni sarsmış, bu durum da krize neden olmuştur. Tüketim ve yatırım talebinin düşmesi ekonominin üretim kapasitesini daraltmıştır.

Güney Kore krizden çıkmak için ihracat artışına odaklanmıştır. 1998 yılında 132 milyar dolarlık ihracat, 93 milyar dolarlık ithalat yapılmış ve 39 milyar dolarlık dış ticaret fazlası verilmiştir. Kore hükümeti IMF ile 57 milyar dolarlık yardım paketi anlaşması yapmıştır. Anlaşma kapsamında mali sistem reformları yapılmış, bankalar ve büyük firmaların borçlanmalarına kısıtlamalar getirilmiştir. Holdinglerin kâr etmeyen şirketleri kapatılmış ve belli endüstri kollarında güçlü firmalar desteklenmiştir. Büyük holdinglerin yapılandırılması günümüze kadar devam etmiştir.

Ortaklık hukuku, iş hayatı ve mali sektörde 1998 yılı ve sonrasında uygulanan reformlar ile izlenen sıkı mali politika sonucu krizin olumsuz etkileri hızla azalmış, ekonomi tekrar büyümeye başlamıştır. Kriz etkilerinin en fazla hissedildiği 1998 yılında ekonomide % 6,7 oranında küçülme ve % 7,5'lik enflasyon yaşanmasına rağmen, 1999 yılına gelindiğinde ekonomi % 10,7 oranında büyümüş, tüketici fiyatları enflasyonu ise

% 0,8'e kadar inmiştir. 1997 yılı Kasım ayında 8,8 milyar dolara kadar inen kullanılabilir döviz rezervleri 1999 yılı sonunda 81,1 milyar dolara çıkmıştır. 2000 yılına gelindiğinde % 8,8 GSYİH artışı sağlanmış, enflasyon oranı TÜFE'de % 2,3, TEFE'de % 2,0 olmuştur. Merkez Bankası döviz rezervleri 2003 yılı itibarıyla 155 milyar dolara yükselmiştir (TMMOB, 2007: 73-74).

Uluslararası ticaret, Güney Kore ekonomisinde büyük pay sahibi olmuştur. 1970'lerin başında % 10 olan ihracatın GSYİH'ye oranı 2001 yılında % 37,7'dir. 2001 yılında toplam dış ticaretin GSYİH'ye oranı % 72,8'e karşılık gelmektedir ki bu oran Tayvan ile yakın olmasına karşın Japonya ve ABD'ye göre oldukça yüksektir.

Güney Kore'nin ayırt edici bir diğer özelliği de chaebol²⁹ adı verilen devasa şirketlerin ekonomideki tekelleşmeleridir. En büyük 30 chaebol, 1994 GSYİH'sinin % 16'sını üretmiş, imalat sanayinde % 41, ihracatta ise % 50 pay sahibi olmuştur. 30 büyük chaebol içinde en etkili olanları Hyundai, Samsung, Daewoo ve LG'dir. Chaeboller Japonya'nın keiretsu³⁰ iş gruplarıyla kıyaslandığında banka sahibi olamamaları ve hala kurucu aileler tarafından idare edilmeleri göze çarpmaktadır.

Ormancılık, tarım ve balıkçılığın ekonomideki payı azalırken imalat sanayinininki 2012'de % 39'a yükselmiştir. Son yıllardaki ekonomik performansa bakıldığında büyüme oranı 2012 yılında % 2,7 olurken 2013 yılında % 3,7 olmuştur. 2014 yılında GSYİH'nin reel büyüme oranı % 3,3 iken 2015 yılında % 3,2 civarında kaydedilmiştir. İşsizlik oranı ise 2015 yılında % 3,1 seviyesinde olmuştur.

1.2.5.3. Avrupa'dan İrlanda Örneği

İrlanda'da farklı adlar altında üç veya dört yıllık ekonomik planlar uygulanmıştır. 1983-1986 yılları arasında uygulanan ekonomik plan İleriye Giden Yol olarak adlandırılmıştır. Özellikle kamu harcamalarını kısım kamu hizmet sektörü ödemelerini denetleyerek ülkenin rekabet gücünü arttırmayı amaçlamıştır.

²⁹ Chaebol: Güney Kore'de iş yönetim şeklini tanımlamaktadır. Devlet desteğiyle büyümüş belirli ailelerin elindeki uluslararası çapta iş yapan şirket gruplarıdır.

³⁰ Keiretsu: Japonca'da düzen ve sistem manasında kullanılmaktadır. Aynı endüstri grubundaki birbirlerine bağlı şirketlerden oluşmaktadır. Finansal bağların oluşturulmasında avantaja sahip olduğu için şirketlere ait hisse senetlerine sahip olan bankaların etrafında toplanırlar.

1987-1990 yılları arasında uygulanan Milli İyileşme ekonomik programı, hükümet harcamaları ve milli borçları kontrol altına alacak koşulları oluşturmaya yönelmiştir.

1991-1993 Ekonomik ve Sosyal Gelişme Programında, ülke borçlarının azaltılması, bütçe açıklarına son verilmesi ve ücret artışlarının bir takvime bağlanması konuları üzerinde durulmuştur.

Rekabet ve İş Programı olarak adlandırılan Ulusal Kalkınma Planı 1994-1999 yılları arasında uygulanmıştır. Toplamda 20 milyar Sterlinlik yatırım ve GSYİH’de yıllık ortalama % 3,5 artış hedeflenmiştir. Avrupa Birliği fonlarının da katkısıyla 200.000 yeni iş olanağı yaratılması öngörülmüştür.

Başarı ve Hakkaniyet İçin Program 2000-2003 yılları arasında uygulanmıştır. 2002 yılında bu programa ek olarak Ayarlanmış Ödeme Şartları yürürlüğe girmiştir.

Sürdürülebilir Gelişme olarak adlandırılan altıncı program 2003-2005 arasında uygulanmıştır. Programda, ücret artışlarıyla refah seviyesinin yükseltileceği, eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında da kalitenin artırılacağı belirtilmiştir. Fakat 2003 yılında en büyük sivil toplum kuruluşlarından İrlanda Mühendisler Enstitüsü, plan hakkında olumsuz bir rapor hazırlayarak İrlanda Hükümetine sunmuştur. Raporda, planın mevcut harcamalarla ancak 2013 yılında bitirilebileceği, 2006 yılında tamamlanabilmesi için Hükümetin yeni vergi ve fiyat artışlarına gitmesi gerektiği belirtilmiştir.³¹

2007-2013 yıllarını kapsayan Yedinci Sosyal Ortaklık Planı 2016’ya Doğru şeklinde adlandırılmıştır. İkinci Ulusal Kalkınma Planında daha çok çevre, ulaştırma, konut yapımı, eğitim, sağlık, çocuk bakımı, AR-GE ile insan kaynakları konularına ağırlık verilmiştir. Plan finansmanının da İrlanda tarafından sağlanacağı belirtilmiştir.

1987 yılında uygulanmasına başlanan Sosyal Ortaklık prensibi, İrlanda’nın ekonomik kalkınmasında büyük pay sahibi olmuştur. İktidara gelen her hükümet tarafından uygulanan bu prensip; hükümet, işverenler, sendikalar, çiftçiler ve sivil toplum kuruluşları gibi toplumun bütün önemli unsurlarını bir araya getirmiştir. Büyüme, istihdam ve sosyal uyum konularında uygulanacak politikalarda uzlaşma sağlanmıştır.

³¹ www.nationsencyclopedia.com/Europe/Ireland

Hükümetin yürüttüğü istikrarlı ve dengeli politikalar, başta ilaç, biyo-ilaç, bilişim ve iletişim teknolojileri alanlarında pek çok yabancı yatırımcının İrlanda'yı tercih etmesini sağlamıştır. İrlanda'nın ticari nitelikli şirket gelirleri için uyguladığı kurumlar vergisi % 12,5 düzeyindedir. İrlanda, ABD firmalarının yatırım için tercih ettikleri ülkelerin başında gelmektedir.

İrlanda 1973 yılında AET'ye tam üye olduktan sonra bölgesel fonlardan en çok yararlanan ülkelerden biri olmuştur. İrlanda'nın tam üye olduğu tarihteki GSYİH'si, 12 üyeli AB ortalamasının % 64'üne karşılık gelirken, 2004 yılında bu oran, 15 üyeli AB ortalamasının % 130'una yükselmiştir. İrlanda'nın yararlandığı Yapısal Fonlar ve Uyum Fonları³², fiziksel ve beşeri sermayenin gelişmesinde pay sahibi olmuştur.

Çok uluslu firmalar tarafından yapılan yatırımlar İrlanda ekonomisinin gelişmesinde temel faktör olmuştur. Faaliyet alanları çeşitlilik gösteren 1.000'den fazla denizaşırı firma, Avrupa faaliyetlerinde İrlanda'yı merkez üs olarak seçmiştir. Firmaların 600 kadarı ABD menşeli olup İrlanda işgücünün yaklaşık % 5'ine tekabül eden 90.000 kişilik istihdam sağlamışlardır. Firmalar yatırımlarını sürekli artırmışlardır. Firmaların başarılı performansları, başta AR-GE olmak üzere, yatırımların ölçek ve çeşitliliğini sürekli artırmaktadır. Yatırım türü olarak stratejik global arz üretimi öne çıkmaktadır.

Bilişim ve iletişim teknolojileri alanında İrlanda'da büyük yatırımlar yapılmıştır. Dünyanın en önemli 10 bilişim firmasından 7'sinin İrlanda'da büyük çapta yatırımları vardır. Bilişim sektöründeki 300'ü aşkın firma, ürünlerini İrlanda'da geliştirmekte, üretmekte ve buradan bütün dünyaya pazarlamaktadır. Bu çekici ve uygun iş ortamını; iş çevrelerini gözetken, firmalar arasında eşitlik ve piyasaya adil bir işleyiş getiren düzenlemelerle İrlanda'daki hükümetler sağlamışlardır. Bu kapsamda firmaların karşılaşacağı bürokratik yük azaltılmış ve İrlanda şirketler hukukundan tam ve şeffaf bir şekilde haberdar olmalarını sağlayacak bilgi sistemleri kurulmuştur.

2008 Krizinin etkilerinden kurtulmak amacıyla hükümet ekonomi politikalarını, AB, IMF ve Avrupa Merkez Bankası'yla yaptığı 85 milyar Avroluk kurtarma kredisi

³² AB Bölgesel Politikası, sosyal ve ekonomik bütünlüğün sağlanması ve sürdürülmesinde temel araç olarak Yapısal Fonlar ve Uyum Fonunu kullanmaktadır. Yapısal Fonlar büyük boyutlardaki bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde kullanılırken, Uyum Fonu ise dezavantaja sahip üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe adapte edilmelerinde kullanılmıştır (Biricik: 2012, 13).

paketine göre yürütmüştür. 2010 yılında % 32,1 olan bütçe açığının GSYİH'ye oranı 2015 yılında % 1,9'a çekilmiştir. 2013 yılında GSYİH büyüme oranı % 1,1 oranında gerçekleşirken 2016 yılında % 26,3 olmuştur. 2014 yılında % 0,3 olan tüketici enflasyonu 2015 yılında % 0 olarak gerçekleşmiştir.³³

İrlanda'daki yabancı yatırımların önemli bir kısmı ABD kaynaklıdır. ABD, Avrupa'daki imalat sanayisi yatırımlarının çeyreğini İrlanda'ya yapmıştır. Bu yatırımların İrlanda için taşıdığı önemler şu şekilde sıralanabilir:

- İmalat sanayine yapılmış yabancı yatırımlarının üçte biri ABD kaynaklıdır.
- İrlanda, ABD'nin bütün yazılım yatırımlarının yarısına ev sahipliği yapmaktadır.
- AR-GE merkezleri ile ortak hizmet projelerinin % 60'ı ABD menşelidir.
- Müşteri destek hizmetlerinin % 75'i, bilişim ve iletişim teknolojisi ile ilaç-tıp sektörlerindeki yatırımların da önemli bir kısmı ABD menşelidir.

İrlanda olağanüstü bir ekonomik başarı yakalamış ve dünya ülkelerini ekonomik büyüme oranlarına göre sıralayan listede, devamlı ilk sıralarda yer almıştır. Bu ekonomik başarı ve dönüşümün altında şu etkenler yatmaktadır:

- Genç nüfusun yüksekliği ve devamlı artan işgücüne ilave olarak ülkeye bol miktarda gelen yabancı sermaye,
- AB Yapısal Fonları ve Uyum Fonları yoluyla temin edilen büyük maddi destek,
- Ekonomik kalkınma hedefinde yararlanılan Sosyal Ortaklık prensibi,
- Hükümetin mal ve hizmet ticaretine açık, sonuç odaklı politikalar izlemesi ile eğitim ve teknolojik gelişime destek vermesi.

1.2.6. Planlama Çeşitleri

Kapsamları açısından planlar, kısmi ve genel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kısmi planlar planlama faaliyetlerine yeni başlamış ülkelerde görülmektedir. Kısmi planlar daha çok, devletin proje ve programlarının hazırlanarak toplanması faaliyetlerine yöneliktir. Bu nedenle bu tür planlarda özel kesim faaliyetleri çok genel hatlarıyla ele alınmaktadır (Öney, 1987: 40).

³³ www.ekonomi.gov.tr/GüneyKore

Belirli bir sektörü kapsayan kısmi planlar planlama tekniğini yeni kullanmaya başlayan ülkelerde görülmektedir. Bu planların içerdiği proje ve programların aralarında tutarlılık olmaması, kalkınmayı engelleyen sorunlara yol açabilmektedir. Bu sebeple bu planlar hızlı bir şekilde genel bir kalkınma planı haline dönüştürülmektedir.

Kapsadıkları süreler göz önüne alındığında planlar uzun, orta ve kısa olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Perspektif planlar olarak da adlandırılan uzun dönemli planlar yirmi veya otuz yılı kapsamaktadır. Genellikle 5-7 yıllık bir dönemi kapsayan orta dönemli planlar daha ayrıntılı ve somut nitelikli yapılarıyla uzun dönemli planlardan ayrılmaktadır. Kısa dönemli planlar çok daha ayrıntılı bir şekilde yapıldıklarından yıllık bütçenin de önemli bir bölümünü oluştururlar (Öney, 1987: 40-43).

Planlar uygulama sahalarına göre de ulusal ve bölgesel olmak üzere ikiye ayrılırlar. Ulusal planlarda ülke çapında ekonominin tüm sorunlarının çözümü üzerinde çalışılır. Ölçek farkları bazında da planlar mikro ve makro olarak sınıflandırılabilir. Bir planlama birimi sayılan işletme ile sınırlandırılan mikro planların aksine makro planlar ülke düzeyindeki sorunlarla ilgilenmektedir. Ayrıca plan düzenlenmesinde karar veren unsur ayırımına göre de tek ve çok merkezli olmak üzere ikiye ayrılır. Emredici nitelik taşıyan merkez tarafından hazırlanmış tek plan tüm ekonomik faaliyetleri düzenlemektedir. Çok merkezli planlamada ise yapım sürecin de birçok örgüt yer almaktadır. Bu örgütlere örnek olarak işletmeler, devlet kuruluşları veya federe devletler verilebilir. Planlar tek hedefli ve çok hedefli olabilmektedir. Türk planları çok hedeflidir. Planlar büyüme tipi ve kalkınma tipi olarak da sınıflandırılabilirler. Sadece ekonomik büyümeyi amaçlayan planlar büyüme planlarıdır. Kalkınma tipi planlar ise ekonomik ve toplumsal alanda yapısal reformlar yapmaya odaklanmıştır. Son olarak planlar yol gösterici ve emredici olmak üzere de sınıflandırılabilir. Sosyalist ekonomilerde uygulanan plan türü emredici niteliğe sahiptir. Karma modelde görülen yol gösterici planlama ise çok partili demokratik hayatı tercih eden ülkelerde uygulanmıştır.

Nitelikleri ve uygulanış biçimleri yönünden planlar beşe ayrılmaktadır. Birinci planlama emredici merkezi fiziksel planlamadır. İkinci planlama emredici ve özendirici planlamadır. Bu planlama kapsamına üç plan türü girmektedir. İlk tür sosyalist rekabetçi planlama, ikinci tür demokratik rekabetçi planlama, üçüncü tür kooperatif ya da

uzlaşmacı planlamadır. Üçüncü planlama yol gösterici planlamadır. Dördüncü planlama tahmin edici planlamadır. Son planlama çeşidi formal planlamadır.

Gelir dağılımı adaletsizliklerine son verilmesi için merkezi planlama üretim faktörlerinin mülkiyetini kamuya vermeyi amaçlamıştır. Tam istihdam, etkin kullanım ve bölüşüm sorunlarının merkezi plan yoluyla çözülebileceği düşünülmektedir. Merkezi planlama anlayışında toprak ve sermaye devletin mülkiyetinde olduğu için bireylerin kira, faiz ve kar adı altında geliri yoktur. Bu yaklaşıma göre ekonomik büyüme ve kalkınma merkezi planla sağlanmaktadır (Dinler, 2002: 16-17).

Üretim imkanları kavramı merkezi planlamanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Hangi üretim imkanlarının mevcut olduğunun tespiti için toplumun tüm üretken kaynaklarının toplanıp kullanılabilen teknolojinin incelenmesi gerekmektedir (Schiller, 1991: 559).

Tüm bu planlama çeşitlerinin yanında ayrıntılı, belirtici ve resmi planlar da bulunmaktadır. Ayrıntılı plan Sovyet stili plan anlayışını ifade etmektedir. Madde dengeleme sistemi olarak da adlandırılmaktadır. Planda belirtilen girdilerle birlikte, çıktıların belirlenmesi sürecinde de hükümetin direktifleri uygulanmaktadır. Bu planın öncülüğünü Walter Rathenau yapmıştır. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki üretim seferberliği bu plan şekline dayanmaktadır. Ayrıntılı planlama ekonominin her alanında uygulanma özelliğine sahiptir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nde, Doğu Avrupa ve Çin'de, Bangladeş'te, Hindistan'da, Sri Lanka'da, Türkiye'de ve daha birçok ülkede uygulanabileceği düşünülmüştür (Hogendorn, 1992: 388-389).

Belirtici planlama ise II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da görülmüştür. Daha sonra Afrika, Güney Kore, Kenya ve Malezya'da uygulanmıştır. Bu planlama türüyle ağırlıklı olarak hükümet giderleri ve resmi yatırımlar planlanmıştır. Hükümet yatırım hedeflerini özel sektörden beklentilerini baz alarak belirlemektedir. Özel şirketleri etkilemek için vergiler, sübvansiyonlar ve izinler gibi çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Planlamanın bir diğer türü olan resmi planlamada ise ulusal bir görüş birliği ya da ekonomik politika hakkında bir vizyon oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu şekilde yardım alacak ülkeler mantıklı bir stratejiye sahip olduklarını göstermektedir. Belirtici planla kıyaslandığında gerçek planın yürütülmesine daha az önem verdiği görülmektedir. İlk olarak Latin

Amerika ülkelerinde görülürken sonrasında Gana ve Nijerya'da uygulanmıştır (Hogendorn, 1992: 390-391).

1.2.7. Planlamanın Amaçları

Planlama yapmak başlı başına bir amaç olmayıp, belirli bir hedefi gerçekleştirmek, arzu edilen bir sonucu en akılcı ve etkili bir şekilde elde etmek için kullanılan bir araçtır.

Planlamanın kapsadığı teknik, politik, ekonomik ve yapısal değişimi öngören amaçları bulunmaktadır. Planlamanın teknik amaçları olarak; gelecekle ilgili alınacak kararların planlanması, ABD'de olduğu gibi özel sektör işletmecilik prensiplerinin kamuda da uygulanması, Fransız plancılar tarafından kabul edilen piyasa araştırması yapılması ve geleceğe ait belirsizliklerin ve risklerin mikro veya makro düzeyde azaltılması sayılmaktadır (Günsoy, 1997: 136).

Planlamanın ekonomik niteliği ağır basan amaçları ise kaynakların optimal kullanımı, iş gücünün tam kullanımı, üretim kapasitesinin etkin kullanımı, yaşam standartlarının en yüksek seviyeye çıkarılması, iktisadi büyümenin sağlanması, ekonominin dengeli kalkınması, ekonomide konjonktür hareketlerinin etkisinin minimuma indirilmesidir. Uygulanan ülke planlarının çoğunda bu amaçlar yer almıştır. Ekonomik amaçlara Türkiye'de uygulanan beşer yıllık kalkınma planlarında da büyük bir önem verilmiştir (Öney, 1987: 24-26).

Planlamanın yapısal değişimi öngören amaçları şunlardır: Toplumun kurumsal yapısını değiştirmek (toprak reformu, kamu iktisadi kuruluşları reformu), rekabet yapısıyla ilgili düzenlemeleri yapmak (ekonomideki tekelleşmeyi bitirmek), sanayileşmeye ağırlık vermek ve toplumun tüm yapısını değiştirmeyi hedef almaktır.

Planlamanın politik amaçları olarak; birleşik bir devlet sistemi kurmak, milli savunma ya da silahlanma, askeri veya ekonomik bir savaşın kazanılması gibi konu başlıkları sayılmaktadır. Sosyalist ve kapitalist ülkeler arasındaki ekonomik seviye açısından yürütülen rekabet de politik amaç kapsamında değerlendirilmiştir. Türkiye'de uygulanmış kalkınma planları içerisinde politik amaçlar da yer almıştır (Günsoy, 1997: 136-137).

Genel olarak planlamanın amaçları şu üç başlık altında toplanabilir:

- Nüfus artışından ve teknolojik ilerlemeden dolayı iktisadi kaynaklarda ortaya çıkan yoğunlaşmada tam faydanın sağlanabilmesi,
- Üretimde artış hızının artırılarak, tüketim düzeyinin yükseltilmesi,
- İstikrarlı bir üretimin ve gelir artış hızının artırılması, dengeli bölgesel kalkınmanın ve iktisadi istikrar şartlarının sağlanmasıdır.

Planlama amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için engelleyici nitelikteki kurum ve kurulların kaldırılması, ülkede özgürlük ortamının kurulması, insanın girişimci yeteneğini geliştirecek güvenlik ortamının sağlanması gerekmektedir (Aytür, 1970: 162).

Planlamanın amacına ulaşabilmesi için kullanılan çeşitli araçlar vardır. Bunlar yönetsel, iktisadi ve yansız nitelikteki araçlardır. Yönetsel nitelikteki araçlar şunlardan oluşmaktadır: Vergi politikaları, devlet ve belediye bütçeleri, dış ticaret ve döviz kurları üzerine konulan kısıtlamalar, fiyat ve ücret kontrolleri, yardımlar, krediler, psikolojik etkileri olan ödüllendirmeler. İktisadi nitelikteki araçlar ise; vergi indirimleri, mali yardımlar, devletin yurtiçi ve uluslararası düzeyde izleyeceği orta ve uzun dönemdeki ekonomi politikası, yatırımları yönlendirmeye ilişkin tahminler, planlamaya uygun yatırım projelerine sağlanacak özel kredi olanaklarından oluşmaktadır. Yansız araçlar kapsamına ise; yıllık programlar ve sektör programları, programlama teknikleri ve ekonometrik modeller ile istatistik verilerin toplanması girmektedir (Günsoy, 1997: 137-138).

1.2.8. Planlamanın Anayasal Dayanağı

Klasik iktisatçılar kalkınma planlarını gelişmenin önünde bir engel olarak görmüş, iktisadi kararların bürokratlar yerine görünmez el³⁴ vasıtasıyla alınması gerektiğini savunmuşlardır. John Maynard Keynes ise özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı³⁵ sonucu gelir ve istihdam azalışını piyasanın düzeltemeyeceğini ileri sürmüştür. İktisadi teorilerde kullanılan planlama teknikleri de Keynes sonrası ortaya çıkmaya başlamıştır.

³⁴ Adam Smith 1776 yılında Ulusların Zenginliği adlı kitabını yayınlamıştır. Kitaptaki görünmez el prensibi, serbest bir piyasada bireylerin kendi çıkarlarına uygun hareket etmesinin hem topluma fayda sağladığını hem de herkesi zenginleştirdiğini ifade etmiştir.

³⁵ 1929 Dünya Ekonomik Buhranı: ABD kaynaklı ekonomik küçülmenin bütün dünyaya yayılmasıyla yaşanmıştır. Bu yayılma, tüketici taleplerinin azalması, finansal piyasalarda panik yaşanması ve devletlerin yanlış politikaları nedeniyle meydana gelmiştir (Romer, 2003: 1).

Kalkınma için planlama gerekliliğine olan inanç neticesinde Türkiye de 1961 Anayasası ile planlı kalkınma dönemine girmiştir (Aytür, 1970: 179).

Kalkınma planı, 1961 Anayasası'nın İktisadi ve Mali hükümler içerisinde yer alan 129. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır sonrasında kalkınma bu plan doğrultusunda gerçekleştirilir.

1961 Anayasası'nda belirtilen Kalkınma Hukuku kaynakları şu şekildedir:

- Topraklandırma (Madde 37),
- İskan projeleri (Madde 38),
- Kalkınma planı (Madde 41),
- Sosyal sigortalar, sosyal yardım teşkilatı (Madde 48),
- Kooperatifçilik (Madde 51). Belirtilen bu araçlar ile kalkınmanın sağlanacağı açıklanmıştır.

1961 Anayasası koyduğu hükümlerle kalkınma yolunda milli yararlaraya dayalı imkanlar da açmıştır:

- Yerleşme hürriyeti (Madde 18),
- Mülkiyet ve miras hakları (Madde 36),
- Toprak mülkiyeti (Madde 37),
- Gayrimenkul mülkiyeti (Madde 38),
- Özel teşebbüs kurma hakkı (Madde 39),
- Sözleşme hürriyeti (Madde 40).

1982 Anayasası 166. maddesi gereği planlama devlet tarafından üstlenilmiştir. Anayasa, devleti ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı planlamak ve bunun için gerekli teşkilatı kurmakla vazifelendirmiştir. Sanayi ve tarımın yurt çapında dengeli ve uyumlu gelişmesini sağlamak, ülke kaynaklarının tespit ve değerlendirmesini yapıp verimli şekilde kullanmak da bu vazife kapsamına alınmıştır. Planda tasarruf, üretim ve yatırım düzeyini artırıcı, fiyat istikrarı ile dış ödemelerde ise dengeyi sağlayıcı tedbirler öngörülmektedir. Yatırımlar gerçekleştirilirken toplum yararı ön plana çıkarılıp ülke kaynakları etkin bir şekilde değerlendirilmektedir.

Ülke kalkınması 1982 Anayasası'nın 166. maddesi uyarınca amaçlanan hedeflere ulaşılması ile gerçekleşebilir. Bu bağlamda kalkınma girişimleri Anayasadaki planlara göre gerçekleşir. 1982 Anayasası 166. Maddesi, kalkınma planlarının hazırlanması, TBMM'ce onaylanması, uygulanması, değiştirilmesi ve bütünlüğünü zedeleyecek değişikliklerin önüne geçilmesine ilişkin usul ve esasların kanunla düzenleneceğini kararlaştırmıştır.

1.2.9. Planlama İhtiyacının Ortaya Çıkış Nedenleri

Günümüzde toplumlar gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş olarak sınıflandırılmaktadırlar. Gelişmiş Batı toplumları bu seviyeye uzun bir tarihsel dönemi kapsayan ilerleme ve başarıları sayesinde ulaşmışlardır.

Siyasi olaylarda ve milletlerarası ilişkilerde ortaya çıkan çıkar çatışmasının kaynağı; ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının ortaya çıkardığı birbirini yakalayıp geçme hırsı ve mücadelesidir. İktisat Bilimi özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra milletlerarasındaki gelişmişlik ve refah farkının kapatılabilmesi için birçok metot geliştirmiştir. Geri kalmış ülkelerin kalkınma sorunları incelenirken planlama tekniği ortaya çıkarılmıştır.

Planlama ile temelde Laissez-Faire³⁶ yani bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler anlayışının ortaya çıkardığı olumsuzluklar giderilmeye çalışılmıştır. Çünkü zamanla ekonomilerin görünmez el vasıtasıyla her zaman otomatik olarak dengelenmediği görülmüştür.

Planlamanın amaçlarından biri de dengeli kalkınmayı sağlamaktır. Planlamada asıl amaç iktisadi gücü artırmanın yanında eğitim, sağlık, insan gücü, gelir dağılımında adalet, bölgeler arasında denge ve toplum kalkınması gibi sorunların çözümü hususu da olmalıdır.

Dengeli kalkınma kavramı ilk kez Nurkse tarafından ileri sürülmüştür. Dengeli kalkınmanın sağlanabilmesi için ekonomideki bütün sektörlerin eş zamanlı geliştirilmesi

³⁶ Laissez-Faire terimi ilk defa Fizyokratlar tarafından kullanılmıştır. Devletin özel sektöre vergi, sübvansiyon ya da kısıtlamalar gibi herhangi bir müdahalesi olmaması gerektiği anlatılmaktadır. Bu görüşü savunanlar piyasanın bir şekilde doğası gereği kendi dengesine kavuşacağını savunurlar.

gerekmektedir. Bu sayede ortaya çıkan dışsallıklardan³⁷ da yararlanılması sağlanacaktır (Savaş, 2000: 838).

Dengeli kalkınma kavramı dengeli büyümeyi sağlamakla söz konusu olabilmektedir. Dengeli büyüme: Tarımsal ham maddelerle sanayi ürünleri, sermaye malları ile emek yoğun mallar, kamu işletmeleri yatırımları ile öteki yatırımlar, ithalat ile ihracat, üretim ile iç talep arasında oluşturulan dengedir. Yani ekonominin dengeli büyümesi planlamayı gerektirmektedir.

Ayrıca planlama ile toplanan sayısal ve kalitatif veriler ekonomiyi daha iyi tanımlama imkanını verirken uygulanacak politikalara da düzen getirmektedir. Bunlara ilaveten disiplinli tedbirlere başvurularak rastgele alınan kararların ekonomiyi yanlış yönlendirmesinin önüne geçilmektedir (Kılıçbay, 1990: 672).

Planlama yapılarak ulaşılmak istenen temel amaçlar şu şekilde ifade edilebilir: Toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, sanayileşmenin sağlanması ile çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılması, dış kaynak bağımlılığının azaltılması, istihdam sorununun çözülmesi ve gelir dağılımı adaletinin sağlanması.

³⁷ Dışsal ekonomiler, benzer nitelikteki küçük işletmelerin bir araya gelmesi ya da endüstrideki yerelleşmeyle, endüstrideki genel gelişmenin getirdiği kazançlardır (Marshall, 1961: 266). Marshall sadece olumlu dışsallıkları incelemiş, Pigou olumlu ve olumsuz dışsal ekonomiler kavramlarını geliştirmiş ve ekonomik bir aktivite kaynaklı marjinal sosyal faydanın, marjinal özel faydadan farklı olabileceği durumunu analiz etmiştir (Nath, 1973: 44).

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMA PLANLARI ÖNCESİ TÜRKİYE'DE PLANLAMA FAALİYETLERİ

2.1. TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMANIN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1.1. İzmir İktisat Kongresi ve Türkiye Ekonomisinin Planlı Kalkınma Öncesi Genel Görünümü

1923-1938 döneminin ayırt edici özelliğini, Osmanlı İmparatorluğu sonrası batı standartlarında modern bir toplum oluşturma gayretleri ile savaştan bitkin çıkmış ve bağımsızlık için büyük fedakarlıklar yapmış milletin geçimini temin etme çabaları oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı 1918 yılında biterken Türkiye bu savaşın olumsuz etkilerini 1922 yılında dahi hissetmiştir. Buna rağmen büyük miktarda dış borç ödemesi yapılmış ve yeni borç da alınmamıştır. Bu dönemde gerçekleşen dış ticaret hacmi Türkiye milli gelirinin yüzde 15-20'sine tekabül etmektedir. Türkiye ihracatı sürdürürken sanayi malı gereksinimi ithalatla karşılanmıştır. Bu olumlu tablo 1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranına kadar bu şekilde devam etmiştir. Fakat Dünya Ekonomik Buhranı dış ticareti aksatmış, sermaye ve sanayileşme birikimi yapılamamasına neden olmuştur. Ayrıca özel teşebbüs, yurt sanayinde sermaye birikimi yaratamamıştır.

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında 1.135 üyenin iştirakiyle toplanmıştır. Bu toplantıda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılında uygulanan ekonomi politikaları belirlenmiştir. Yerli girişimci yetiştirme hedefi Cumhuriyet hükümetleri tarafından benimsenmişti. Nitekim İstanbul'un işgali sürerken ve Cumhuriyet'in ilanından önce toplanan bu kongre tacir, çiftçi, sanayici, işçi, köylü gibi farklı toplum sınıflarını bir araya getirerek sivil toplum örgütü görünümü yaratmıştı. Ancak 1923'te Türk Ticaret Salnamesi hazırlamak için yapılan bir araştırma, bütün çabalara ve savaşın yabancılar ve azınlıkları bir miktar göç ettirmiş olmasına rağmen, Müslüman-Türk girişimcilerin yine de ihmal edilebilir bir azınlık olduğunu göstermiştir. Müslüman-Türkler 1922 yılında, İstanbul'daki 4.000 dolayında firmadan yalnızca yaklaşık 1.000'ine sahiptiler. Bu ayrıntı, İstanbul'un Ankara hükümetinin egemenliği altına girmesiyle iktisadi alanda başlatılan millileştirme hareketi kapsamında Milli Türk Ticaret Birliği'nin kuruluşunda belirleyici olmuştur.

Bu kongre Lozan görüşmelerinin kesildiği bir dönemde yapılmıştır. Hem ekonomide bir bütünlük sağlamak hem de batılılara liberal bir ekonomi düzeni izleneceğini göstermek amaçlanmıştır. Kongrede ekonomik hayatın özel sektör hakimiyetine bırakılması, devletin ancak özendirici, koruyucu ve düzenleyici nitelikte müdahalelerinin söz konusu olması kararlaştırılmıştır (Eren, 2001: 22).

İzmir İktisat Kongresinde belirlenen bu temel yaklaşım altında alınan ilke kararları dört noktada özetlenebilir:

- a) Tarımın gelişmesi için aşar vergisinin kaldırılması ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi,
- b) Sanayileşme için özel yatırımın özendirilmesi,
- c) Özel yabancı sermayeden ülke kanunlarına uyulması şartıyla yararlanılması,
- d) Korumacı bir gümrük politikası izlenmesi

Bu ilke kararları doğrultusunda bu dönemde, Atatürk'ün önderliğinde bir yandan yabancılara ait tesislerin millileştirilmesine önem verilmiş, diğer yandan da özel sektörün gelişmesi için çaba harcanmıştır. Bu dönemde milli liberal olarak adlandırılacak bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 1924 yılında tarımda Aşar Vergisi kaldırılarak yerine Arazi Vergisi konulmuştur. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan beri çiftçilerden alınan aşar vergisi, özellikle tahsilinde uygulanan iltizam usulünün yarattığı sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle, 1925 yılından başlayarak yürürlükten kaldırılmıştır.

Yetersiz durumda olan özel sektör yatırımlarına finans desteği sağlamak amacıyla, öncelikle 1924 yılında Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Özel sektörün ihtiyaç duyduğu altyapı yatırımlarının kamu eliyle gerçekleştirilmesine çaba gösterilmiş ve kamu kesimi yatırımlarını finanse etmek için 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur.

1927 yılında özel sektör yatırımlarının artırılması için Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak, uygun veya ücretsiz arsa temini, gümrük vergisi istisnası gibi avantajlar sağlanmıştır. Alınan bu tedbirlere rağmen özel sektör yatırımları izleyen yıllarda da arzulanan seviyeye ulaşamamıştır. 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre Türkiye'deki sanayi kuruluşları sayısı sadece 65 bin dolayında ve buralarda çalışan kişi sayısı ise yaklaşık 267 bin çıkmıştır. Bu kuruluşların ise ancak % 3'ü 10'dan fazla işçi

çalıştırıyordu. Mevcut sanayinin % 60'ı dokuma ve gıda alanlarında yoğunlaşmasına rağmen Türkiye, şeker ile pamuklu ve yünlü dokuma dahil pek çok tüketim malını ithal ediyordu. Şeker tüketiminde yerli üretim payı % 14,5'di. Tüketim malları ithalatın % 70'ine karşılık gelirken bu oranın % 41,5'i sadece dokuma sanayine aitti.

Özel sektör sanayi yatırımları bu dönemde belirgin bir gelişme gösterememiştir. Bu duruma o gün geçerli olan şu koşullar sebep olmuştur:

- i. Sermaye birikimi oldukça düşük bir düzeydeydi. Kurtuluş Savaşı yıllarında gayrimüslim tüccar ve iş adamlarının ülkeyi terk etmesi girişimcilik, teknik bilgi ve iş tecrübesi eksikliğine neden olmuştur.
- ii. Lozan Antlaşması gereği 1929 yılına kadar gümrük duvarları ve kotalarla ilgili herhangi bir önlem alma şansı olmaması genç endüstrileri dış rekabetten koruyamamıştır.
- iii. İktisat Kongresinde ilke olarak yabancı sermayenin özendirilmesi kararı alınmasına rağmen, millileştirme faaliyetlerine bağlı olarak bu dönemde ülkeye yabancı sermaye girişi olmamıştır.
- iv. Ayrıca Dünya Ekonomik Krizinin getirdiği ortam da özel sermaye yatırımları ve liberal ekonomi politikasıyla ilgili çekincelere sebep olmuştur.
- v. Batı ekonomilerindeki bu olumsuz koşullara karşılık, 1925 yılında Sovyetler Birliği'nde uygulamaya konulan ve başarılı sonuçlar alınan 5 yıllık ekonomik plan uygulaması da düşüncelerin değişmesinde etkili olmuştur. Öğrenimlerini Rusya'da tamamlayan Şevket Süreyya Aydemir ve arkadaşlarının çıkarttıkları "Kadro" adlı dergide Rusya'daki gelişmeler anlatılmış ve merkezi otoriteye ve kamu kesimine dayalı planlı kalkınma modeli savunularak belirli ölçüde taraftar toplanmaya çalışılmıştır. Bu görüşün en önemli taraftarı da İsmet İnönü olmuştur.

Cumhuriyetin ilk on yılını kapsayan bu dönemde ülke ekonomisi % 87 büyümüştür. Büyümenin yıllık ortalaması ise % 8,7 olmuştur. Tarım sektörü 1923-1930 yılları arasında milli gelirdeki payını % 42,8'den % 45,8'e yükselterek bu ekonomik gelişmede önemli bir pay sahibi olmuştur. Tarım sektörünün payındaki bu yükselme,

nüfus mübadeleleri sonucu Türkiye’de tarımla uğraşan nüfusun artışına bağlanmıştır (Keyder, 1982: 39).

Kongrede kısaca özetlemek gerekirse; Türkiye’nin yaşadığı ekonomik problemler üzerinde durulmuştur. Kongre, büyük zaferden sadece beş ay sonra ve Lozan barış görüşmelerine ara verildiği bir dönemde toplanarak, yönetimin ekonomik problemlere öncelik verdiğini kanıtlamıştır. Alınan kararlardan bazıları özetle şunlardır:

- i. Aşar vergisine son verilmesi,
- ii. Ticaret ve sanayi alanlarında bankaların kurulması,
- iii. Limanlarımızda kabotaj hakkına sahip olmamız,
- iv. Sendikal hakların tanınması,
- v. Teşvik-i Sanayi Kanununda değişiklikler yapılarak beş yıl sonra 25 seneliğine uzatılmasıdır.

Kararlaştırılan prensipler ve uygulamalarla sadece ekonomik düzenlemeyle yetinilmemiş teşebbüs kurup işleterek doğrudan ekonomiye müdahale de amaçlanmıştır. Bu olgu Kongre sonucunda ortaya çıkan sistemin Karma Ekonomi Sistem olduğunu göstermektedir.

İzmir İktisat Kongresinde “Misak-ı İktisadi” esasları belirlenmiştir. Kongrede özel sektör ağırlıklı bir ekonomi programının uygulanması kararlaştırılmıştır. Kongreye yöneticiler, işadamları, büyük toprak sahipleri, esnaf ve işçiler gibi toplumun her kesiminden temsilciler katılmıştır. 1920’li yıllarda uygulanmış başlıca iktisat politikaları, Kongrede alınan kararlara dayanmaktadır (Tezel, 2002: 148-152).

Dolayısıyla 1923-30 dönemi için uygulanacak liberal ekonomi politikası belirlenmiştir. Milli sanayinin ve ihracatın korunup teşvik edilmesi, çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve bir ticaret bankası kurulması gibi önemli kararlar alınmıştır. Bu dönemde özel girişimciliği temel alan bir ekonomi modeli oluşturma çabaları yoğunlaşmıştır (Buğra, 2008: 143). Dünya konjonktüründeki korumacılık eğilimlerine karşın bu dönem, Cumhuriyet Türkiye’sinin en açık dönemlerinden biri olmuştur. Bu gelişme Lozan Antlaşmasının korumacılığı kısıtlayan koşulları sayesinde yaşanmıştır (Gülalp, 1993: 30). Bu şekilde 1923 yılından 1930’a kadar olan liberal dönemin ekonomi politikası belirlenmiş ve yoğun bir şekilde sanayileşme çabaları başlatılmıştır.

2.1.1.1. Sanayi Alanındaki Gelişmeler

Modern sanayi Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yok denecek kadar azdı. İşyerlerinde genellikle makine ve motor kullanılmamış, daha temel tamircilik düzeyinde çalışılmıştır. Büyük çapta üretim devlet, askeriye ve yabancılara ait işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı dönemi Türk girişimcileri sermaye ve bilgi bakımından yeterli düzeyde değildi. Bu nedenle hükümet yabancı girişimleri devletleştirerek işe koyulmuştur. Ağustos 1924'te Türk girişimcilerin ihtiyaç duyduğu sermayeyi karşılamak için İş Bankası kurulmuştur. İş Bankası devletin desteğini de alarak sanayileşme hareketinde öncülük yapmıştır. Ağır sanayi için büyük önem arz eden Zonguldak Kömür İşletmesi de banka tarafından desteklenmiştir (İlkin, 1988: 281).

Türk Sanayii ve Yardım Bankası 1925 yılında sanayicilere ve maden sektörü çalışanlarına kredi temin etmek için kurulmuştur. Beykoz Deri ve Kundura, Bakırköy Dokuma, Fenerhane Yünlü Dokuma ile Hereke İplik ve Yünlü Dokuma fabrikalarının yönetimi bankaya bırakılmıştır. Bankanın 1932'de 8,97 milyon TL sermayesi vardı. Fakat hiçbir devlet fabrikası şirkete devredilememiş ve banka başarılı olamamıştır. Bu nedenle Sümerbank'a devredilmiştir (İlkin, 1988: 281).

Sanayileşme alanındaki en önemli gelişmelerden biri de 1927 yılında çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunu olmuştur. Kanunla kuruluşlara üretimleri değerinin % 10'u oranında pirim ve ithal mallarından % 10 daha pahalı üretim yapmaları durumunda bile tercih edilme imkanı tanınmıştır. 1929 yılında gümrük koruması desteği de eklenmiştir.

Sanayi teşviklerinin görüldüğü bu dönemde, dünya ekonomik buhranı sanayileşme hareketlerini yavaşlatmıştı. Türkiye'nin dışa sattığı ham madde fiyatlarındaki azalma devleti sanayi alanına ilaveten tarımda da koruyucu tedbirler almaya yöneltmiştir. 1929 Büyük Buhranı devletin ekonomideki rolünü epey artırmıştır.

1927 nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusun % 78,2'si çiftçilikle uğraşmakta ve tarım sektörü GSMH'nin % 44'ünü sağlamaktadır. Bu durum İzmir İktisat Kongresinde çiftçilerin ekonomik sorunlarının ele alınmasını sağlamıştır. Çiftçilerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için 1924 tarihli silâh altına alma yasasında ordunun askere alınan köylülere, tarım makinelerini ve yeni tarımsal yöntemleri öğretmesi kararlaştırılmıştır. Tarımsal makine ve yöntemleri daha iyi öğretebilmek için Tarım

Bakanlığı 3 Mart 1924'te tekrar düzenlenmiştir. Ziraat Bankası da tarımın gelişmesinde çok büyük katkı sağlamıştır. Atatürk'ün de bu konuya büyük önem vermesiyle Tarım Bakanlığı, köylüleri tarımsal araç kullanımı ve yeni tarım yöntemleri konusunda eğitmek için uzmanlar ve vilayet tarım istasyonlarından geniş bir şekilde istifade etmiş ve çay, fındık, sebze, limon, patates gibi ürünleri yetiştirmek için Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünü kurmuştur.

2.1.1.2. Uygulanan Dış Ticaret ve Para Politikaları

Türkiye kuruluşundan sonra yabancı sermayeye sıcak baktığını açık bir şekilde dile getirmiştir. Fakat batı sermayesinin geçmişteki bazı olumsuz faaliyetleri hükümetin sanayileşmiş devletlerin yapacağı yardımdan kuşku duymasına neden olmuştur. Osmanlı borçları konusu da olumsuz bir algı oluşturuyordu. Borç sorunu 23 Haziran 1928 tarihinde çözülmüştür. Toplam ana borç miktarı 107,5 milyon TL olarak belirlenmiş ve geri ödenmesine başlanmıştır. Kurulştan 1930 yılına kadar geçen sürede Batı ile ticari ilişkiler siyasi gerginlikler nedeniyle istenilen düzeyde olmamıştır. Bu durum Sovyetlerin ticaret tekeli sisteminin benimsenmesi fikrini bile gündeme getirmiş ama kabul görmemiştir. Yine de Sovyetlerle olan ticari ilişkiler sürdürülmüş ve makineleşme konusunda yararlanılmıştır. Demiryolu yapımında ise Almanya'nın desteği alınmıştır.

O dönem Anadolu'ya yabancı sermaye yatırımları çekilememiştir. Bunun nedeni ise savaşta başarılı olmuş askeri liderlerin ekonomik reform alanında ne kadar etkili olacakları konusunda kuşku duyulmasıydı. Yine de yabancı sermaye, tahvil sahipleri ve azınlık gruplarından iş adamlarının desteğiyle Türkiye'de yatırım yapmıştır. Neticede Cumhuriyetin ilanından 1930 yılına kadar olan dönemde yabancı sermaye Türk sanayinin kurulmasında önemli katkı sağlamıştır. Bu durum da ithalat ihracat dengesinin sağlanamamasına neden olmuştur.

Hükümet, mali politikada denk bütçe ve düzgün ödeme ilkelerini, para politikasında ise sağlam bir duruşu benimsemiştir. Ancak ithalat ihracat arasındaki dengesizlikler fiyatları % 3,1 oranında artırmıştır. 1923 yılında 729 kuruş olan sterlin, 1929 yılında 1.009 kuruş olmuş, 1923 yılında 874 kuruş olan altın ise yaklaşık % 23,6'lık bir artışla 1.080 kuruş seviyesine gelmiştir.

2.1.2. Devletçilik Politikaları Uygulanan Dönem

1920'li yıllarda “milli iktisat”, “milli burjuva” yetiştirmenin doğal sonucu olarak görülmüş ve bu yolda Cumhuriyet yönetimi İttihat ve Terakki hükümetinin ideolojisini izlemiştir. Ancak 1929 bu anlayışta bir dönüm noktası olmuş; 1930'lu yılların koşulları aynı anlayışı sürdürmeyi olanaksızlaştırmıştır. Büyük Bunalımda dünya ülkeleri serbest piyasa ekonomisinden denetimli ekonomiye geçmiş, Türkiye de bu dönemde devletçi nitelikte bir plancılık ve ithal-ikame stratejisi izlemiştir. Böylelikle milli iktisat anlayışı yeni bir çehre kazanmıştır.

Devletçilik ilkesi, 1931'de düzenlenen üçüncü CHP kurultayında kabul edilerek CHP'nin altı okundan biri olmuştur. 1932-1934 yılları arasında yayınlanan Kadro dergisi etrafında toplanan bir dizi düşünürden (Ş.S. Aydemir, İ.H. Tökin, V.N. Tör, B.A. Belge) oluşan Kadro Hareketi 1930'lu yılların ekonomi politikalarında önemli bir rol oynamıştır. İttihat ve Terakki'nin milli iktisat ve tesanütçülük (dayanışma) anlayışlarına ilaveten planlama gibi çok yeni bir kavramı getirmiş ve devletçiliği savunmuşlardır. Dönemin dünya ve Türkiye koşulları da Kadro Hareketi'nin savunduğu politikalarla örtüşmüştür (Kazgan, 1997: 99-100).

1933 yılında hazırlanıp 1934-1938 yılları arası uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Türkiye'yi SSCB'den sonra dünyada planlamayı tatbik eden ilk ülke konumuna getirmiştir. Bu yeni uygulamayla birlikte, milli iktisat kapsamında devletçiliğin gereken durumlarda yapılabileceği fakat asıl olanın iş adamlarının desteklenmesi olduğu sentezine ulaşılmıştır. Bu sentez izleyen yıllarda Batı ülkelerinde karma ekonomi olarak tanımlanmıştır. Türkiye denetimli karma ekonomiyi 1980'li yıllara kadar sürdürmüştür.

2.1.3. I. Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938)

1923-1931 döneminde devletçe yapılan teşviklere rağmen yerli özel sektör gereken başarıyı sağlayamamıştır. Bununla beraber devlet adamlarının tüm olumlu davranışlarına rağmen ülkeye yabancı sermaye ve kredi girişi sağlanamamıştır. 1929'da başlayan dünya ekonomik buhranı devlet müdahalesinin ekonomide daha yoğun bir biçimde uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu duruma binaen sanayi yatırımlarının devlet aracılığıyla gerçekleştirilmesini sağlayan Beş Yıllık Sanayi Planı uygulaması başlamıştır.

1934-1938 yılları arasında uygulanan 1. Beş Yıllık Sanayi Planıyla devletin iktisadi hayata girişi ve devlet işletmeciliği başlamıştır. Planın 17 Nisan 1934 tarihinde yürürlüğe girmesiyle toprak reformu gerçekleştirilerek tarım teşvik edilmiş, hammaddesi yurtiçinden karşılanacak sanayi kuruluşları ile devletin finanse edebileceği kuruluşlar kurulmuştur. Yabancıların elinde bulunan tramvay, demiryolları, tünel şirketi, İzmir Telefon Şirketi, Zonguldak Kömür Şirketi millileştirilmiş ve devletleştirilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında belirlenen üç ana esas şunlardır:

- i. Önceliğin yurtiçinde üretilebilecek olan hammaddeleri işleyen sanayi tesislerine verilmesi,
- ii. Devletin büyük sermaye veya teknoloji gerektiren sanayi tesislerini kurması,
- iii. Kurulacak sanayi tesislerinin üretim kapasitelerinin iç tüketim düzeyiyle sınırlandırılmasıdır.

Temel esaslar doğrultusunda kurulacak fabrikaların temel amacı iç pazar ihtiyaçlarını karşılamaktır. Planda 20 fabrikanın kurulması önerilmiştir. Elektrik santralleri, madencilik, ev ihtiyaçları sanayi ve ticareti, toprak sanayi, gıda maddeleri sanayi ve ticareti, madeni eşya sanayi, kimya sanayi ve denizcilik üzerinde durulmuştur.

Bu dönem içerisinde kurulan fabrikalar;

- i. Karabük Demir Sanayi
- ii. Pamuk Mensucat sanayi (Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya iplik ve dokuma, Iğdır iplik fabrikaları)
- iii. Bursa Merinos Sanayi
- iv. Keçiborlu Kükürt Sanayi
- v. İzmir Kağıt Sanayi
- vi. Toprak Sanayi (Kütahya Seramik, Paşabahçe Şişe ve Cam fabrikaları)
- vii. Kimya Sanayi (Gemlik suni ipek, İzmir süper fosfat fabrikaları)

Ayrıca devlete ait işletmelerin idaresi eski “Sanayi ve Maadin Bankası” yerine geçen Sümerbank’a bırakılmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Birçok sınıai yatırımları başarılımıştır. Program finansmanının büyük

oranda iç borçlanma, vergiler ve devlet bankalarının kredilerine dayanmasının yanında Rusya'dan 1934'te 8 milyon dolar, 1938'de İngiltere'den de 13 milyon sterlin borç alınmıştır. Plan döneminde 135 milyon liralık devlet yatırımı yapılmış ve bütçenin her yıl % 10'u sanayi tesislerine harcanmıştır.

2.1.4. II. Beş Yıllık Sanayi Planı (1939-1943)

Birinci Beş Yıllık Planda öngörülen işler planlanan süreden önce tamamlanmıştır. Bu nedenle ikinci sanayi planı, İktisat Vekili Celal Bayar başkanlığında 20-24 Ocak 1936'da toplanan Sanayi Kongresinde görüşülmüş ve burada belirlenen esaslar çerçevesinde hazırlanmıştır. İkinci plan daha kapsamlı hazırlanmıştır (Eren, 2001: 23).

Birinci plandaki temel ilkeler bu planda da benimsenmiştir. İlk planda ele alınan endüstrilere ilave olarak (şeker, çimento, kimya, toprak maddeleri, demir, kağıt, mensucat vs) madencilik, elektrik üretimi, gıda ve makine endüstrileri, deniz ulaşımı alanlarında yeni fabrikalar yapılması öngörülmüştür. Birinci planda 20 fabrikalık hedef belirlenmişken bu planda 100 fabrika yapılması öngörülmüştür. Ayrıca döviz ihtiyaçları, hammadde temini ve projeler arası koordinasyon gibi farklı konulara da değinilmiştir. Sermaye malları üretimine öncelik verilmiş ve yeni fabrikaların ülkenin doğal kaynaklarını kullanması hedeflenmiştir. 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlaması önce Türk hükümetini ikinci sanayi planını 4 yıllık olarak yeniden revize etmeye zorlamış sonrasında ise plandan vazgeçilmiş, savaş ekonomisine daha uygun olan İktisadi Savunma Planı yürürlüğe konulmuştur (Eren, 2001: 24). İkinci Beş Yıllık Plan, gerek konuları gerekse gerektirdiği sermaye ve ülkede yaratacağı ekonomik ve sosyal etkiler açısından, birinci plandan daha detaylıdır.

Bu dönemde uygulanan ekonomik gelişme stratejisini şöyle özetleyebiliriz:

- i. Özel girişimin özendirilmesini kapsayan devletçilik,
- ii. Tarımdan ziyade sanayileşmeye ağırlık verilmesi ve sanayileşmeye devletin öncülük etmesi,
- iii. Bankacılık ve ticaretin geliştirilmesi, bankacılığa kamu sektörünün öncülük etmesi,
- iv. Sanayide madencilik ve ithal ikamesi niteliğindeki basit tüketim malları üretimine yani hafif sanayiye ağırlık verilmesi,

- v. Ulaşımında demiryollarına yönelinmesi,
- vi. Kapalı ekonomi çerçevesinde dış ticaret ve ihracatın sınırlandırılması ile özel yabancı sermaye ve dış yardımlardan ölçülü yararlanılmasıdır.

Cumhuriyet devrimizin bu ilk iki sanayi planı, ülkenin doğal kaynaklarını değerlendirerek, insan gücü ile maddi imkanların kullanılmasını sağlamış ve bu amaçla fabrikalar kurmuştur. Plana alınan konuların çoğu özel sektöre ait teşebbüslerin gelişmesine ve yenilerinin kurulmasına yardım etmiştir.

2.2. 1946-1960 YILLARI ARASI YAŞANAN GELİŞMELER

Cumhuriyet Türkiye'si tarihinde 1946 yılı, siyasi ve iktisadi bakımdan önemli dönüm noktası olmuştur. Milli Kalkınma Partisi 5 Eylül 1945'te, Demokrat Parti ise 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. 21 Temmuz 1946 tarihinde ilk kez tek dereceli seçimlerin yapılması siyasal açıdan 1946 yılını tek parti düzeninden çok partili parlamenter düzene dönüşümün başlangıcı yapmıştır. İktisadi bakımdan ise 7 Eylül 1946 tarihini önemli kılan ülkedeki ilk büyük devalüasyonun bu tarihte yaşanmış olmasıdır. II. Dünya Savaşı boyunca yaşanan enflasyon neticesinde aşırı değerlenen döviz kuru bu devalüasyonu gerekli kılmıştır. Bir doların değeri 1.28'den 2.80 Türk lirasına yükselmiştir. Bu müdahale dünya ekonomisine entegre olunmasını amaçlayan liberalizasyon tedbirleriyle beraber uygulanmıştır (Kazgan, 2002: 82). Bu tarihten itibaren geniş halk kitleleri, parlamenter rejimin gereği olarak toplum sahnesinde daha aktif rol üstlenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de kapitalist dünya sistemine entegre olma çabaları hızlanmıştır. Bu oluşum ana temsilcisi DP dışında, CHP içinden de destek bulmuştur. ABD önderliğindeki Kapitalist sistemin içinde Türkiye'nin de yer alması bu dönemde kesinleşmiştir. DP'nin 14 Mayıs 1950'de iktidar olmasıyla başlayan bu yeni dönem, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar sürmüştür (Kazgan, 2002: 80).

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin askeri gücünün yetersizliği ortaya çıkmıştı. Bu dönemde temel gıda maddesi olan buğday temininde dahi sorun yaşanmıştır. Savaş sonrasında Türkiye askeri yardım almış ve 1952'de Kore Savaşı'na asker göndermiştir. Bunun karşılığında da NATO'ya kabul edilmiştir. ABD'nin liderlik yaptığı uluslararası sistem ve dış yardım mekanizmalarına katılma yoluyla siyasal rejimin de

değiştirilebileceği umulmuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı dönemi enflasyonunun ve darlıklarının yol açtığı spekülasyon tüccar sınıfının elinde servet birikimi yaratmış, bu durum imkan olarak görülmüştür (Kazgan, 2002: 83). Ancak sanayici-girişimci sınıfın henüz gelişmemesi ile teknoloji, üretim ve örgütlenme gibi alanlardaki eksiklik, biriktirilen servetlerin üretken sermayeye dönüştürülmesini zorlaştırmıştır. Bu zorluğun ancak yabancı sermaye ortaklığı ve dış yardımla gelecek sermaye artışı sayesinde aşılabileceği kabul edilmiştir. Savaş sonrası Avrupa'nın gereksinim duyacağı gıda maddeleri ve hammadde kaynaklarının karşılanması Türkiye için fırsat olacağı görülmüştür. Dışa açılma süreci büyük toprak sahipleri ve tüccarlar tarafından da desteklenmiştir. Bu destek siyasal rejimin güçleneceği ve ortaya çıkacak ekonomik olanaklardan yararlanılacağı düşüncesiyle verilmiştir (Kazgan, 2002: 82).

1950'li yıllarda ihtiyaç duyulan askeri ve ekonomik yardım alma ihtiyacı; 1947 yılı Truman Doktrini³⁸ ve 1948 yılı Marshall Yardımları³⁹ çerçevesinde giderilmiştir. Truman Doktrini askeri yardımları, Marshall Planı ise ekonomik yardımları kapsamaktadır.

Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası üyeliği 19 Şubat 1947 tarihinde gerçekleşmiştir. Kuruluşları daha geç tarihlere rastlayan, Dünya Bankası'nın yan kuruluşları IFC ve IDA'ya katılması ise 1 Eylül 1956 ve 7 Eylül 1960'da gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki, devletçi düzenden vazgeçilip yabancı sermayenin önünün açılması fikri 1948 tarihinde düzenlenen İktisat Kongresiyle vurgulanmıştır.

Barker başkanlığındaki Dünya Bankası heyetince 1950 yılında Türkiye'de hazırlanan rapor, İktisat Kongresi'nde belirtilen görüşlerle benzerlik göstermiştir.

³⁸ Kongrede Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası ya da Public Law 75 adıyla kabul edilen doktrin, Başkan Truman'ın onayıyla 22 Mayıs 1947'de uygulamaya geçmiştir (Oran, 2002: 532). Yasayla ABD Başkanı'na Türkiye ve Yunanistan'a mali yardıma ilaveten malzeme, hizmet ve bilgi desteği sağlama, ayrıca askeri ve teknik uzmanlar gönderme yetkisi verilmiş ve bu kapsamda 400 Milyon \$ kaynak ayrılmıştır (Ertem, 2009: 389).

³⁹ 12 Temmuz 1947'de Fransa'da toplanan Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, Lüksemburg, İzlanda, İrlanda, İtalya, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Yunanistan temsilcileri, Avrupa'nın acil ihtiyaçlarının karşılanması için ABD'nin yönlendirmesiyle Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı'nı kurdular (Oran, 2002: 539). Türkiye'nin yardım talebi bu Planın savaştan çıkan Avrupa'nın kalkınması için hazırlandığı söylenerek reddedilmesiyle Türkiye, doğrudan ABD'ye Marshall Planına katılmak için başvurdu. ABD konuyu değerlendirerek Türkiye'nin aldığı askeri yardımların beklenen ekonomik sonuçları vermediğini görmüş ve ekonominin hızlı bir şekilde gelişmesinin daha faydalı olacağı düşüncesiyle Avrupa Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Planına dahil etmiştir (Ülman, 1961: 119).

Türkiye rapor doğrultusunda sanayileşme hedefinin yanında tarıma da öncelik verecek, devletçiliği kaldırıp yabancı sermayeyi teşvik edecektir (Kazgan, 2002: 84).

2.2.1. 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı ve Vaner Planı

II. Dünya Savaşı, Avrupa kıtasında sınırların yeniden belirleneceği ve dünya hakimiyetinin el değiştireceği bir dönüm noktası olmuştur. Savaş döneminde yaşanan zorluk ve kıtlıklar kalkınma ve ilerleme düşüncesinin geri plana itilmesine neden olmuştur.

Yarım kalan plan çalışmaları Kadrocular tarafından tamamlanmış 1946 yılında İvedili Sanayi Planı hazırlanmıştır. Fakat önceki dönemin sanayiye ve devletçiliği merkeze alan anlayışı doğuran şartları değişmişti. Eski dönemin ekonomi politikası anlayışı, Türkiye'nin Sovyetlere karşı aynı safta yer aldığı ABD tarafından belirlenen uluslararası şartlarla bağdaşmamıştır. İvedili Planı önceki sanayi planlarından şu hususlar ayırmaktadır;

- i. Sanayi tesislerinin enerji kaynakları çevresinde kurulmasını öngörmesi,
- ii. Tek tek projelerin toplamından oluşmayıp detaylı bir iş planı şeklinde hazırlanması,
- iii. Piyasanın analiz ve projeksiyonunu değil, normatif üretim hedeflerinin tüketim normlarını baz alarak 10 yıllık hesaplanan bir plan olması,
- iv. 1930'lardaki projelerin toplamı planların aksine sektörlerin toplamı niteliğinde ve finansmanı savaş zamanı oluşturulan ilkel birikime dayanan bir plan olmasıdır.

Türkiye'nin batı ittifakına dahil olmasıyla kendisinden özel sermayeye alan açarak, dünya piyasasından sınai ürünleri ithal etmesi, tarım ürünü ve hammaddeleri ise ihraç etmesi beklenmiştir. Marshall Yardımı kapsamında hibe ve kredilerden yararlanıp yabancı sermaye yatırımlarını alabilmek için ekonomik ve siyasi yönden yeniden örgütlenmeye gereksinim duyulmuştur. Bu kapsamda Peker hükümeti tarafından yeni plan yapma görevi Şubat 1947'de İktisat Vekaleti Baş Müşaviri Süleyman Vaner'e verilmiştir. Planı yapacak liberal görüşlü ekip, kuruluş yılı 1931 olan Türk İktisatçılar Cemiyeti'nin ardılı niteliğindeki Türk Ekonomi Kurumu üyelerinden oluşturulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1981: 4-7).

Vaner Planı daha önce yapılmış planlarla kıyaslandığında, öncelik ve nitelik yönünden farklılaştığı göze çarpmaktadır:

- i. Tarım ve tarımla ilgili tesislerin yapımına öncelik verilmiştir.
- ii. Sanayi tesislerinden ziyade altyapı ve tarım yatırımları ağırlık kazanmıştır.
- iii. Sosyal sektörlere yer verilmemiştir.
- iv. Plancılara, gelişme hızı gibi ana hedeflerle ilgili açık bir talimat verilmemiş, sadece dış ekonomilerde yaşanan gelişmelerin kredi temini amacıyla dikkate alınması istenmiştir.
- v. Önceki planlar daha yerel nitelikte tesislere yer verirken, bu plan 8 sektörü içine alan kapsamlı bir yapıda hazırlanmıştır.
- vi. Dönemin seviyesini yakalayabilmek için traktör gibi teknik araçların ABD kaynaklı ithalatı artırılmıştır.
- vii. Kamunun geri plana alınarak özel teşebbüslerin ön plana çıkarıldığı bir anlayışla hareket edilmiştir.
- viii. Kredi alabilmek amaçlandığından, kısa vadeli niteliğe sahip olmuştur.
- ix. Sektörel hedefler ve milli gelir gibi makro büyüklükleri bir arada sunan bir plan olmuştur.

Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi, Marshall Yardımından istifade etmek için kurulmuş ve yardım kapsamındaki ülkelere dönük anket çalışması yapmıştır. Türkiye Batı tercihlerine göre bu anketi doldururken Vaner Planı'nın içeriğini de belirlemiştir. Avrupa'nın tarımsal ihtiyacını gidermeyi hedefleyen plan, ABD tarafından yeterli bulunmamış ve kredi talep eden 16 Avrupa ülkesinden sadece Türkiye kredi alamamıştır.

Planda yer alan projelerin bir bölümü 10 yıllık uygulama programı şekline getirilmiş bazıları ise özel sektöre devredilmiştir. Plan, tüm bunlara rağmen hükümetlerin ihtiyaç duyduklarında yararlanabilecekleri hatta gerekmesi durumunda uygulayabilecekleri, aynı şekilde sektörel planların hazırlanmasında kullanabilecekleri bir başvuru kaynağı olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1981: 12-15).

Uygulanamamalarına rağmen İvedili Sanayi Planı ve Vaner Planı, ekonomik kalkınma arayışlarının temelindeki strateji ve felsefe yönünden dönüşümü gösteren belge niteliğine sahip olmuştur (Soyak, 2003: 174).

2.2.2. Serbest Piyasa ve Dış Sermayeye Açılma Deneyimleri

1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti, hazırladığı hükümet programındaki ekonomideki devlet etkinliğini azaltıp özel girişiminkini artırma amacı çerçevesinde devlet fabrikalarını satışa çıkarmıştır. Devlet Havayolları ve Denizyolları anonim şirket statüsüne dönüştürülüp yabancı sermaye ortaklığına açılmıştır. Ayrıca yerli mallar pazarları ve kibrit-çakmak tekeli de kaldırılmıştır.

Ağır sanayinin devletçe kurulmasını öngören 1946 tarihli Beş Yıllık Kalkınma Planından vazgeçilerek altyapı ve tarımı serbest piyasa koşullarında geliştirmeyi amaçlayan bir programa geçilmiştir. Fakat karşılaşılan ekonomik sıkıntılar bu programın uygulanmasını engellemiştir (Kazgan, 2002: 84).

Bu program kapsamında yabancı sermayenin dışarıya transferiyle ilgili konularda Maliye Bakanlığı yetkilendirilmiştir. Hükümet Yabancı Sermaye Kanununu 1951 yılında çıkarmıştır. Fakat bu kanun, ticaret ve tarımı yabancı sermayeye kapatıp kar transferini sınırlandırması gibi sebeplerle yetersiz bulunduğundan, 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılarak sınırlamalar kaldırılmıştır.

Hazinenin özel teşebbüse destek vermesi ve döviz taahhüdüne ilişkin kanun 1950'de çıkarılmıştır. Kanunla, özel kesim kaynaklı uzun vadeli dış krediler için Maliye Bakanlığı kefil olmuştur. 1953 yılında başlanan kredili ithalat uygulamasıyla, ticaret bankaları dışarıdan döviz kredisi sağlayabilmiştir. Bu düzenleme, kredinin geri ödenmemesi durumunda ödeme sorumluluğunu Merkez Bankasına vermiş lakin bankalara krediye ilişkin dövizleri Merkeze devir şartı vermemiştir (Kazgan, 2002: 85).

1954 tarihli Petrol Kanunu devletin elindeki petrol arama tekeli kaldırılmıştır. 1957 yılında yabancı sermayeye rafineri kurma hakkı verilmiştir. Turizmi Teşvik Kanunu yabancıların köylerde gayrimenkul satın almasını serbest bırakmıştır. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası 1950 yılında, özel girişime düşük faizli, projeye bağlı döviz kredisi sağlamak için kurulmuştur.

Türkiye ithalatı 1950 yılında % 60 nispetinde liberasyona açılmış; hatta bir dönem % 65'e bile yükseltilmiştir. 1946 yılında çıkarılan Transit Depolama ve Ticaret Kanununun etkili olmaması üzerine, 1953 yılında Serbest Bölgeler Kanunu çıkarılmıştır.

Buna dayanan bir kararnameyle de, 1956'da İskenderun'da serbest bölge kurulması kararı alındı.

Dönemin dışa açılma programının temel ögesi, dış kaynaklı sermayedir, ancak dışarıdan sermaye ithaline ayarlanmış bu serbestleşme programının sonuçta 1958 krizini getirdiği söylenebilir.

2.2.3. 1958 Kriziyle Yaşanan Daralma Dönemi

DP hükümeti, uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme amacına yöneldiği bu dönemde bazı olumlu göstergelerden de yararlanmıştı. Tarımsal üretimde 1947-1953 döneminde yaklaşık % 10 senelik artış yaşanmıştır. Bu artışa, Marshall Yardımı kapsamındaki traktörlerle Hazine arazilerinin tarıma açılması, olumlu iklim koşulları ve seferberliğin bitmesiyle genç erkek nüfusun tekrar tarımda kullanılması gibi faktörler neden olmuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı döneminde biriktirilen altın-döviz rezervleri ile Kore Savaşı sonrası dünya piyasasındaki yüksek ham madde fiyatları ve genişleyen pazarlar da ekonomide olumlu bir hava yaratmıştı. Fakat 1953 yılı sonunda bu olumlu hava gitmiş, koşullar da tersine dönmüştür (Kazgan, 2002: 85).

Dış ticaret açığı 1950 yılında 22,3 milyon dolar iken 1952 yılında 193 milyon dolara ulaşmıştır. Bu artışta liberasyon politikası etkili olmuştur. Rezervlerin hızla tükenmesi nedeniyle Merkez Bankası serbest bırakılan altın satışlarını durdurmuştur. İhracatın artırılmaması nedeniyle 1953 yılında ithalat liberasyonu da sonlandırılmıştır. İhracat en yüksek seviyeyi 1953'te gerçekleştiren 396,1 milyon dolarlık miktarla görmüştür. Bu seviyeye Kore konjonktürünün getirdiği olumlu hava sayesinde ulaşılmıştır. Öyle ki olumlu hava bitince 1960'lı yıllara kadar 1946 devalüasyonunun getirdiği avantaja rağmen bu ihracat rakamına ulaşamamıştır. İthalat ise ticari krediler ve dış yardımlar sayesinde 1955 sonuna kadar canlı düzeyde tutulmuştur. 1955-1957 yılları arası fiyat artışları, mal kıtlığının da katkısıyla senelik % 20 olmuştur. 1958 yılında TL/Dolar kurunun 2.80 TL/1 Dolardan 9 TL/1 Dolara düşürülmesine rağmen ihracat artırılmamıştır.

Türkiye'nin sanayileşme yerine tarıma öncelik verip tarımda uzmanlaşması yönündeki tavsiyelere uyulmamıştır. Bu tavsiyelerin ilk aşamada kabul edilip sonrasında uygulanmayışında iki önemli olay etkili olmuştur. İlk olay, Türkiye'de bulunan bir Dünya

Bankası uzmanı tarafından yapılan müdahalelerin hükümeti kızdırması üzerine Dünya Bankası'yla ilişkilerin 1954 yılında gerginleşmesidir. Bu nedenle 1960'lı yıllara kadar Dünya Bankası'ndan kredi alınamamış ve tavsiyelerine de uyulmamıştır.

İkinci ise büyüme sürecinde Türkiye'de yaşanan durumların sanayileşmeyi çok karlı ve avantajlı hale getirmesidir. İthalat kredilerinin 1954 sonrası azalması, iç ticaret hadlerini hızlı bir şekilde sanayi lehine döndürmüştür. Bu eğilim, dış piyasalarda fiyatların tarımdan sanayi lehine değişmesiyle de desteklenmiştir. Kentleşme ve nüfus artışının hızlanması iç pazarı genişletmiş ve düşük ücretli emek kullanım imkanını ortaya çıkarmıştır. Kredi genişlemesi ve dış borç olanakları özel kesimin sermaye birikimi sorununu, yabancı şirket ortaklığı, lisans ve know-how⁴⁰ anlaşmaları ise teknoloji sorununu çözerek sanayileşmeye imkan vermiştir (Kazgan, 2002: 84).

Bu dönemde, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin hazırlattığı, sanayinin tarımdan daha verimli olduğunu belirten "Türkiye'de Sanayileşme ve Yatırım Meseleleri" başlıklı bir incelemenin varlığına rağmen önceliğin sanayiye mi yoksa tarıma mı verilmesi gerektiği tartışmaları 1960'lara kadar devam etmiştir.

Merkez Bankası, borçları dövizle ödeme sorumluluğunu üstlenmesine rağmen dış kredilerin hangi amaçla kullanıldığını denetleyememiştir. Bu durum büyümeyle ilişkisiz ithalata imkan tanırken Merkez Bankasının kısa vadeli döviz borçlarını da sürekli artırmıştır. Kredili ithalat uygulaması neticesinde neredeyse ticari nitelikli dış borçlar ödenemez duruma gelmiştir (Kazgan, 2002: 85).

Bu dönemde gelen doğrudan yabancı sermayenin yerli ortaklıklar kurmasıyla özel girişimlerin teknoloji, sermaye, yönetim gibi sorunları kısmen de olsa aşılmıştır. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunuyla AEG-Eti, Türk Philips, Türk Pirelli, Türk Traktör ortaklıkları kurulmuştur. Mobil, Shell, BP gibi çok uluslu şirketler de Petrol Kanunu ile gelmişlerdir.

⁴⁰ Know-how, bir yöntem veya üründen en verimli ya da en basit şekilde istifadeyi sağlayan bilgi veya ticari sır şeklinde tanımlanmaktadır (Kösealioğlu, 2007: 135).

2.3. 1960-1963 YILLARI VE PLANLAMAYA GEÇİŞ

Planlı Kalkınmanın Türkiye gündemine gelmesi 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası oluşturulan yeni siyasi otoriteyle gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllarda tüm dünyada Keynesçi politikalardan⁴¹ esinlenen büyüme modelleri ilgi görmüş, yine bu yıllarda ABD gibi birçok kapitalist ülke bile karma ekonomi modeline yönelmişti. Bu dönemin içinde, gelişmekte olan ülkeler Birleşmiş Milletler'de etkinlik kazanmış, soğuk savaş etkisini artırmış, Vietnam'da ise savaş yaşanmıştır.

Dünyada bunlar yaşanırken, ülkemizde sadece askeri rejim değil, yine dünyayı yakından takip eden toplum kesimlerinin desteğiyle de iktisadi planlama fikri ortaya çıkmış oldu. Yönetim Keynesçi politikalardan ilham alan büyüme modelleriyle temel sanayi alanlarını geliştirmeyi amaçlamıştır. Planların en temel esasları; ulusal tasarrufları artırmak ve yatırımları toplum yararını gözeten önceliklere yöneltmek olmuştur. Bu amaca uygun olarak Devlet Planlama Teşkilatı, 27 Mayıs'tan sadece birkaç ay sonra 30 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur. Bu kadar erken sürede teşkilatın kurulabilmesinde, kalkınma ve planlamaya ülkede büyük önem verilmesi ile bir an evvel olmasının ülkeye yararı olacağı düşüncesi etkili olmuştur. Bu dönemde Türkiye'deki planlama anlayışı, farklı toplumsal grupların ortak mutakablatları çerçevesinde oluşmuş ve siyasi farklılıkların üstüne çıkan ilkelere dayanmıştır.

Türkiye'nin iktisadi planlama yapmasını Batı bloğu ülkeleri de destekliyordu. II. Dünya Savaşı sonrası birçok azgelişmiş kapitalist ülke, bu bloğun yönlendirme ve desteğiyle planlama faaliyetine başlamıştı. Bu uygulamalar Türkiye'deki gibi yabancı yardım öncelikli olmuş fakat yatırım projeleri listeleri şeklinde hayata geçirilmeleriyle Türkiye'dekinden ayrılmışlardır. Ayrıca OECD çerçevesinde oluşturulan Türkiye'ye yardım konsorsiyumu kredileri için iktisadi planlama yapılması şart koşulmuştur.

2.3.1. DPT'nin Kuruluşu ve Planlamaya Geçiş

Devlete kalkınma planları hazırlama görevi 1961 Anayasasının 41. maddesiyle verilmiştir. Bu kapsamda 15 yıllık bir perspektifte beşer senelik dönemleri kapsayan

⁴¹ Keynes makro ekonomik problemlerle mücadelede devletin ekonomiye aktif bir şekilde müdahale edebileceği tezini savunmuştur. Keynes Klasiklerce savunulan Laissez-Faire yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Keynes, devletin piyasanın yaptığı işleri özel firmalardan daha iyi daha kötü biçimde gerçekleştirme amacıyla hareket etmesini savunmamıştır. O, devletin piyasada herhangi bir sebeple yapılmayan işlere odaklanmasını savunmuştur (Şener, 2010: 3).

kalkınma planları hazırlanması Bakanlar Kurulu tarafından 1961 yılında kabul edilmiştir. O dönem planlama işlerinin yürütülmesinden DPT sorumlu tutulmuştur. DPT, beş yıllık kalkınma planları, yıllık program ile sektör ve alt sektör master planlarını yapmakla görevlendirilmiştir. 30 Eylül 1960 tarihinde yürürlüğe giren 91 sayılı yasa ile kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, Yüksek Planlama Kurulu (YPK) ve Planlama Merkez Teşkilatı (PMT) olmak üzere iki ana organdan oluşmuştur. YPK, ekonomik ve sosyal amaçlar ile stratejileri belirlemek ve PMT’ce hazırlanan uzun ve kısa dönemli planlar ile programları incelemekle görevlendirilmiştir. Yıllık programlar Bakanlar Kurulu Kararnamesi olarak yayınlanırken Planlar ise Büyük Millet Meclisince onaylandıktan sonra yasalaşmıştır (İlkin, 1988: 279).

Planlama Merkez Teşkilatı Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık ile daire başkanlıklarından ve bir genel sekreterlikten kurulmuştur. Bu daireler, İktisadi ve Sosyal Planlama ile Koordinasyon vb dairelerdir. İktisadi Planlama Dairesi iktisadi planlama ile ilgili, Sosyal Planlama Dairesi ise sosyal planlama ile ilgili hazırlıkları yürütür. Koordinasyon Dairesi bu çalışmalarını birbiri ile uzlaştır duruma getirir.

91 ve 77 sayılı yasalar çerçevesinde Yüksek Planlama Kurulu; Başbakan, ilgili dört Bakan, DPT Müsteşarı ve üç daire başkanından meydana gelmiştir. 77 sayılı yasayla plan sürecinde TBMM Bütçe ve Plan Komisyonu teknik ve siyasal organ niteliği kazandırılarak kalkınmaya ilişkin kararları hayata geçirme noktasına getirilmiştir.

Türkiye planlama tarihi, DPT’nin kurumsal tarihiyle neredeyse özdeştir. DPT merkez örgütü, müsteşar ve doğrudan müsteşara bağlı olarak çalışan İktisadi Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlıkları ile Genel Sekreterlikten oluşmuştur. Plan metinleri iktisadi ve sosyal planlama dairelerince hazırlanmıştır. İktisadi planlama dairesi yıllık programlar ve bölge planlarını da hazırlamış, ekonomik ve sosyal sorunları öncelik ve amaçlara göre değerlendirmiştir. Her iki daire de planların hazırlık sürecinde çeşitli kesimlerin görüş, istek ve önerilerini yansıtacak sürekli ya da geçici Özel İhtisas Komisyonlarından yararlanmışlardır.

1963 sonrasının önemli bir tartışması da kalkınma planları konusu üzerinde olmuştur. Bir grup plana serbest piyasa ekonomisine yersiz müdahale gözü ile bakmış ve planın ekonomiyi aksattığını kabul etmiştir. Başka bir grup ise beş yıllık kalkınma

planlarının siyasal iktidarları sınırladığını, hükümetlerin karar ve tercih alanlarını daralttığını, iktisat politikalarının değişen şartlara uyma gücünü, manevra kabiliyetini azalttığını ileri sürmüştür. Bununla beraber yine fikir ve felsefe alanında yer almakla beraber, uygulamaya da yansıyan bazı görüşler gelişmiştir. Kalkınma planlarının yapımında plan teknisyenlerinin siyasal karar ve tercih alanında etkili olamamaları iktisat politikalarımızın ve planlarımızın bilimsel ve teknik yönlerinin gelişmesini bir ölçüde engellemiştir.

Uygulanmış ilk üç 5 yıllık planın her birinde önce 15 yıllık dönem ele alınmış sonra plan hangi 5 yıllık döneme aitse, o dönemin hedefleri ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Ayrıca yıllık programlar hazırlanmış ve faaliyetler detaylarıyla belirtilmiştir.

Planlama yöntemi olarak çok safhalı planlama türü kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Kalkınma Planı uygulayan ülkelerde en çok bu yöntem tercih edilmiştir. Bu yöntem üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, ekonomideki makro-ekonomik değişkenler, makro-ekonomik büyüme modeli çerçevesinde ele alınmakta ve hedeflenen büyüme hızına ulaşmak için gerekli yatırım ile iç ve dış tasarruf oranları hesaplanmaktadır. Devletin vergi gelirleri ve harcamaları, yatırımlar için gerekli hammadde ve teçhizat ithalatı ile ihracat projeksiyonları gibi unsurlar da bu hesaba dahil edilmektedir. Türkiye’de Birinci Beş Yıllık Plan için basit bir Dinamik Keynesgil Makro Model⁴² uygulanmıştır. İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Planlar için ise bu modellerin daha ayrıntılı ve geliştirilmişleri uygulanmıştır. Senelik makro dengede ise Statik Keynesgil Model⁴³ kullanılmıştır (İlkin, 1988: 279).

İkinci aşamada ekonomi, üretim kesimleri bazlı bölünerek ele alınmıştır. Bu bölünmeyle üretim kolları ile tüketim hedefleri arasında yapısal denklik kurulması amaçlanmıştır. Bu şekilde üretimin gerçekleşmesi için diğer kesimlerden alınması gerekli hammadde ve yardımcı mallar ile kullanılacak ithal mallar ve üretim faktörleri hesaplanmaktadır. Böylece hammadde ve yardımcı malların hangi kesimden temin edildiği ortaya çıkarılır. Girdi-çıktı modeli olarak adlandırılan bu safhada üretim

⁴² Statik Keynesgil Modelin, yatırımların kapasite artırıcı etkileri ile makro dengenin zaman içerisindeki kararlılık koşullarına yönelik kesin bir netice getirmemesi üzerine Harrod ve Domar, Dinamik Modeli geliştirerek bu sorunu gidermişlerdir.

⁴³ Statik Keynesgil Model Keynes’in Genel Teorisinde kurmuş olduğu modeldir. Bu modele göre talep yetersizliği ekonomilerde görülen eksik istihdamın nedenidir. Yatırım harcamaları artırıldığında talebin canlanıp istihdam ve üretim seviyesinin artacağı savunmaktadır.

kesimlerinin son mal niteliğindeki katkıları da görülebilmektedir. Yatırımların kesimler arası dağılımının kararlaştırılması sürecine etkinlik kazandırırken kesimlerin gereksinim duyduğu hammadde ve sermaye gibi unsurları da hesaplayıp tüketim, ihracat vb malı olarak kesim üretimlerini sınıflandırmaktadır. Her kesim için ayrı ayrı hesaplanan değerler toplanıp birinci safhada uygulanan makro-model ile olan tutarlılıkları kontrol edilmektedir. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde bu safhaya pek yer verilmemiştir. Sadece 1959 yılı için bir girdi-çıktı tablosu taslağı yapılmıştır. Daha sonra 1963 yılı için girdi-çıktı tablosu yapılarak bunun üzerine yarı girdi-çıktı modeli kurulmuştur. Üçüncü Beş Yıllık Planda ise bu safha ile ilgili çalışmalar iyice geliştirilerek ayırıcı (segragatif) model kurulmuştur (İlkin, 1988: 280).

Üçüncü aşama ise proje değerlendirme aşaması olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada her kesimde gerçekleştirilecek çeşitli yatırım projelerinin uygulanabilir olup olmadıkları değerlendirilmektedir. En uygun yatırım projelerine öncelik verilmesi amaçlanır. Bu aşama istatistikleri yetersiz ülkeler nezdinde büyük önem taşımaktadır. Dinamik Keynesgil veya Harrod-Domar modelinde sermaye/hasıla katsayısı; ekonomide bir birim hasıla yaratmak için kaç birim sermaye gerektiği ile hasılda bir birim artış yaratmak için sermaye stokunun kaç birim genişletilmesi gerektiğini belirlemektedir. Bu katsayıyı hesaplamak için uygulanacak en basit yöntem olarak, yatırım ve hasıla artışları için uzun bir dönemi kapsayan zaman serileri düzenlemek ve bu serilere çeşitli istatistik hesaplama yolları uygulamak görülmektedir. Aslında global olarak hesaplanan sermaye/hasıla katsayısı, çeşitli üretim kesimlerinin sermaye/hasıla katsayılarının bir ortalaması olmaktadır. Neticede global hesaplama, ekonominin yapısında meydana gelen değişimleri çok az düzeyde dikkate almaktadır. Bu nedenle en uygun yöntem için kesim sermaye/hasıla katsayıları hesaplanıp ortalaması alınarak makro modele uygulanmalıdır. Fakat bu sefer de her kesimin sermaye/hasıla katsayısı, yine her kesimde uygulanan projelerin sermaye/hasıla katsayılarının ortalamasını vermektedir. Sonuç olarak sermaye/hasıla katsayısını hesaplayabilmenin en sağlıklı yolu, proje seviyesine kadar inilmesi olacaktır. Planlamada üçüncü aşamanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır (İlkin, 1988: 281).

Birinci Plan Döneminde Türkiye bu imkana sahip değildi. Çünkü hesaplama için gerekli olan özel veya kamu kesimi proje sepeti bulunmamaktaydı. Bu sebeple birinci

dönemde sermaye/hasıla katsayısı götürü olarak 2.60 hesaplanmış, ikinci dönemde ise 3.25 olarak revize edilmiştir. Planlamanın kamu kesimi için emredici niteliği ile özel kesimin büyük yatırımları için vize fonksiyonu sayesinde önemli miktarda proje verisi toplanmıştır. Üçüncü Plan Döneminde hesaplamada kullanılacak proje sayısı daha da çok artmıştır. Fakat inşaat, ticaret ve tarım kesimleri için zorunlu olarak götürü hesaplar kullanılmıştır (İlkin, 1988: 281).

Özetlersek, Türk planlaması reel modeller açısından her üç safhada da önemli aşamalara varmıştır. Ancak, ülkemizin ilerleyen yıllarda yaşadığı enflasyon sürecinin de kanıtladığı gibi ekonominin parasal cephesine daha fazla ilgi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. 1963 yılından başlayarak uygulanmaya çalışılan planların üç temel niteliği vardır, bunlar kapsadıkları süreler bakımından üçlü görünüm içinde başlamış fakat 1980 sonrası süreyi kapsayan perspektiflerden vazgeçildiği için, günümüzde ikili görünüme dönüşmüştür.

2.3.1.1. Perspektifler

Birinci Perspektif 15 yıl için hazırlanmıştır. Ancak 10 yıl sonra 1971 yılında AET ile imzalanıp 1973 yılında uygulanmasına başlanan Katma Protokol gereği 22 yıllık ikinci bir perspektif düzenlenmiş ve bu perspektif Üçüncü Plan ile birlikte kabul edilmiştir. 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve sonrası perspektif uygulamasından vazgeçilmiştir.

Birinci perspektifte üç ana hedef belirlenmiştir:

- i. % 7'lik kalkınma hızının gerçekleştirilmesi ve istihdam sorununun çözülmesi,
- ii. Dış ödemelerde dengenin gerçekleştirilmesi,
- iii. Bu hedeflere sosyal adalet ilkeleri gözetilerek ulaşılması.

2.3.1.2. Kalkınma Planları

Beş yıl süreyi kapsayacak şekilde hazırlanmaktadır. TBMM Kararı (kanun) olarak kabul edilerek uygulamaya konulmaktadır. 1978 ve 1984 yılları plan hazırlıkları TBMM'den geçirilerek onaylanmadığı için plan kapsamı dışında kalmıştır.

2.3.1.3. Yıllık Programlar

Bir yıl için hazırlanan yıllık programlar, Bakanlar Kurulu Kararı (Kararname) olarak Resmi Gazete’de yayınlanmaktadır. Ayrıca Bakanlar Kurulunca her yıl, yıllık programlarda öngörülen yatırımlarla ilgili olarak “yatırım programları” ve “yıllık icra planları” kabul edilerek yürürlüğe konulmaktadır.

Uygulanan planlar kapsadıkları sektör ve bölgeler itibarıyla makro ve ulusal plan niteliğindedir. Planlar ile ilgili belirlenen amaçlar ve araçlar, sektörlerin ve ülkenin bütünü yönünden ele alındı. Oysa daha önce 1933 yılında hazırlanıp 1934’te uygulamaya konulan I. Sanayi Planı ulusal nitelikte olmakla birlikte makro değil kısmi plan niteliğindedir.

Planlarda daha çok kamu kesimi için mecburi, özel kesim için yol gösterici yön göze çarparken, uygulamada daha çok özel kesim için belirlenen hedeflere yaklaşıldığı görülmektedir.

Planların aşamaları ise şu şekilde özetlenebilir;

- i. Kalkınma planlarında ulaşılmak istenen makul bir büyüme hızı saptanır. (İlk perspektifte % 7 olarak saptanmıştır.)
- ii. Belirlenen büyüme hızına ulaşabilmek için, Harrod-Domar Büyüme Modeline göre sermaye hasıla oranı da dikkate alınarak yatırım/GSMH ve tasarruf/GSMH oranları belirlenip, ayrıca bu oran yardımıyla her yıl yapılması gereken yatırım büyüklükleri saptanır. Eğer belirlenen yatırım/GSMH oranını karşılayacak bir tasarruf/GSMH oranının gerçekleşmeyeceği tahmin edilmişse, iç kaynak yetersizliği söz konusu demektir. Bu durumda ayrıca gerekli dış kaynak için olanaklar tespit edilir.

Yatırımların sektörel dağılımı ile kamu yatırım projeleri saptanır. 1980 sonrası dönemde plancılığa eskisi kadar önem verilmediği, 1980 sonrasında planlar adeta yıllık programlar gibi algılandığından, 5 yıllık planları 1980 sonrası ve öncesi şeklinde incelemekte yarar vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALKINMA PLANLARI VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ

3.1. 1980 ÖNCESİ KORUMACI VE İTHAL İKAMECİ PLANLAMA DÖNEMİ

Planlı kalkınmanın gelişme dönemi olarak adlandırılabilir 1980 öncesi dönemde dört kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planların karma ekonomiyi benimseyen, bütüncül nitelikli yapıları ön plana çıkmıştır. 1980 öncesi planların sanayileşme stratejilerinde ithal ikamesi politikaları yönlendirici olmuştur. Bu dönemdeki kalkınma planları kamu kesimi için zorunlu özel kesim için ise yol gösterici nitelikte olmuştur. Özel sektör daha çok teşvik edici nitelikte özendirilmiştir. 1980 öncesi dönemin şartları ve mantalitesi bakımından kamu kesimi uygulama alanı ve yaptırım gücü olarak avantajlı konumda bulunduğu için kalkınmada kamu kesiminin payı daha fazla olmuştur.

1980 öncesi kalkınma planlarında bazı ortak özellikler bulunmaktadır. Bu planlarda ekonomik ve toplumsal yapı veri olarak alınmıştır. Ekonomik büyüme ve bu büyümenin yıllık artış oranı temel belirleyici değişken olarak ele alınmıştır. Sanayileşmeye dört planda da öncelik verilmiştir. Uzun dönemli planlama ihtiyacına cevap vermek üzere uzun süreli gelişme stratejileri olarak hazırlanmışlardır.

1980 öncesi ekonomi temelinin korumacı bir nitelik taşıması ve ithal ikameciliği sürdürmesi kalkınma planlarının mantığını derinden etkilemiştir. Fakat bu mantık 1980 sonrası ekonomideki radikal değişimler sayesinde sürdürülmemiş ve yerini daha liberal bir ekonomi mantığını temel alan bir anlayışa terk etmiştir. Bu yeni anlayışın temelleri 24 Ocak 1980 kararlarıyla atılmıştır. Kalkınma planlarına geçmeden önce neden 24 Ocak kararlarına ihtiyaç duyulduğu kısaca özetlenecektir.

1970'lerin başında dünya ekonomisi 1950'lere kıyasla farklı bir duruma gelmiştir. İlk petrol krizinin yaşandığı yıllar Türkiye'de serbestleşme sürecinin başlangıcına işaret etmektedir. Küresel bunalımın petrol ve diğer ithal malları fiyatları aracılığıyla Türkiye'yi olumsuz etkilemesi, ihracatın artırılmamasına rağmen ithalatın hızla büyümesi gibi nedenler dış borçlanmayı çok önemli boyutlara ulaştırmıştır. Toplam dış borçlar 1975–1978 aralığında yaklaşık 5 milyar dolardan 14 milyar dolara yükselmiş,

aynı dönem kısa vadeli borçlar da yaklaşık 1 milyar dolardan 7 milyar dolara çıkmıştır. 1978 ve 1980 yılları darlıkların yaşandığı, ekonominin duraklama sürecine girdiği, enflasyonun yükseldiği ve sosyal ve siyasal kargaşanın şiddetlendiği bir dönem olmuştur. Yaşanılan bu sıkıntılar 24 Ocak 1980 programı olarak adlandırılan IMF destekli istikrar programı için ortam yaratmıştır (Kazgan, 2005: 192-193).

Türkiye’de yaşanan 1973-1977 döneminin temel özelliği olarak şunlar sıralanabilir: Devlet müdahaleciliğinin artması, dış ticaretin önünde engellerin olması, yaygınlaşan kamu girişimciliği neticesinde kamu sektörünün yüksek açıklar vermesi ve bu açıkların finanse edilmesinde açık finansmanın tercih edilmesi. Ayrıca kamu tüketim harcamaları da hızlı bir şekilde yükselmiştir. Bu sorunların üzerine finansal zorluklar ve KİT’lerin açık finansman politikaları da eklenince iç finansman problemi şiddetlenmiştir. Ayrıca enflasyonla kıyaslandığında düşük faiz politikası izlenmiştir. 1970’ler boyunca negatif seyreden reel faiz oranının tasarruf mevduatlarının azalmasıyla finansman sorunu yaşanmıştır. Para otoritesi faiz oranlarını düşük tutarak kamu açıklarının finansmanında avantaj sağlamak istemiştir. 1978 yılından itibaren derinleşen krize şu daraltıcı önlemlerle müdahale edilmiştir: % 20 oranında devalüasyon yapılmış, ithalat kısıtlanmış, mevduat faizleri ve KİT fiyatları artırılmış, döviz çıkışı da sınırlandırılmıştır (Kazgan, 2005: 191).

1974-1980 dönemindeki dış şoklar ve iç ekonomik bunalımlar neticesinde enflasyon oranı % 100’e çıkarken, büyüme rakamı sifıra inmiş ve ekonomik kriz yaşanmıştır. 1974 petrol krizi sonucu ithal maliyetler çok yükselmiştir. Döviz ve enerji darboğazları üretim hacmini yavaşlatmıştır. Döviz rezervlerinin azalmasıyla dış borç ödemeleri aksamış bu durum da dışarıdan kredi teminini zorlaştırmıştır. Artan şiddet hareketleri ve yaşanan siyasi gerginlikler ekonomik faaliyetlere zarar vermiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 182-191).

Yaşanan ekonomik sorunlara ilaveten izlenen yanlış hükümet politikaları, dünya ekonomik durumuyla bağdaşmayan yüksek büyüme hızı politikası için alınan dış borçlar 1977’de ekonomik bunalıma sebebiyet vermiştir. 1978-1979 yıllarında alınan istikrar tedbirleri bir fayda sağlamamıştır. Ülkede yaşanan olumsuz ekonomik koşullar sanayileşme süreci için gerekli dövizin dış borçla sağlanmasına engel teşkil etmiştir. Bu durum ekonomik işleyiş ve ilerleme için gerekli dövizin sağlanmasına dönük politikaları uygulama zorunluluğunu doğurmuştur.

3.1.1. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.1.1.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Cumhuriyetin kuruluşundan 1963 yılına kadar; hukuk devrimi, yazı devrimi, kadınlara eşit haklar verilmesi, eğitim sistemi ve devlet düzeninin laiklik ve çağdaş uygarlık esaslarına göre yeniden örgütlenmesi gibi başarılar elde edilmiştir. Fakat bu olumlu gelişmeler sanayi devriminin tamamlanıp sağlam bir ekonomik yapı oluşturulması hedefi için yeterli olmamıştır. Bu dönemde milli gelirdeki artışın büyük bir kısmı nüfus artışına gitmiştir. Kişi başına düşen gelirden gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalmıştır. Ekonomi henüz yüksek tasarruf-yatırım kapasiteli bir duruma gelememiştir. İç siyasi koşullara değinilecek olursa; 27 Mayıs 1960 darbesinin izleri hala toplumsal ve ekonomik hayatta dönem boyunca görülmüştür. Plan hazırlık süreci de askeri yönetimin etkisi altında gerçekleşmiştir.

Dış koşullara bakılacak olursa, savaş sonrası dünya iki kutuplu bir şekle bürünmüştür. Soğuk savaşın getirdiği savunma harcamaları ülke bütçeleri üzerinde önemli bir yük konumundadır. Bu dönemde savaş sonrası yaraları sarabilmek amacıyla ve toplumsal kalkınmayı hızlandırmak için refah devleti uygulamalarında artış görülmüştür.

Bu plan döneminde uluslararası ödemelerde Bretton Woods Sistemi kullanılmıştır. ABD'nin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen konferansta İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ticaretini geliştirici finansal sistem üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Uluslararası ekonomik işbirliğine vurgu yapılmış ve ticari kısıtlamaların kaldırılması gerektiği anlayışı da benimsenmiştir. Uluslararası Para Anlaşması yapılarak uluslararası ödemeler için yeni bir sistem oluşturulmuş, böylelikle dolar, altına dönüşebilen tek para birimi olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşma 1 ons altın 35 dolara karşılık gelecek şekilde düzenlenmiştir. Bu sisteme göre diğer ülke para birimlerinin değeri dolara göre belirlenecektir. ABD, doları belirlenen tutar karşılığında altına çevirmeyi taahhüt etmiştir. Anlaşma kapsamında Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının kurulması da kararlaştırılmış ve söz konusu kurumlar 1946 yılında faaliyete geçmiştir. Dünya Ticaret Örgütünün temelleri de bu anlaşma ile atılmıştır.

Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'da AET'ye yaptığı başvuru Türkiye-AB ilişkileri tarihçesinin de başlangıcını oluşturmuştur. AET Bakanlar Konseyinin Türkiye'nin yaptığı başvuruyu kabul etmesiyle 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Tam üyeliğe kadar geçerli olacak bu ortaklık anlaşması 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiş, böylece AB Ortak Pazarına girmeyi sağlayacak bir Gümrük Birliği oluşturulmuştur. Bu hedefin; 1964-1970 yılları arasında hazırlık aşaması, 1973-1995 yılları arasında geçiş aşaması ve 1996 yılından tam entegrasyona kadar nihai aşama olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmesi de öngörülmüştür.

3.1.1.2. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

1963'de yürürlüğe giren I. BYKP ekonominin genel özelliklerini belirlemiş fakat özellikle sanayileşmeye ilişkin teklifler getirmemiştir. İmalat sanayinin birçok kolunda büyük değişimler beklenmiştir. Mevcut sanayi kollarının gelişimi için milli gelirdeki artış oranında yatırımlar planlanmıştır. Aynı zamanda yeni imalat kolları için büyük yatırımlar planlanmıştır (İlkin, 1988: 282). I. BYKP'de yapılması öngörülmüş yatırımlar şunlardır.

TABLO 1 Gayri Safi Yatırımlar (1961 Fiyatlarıyla-Milyon TL)

Sütun1	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam
Enerji	76,4	850,0	1.057,9	1.233,5	1.286,2	4.504,0
Madencilik	457,8	735,2	794,6	809,9	435,5	3.233,0
Ulaştırma	1.298,0	1.355,9	1.482,3	1.851,9	2.171,3	8.159,4
Tarım	1.213,2	1.712,2	2.182,0	2.590,0	2.581,0	10.278,4
İmalat Sanayi	2.166,3	2.359,9	2.276,9	1.726,4	1.559,7	10.089,2
Hizmetler	581,0	426,1	637,0	1.030,0	1.291,8	3.965,9
Konut	2.085,0	2.229,0	2.390,0	2.594,0	2.818,0	12.116,0
Eğitim	660,0	783,0	795,0	836,0	1.153,0	4.227,0
Sağlık	200,5	230,1	278,2	320,2	317,9	1.346,9
Turizm	145,5	148,2	164,7	175,6	193,0	827,0
Toplam	8.883,7	10.829,6	12.058,6	13.167,5	13.807,4	58.746,8

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr⁴⁴

Tabloya göre yatırımlar içinde madencilik kesimine yapılacak yatırımların payı % 5,5, imalat sanayine yapılacak yatırımların payı % 17,1, enerji kesiminin payı ise % 7,6'dır.

⁴⁴ www.kalkinma.gov.tr, I. BYKP, Sayfa 137.

I. BYKP'nin gerçekleştirilebilmesi için GSMH'dan yatırımlara ayrılması gereken payın % 18,2 olduğu hesap edilmiştir. Bu oran şu şekilde bulunmuştur: MG'de yıllık % 7 artış hedeflenip, Türkiye sermaye/hasıla oranı da 2.60 olarak belirlendiğinden $7 \times 2.60 = 18.20$. Bunun % 3,5'lik kısmının dış, geri kalanın ise iç kaynaklardan karşılanması planlanmıştır. Bu yatırımların planda kabul edilen karma ekonomik düzen anlayışına uygun olarak hem kamu, hem özel sektör tarafından birlikte yapılması öngörülmüştür. Planda 68 milyar liralık yatırım öngörülmesine rağmen 64 milyar liralık yatırım yapılabilmektedir. Karma ekonomi anlayışına uygun olarak bu yatırımın 34 milyarı kamu tarafından gerçekleştirilirken 30 milyarlık kısmını ise özel sektör yapmıştır (Uludağ, 2003: 32).

3.1.1.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

I. BYKP 1963-1967 döneminde uygulanmış, % 7 olarak hedeflenen kalkınma hızı dönem sonunda % 6,5 olmuştur. Bu durum ekonomideki tarım ağırlığından kaynaklanmıştır. Tarım, sanayi ve hizmet sektöründe sırasıyla % 4,2, % 12,3 ve % 6,8 büyüme hedeflenirken gerçekleşen rakamlar sırasıyla % 3, % 10,9 ve % 7,2 olmuştur. Hedeflenen GSMH ve sektör büyümelerine ulaşamamasına rağmen gerçekleşen rakamlar da oldukça yüksektir. Kamu harcama hedefleri 102.105 milyon TL olarak belirlenmiş fakat 93.904 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 102.105 milyon TL olarak belirlenen kamu gelir hedeflerinde de 92.222 milyon TL gerçekleşme sağlanmıştır. Dış ticaret plan dönemi boyunca her yıl açık vermiştir. İthalattaki dalgalanmalara karşın ihracatta düşük de olsa yukarı yönlü devamlı artış sağlanmıştır. Genel olarak bakıldığında dış ticarete hedeflere ulaşıldığı söylenebilir. Neticede I. BYKP dönemi plan ve planlama konusunda deneyim kazanma dönemi olmuştur.

Aşağıdaki tabloda I. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleştirmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların I. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleştirmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLO 2 I. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	1963	1964	1965	1966	1967	1963	1964	1965	1966	1967
Büyüme (%)	7 ¹	7 ¹	7 ¹	7 ¹	7 ¹	9,4 ²	4,1 ²	2,6 ²	11,7 ²	4,5 ²
İşsizlik (%)	9,02 ¹	8,16 ¹	7,33 ¹	5,69 ¹	5,08 ¹	9,16 ³	9,16 ³	9,16 ³	9,16 ³	9,16 ³
Enflasyon (%)	5,4 ¹	5,4 ¹	5,4 ¹	5,4 ¹	5,4 ¹	7,9 ⁴	1,2 ⁴	5,8 ⁴	5,7 ⁴	8,3 ⁴
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-219 ¹	-253 ¹	-236 ¹	-248 ¹	-247 ¹	-320 ²	-126 ²	-108 ²	-228 ²	-162 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-4,1 ¹	-4,1 ¹	-3,4 ¹	-3,2 ¹	-2,8 ¹	-4,06 ⁴	-1,39 ⁴	-0,92 ⁴	-1,63 ⁴	-1,03 ⁴
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	0 ¹	0 ¹	0 ¹	0 ¹	0 ¹	-0,08 ^{3,2}	-2,06 ^{3,2}	-1,31 ^{3,2}	-1,71 ^{3,2}	-1,29 ^{3,2}
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	2,37 ¹	1,56 ¹	2,29 ¹	0,96 ¹	0,78 ¹	1,95 ^{3,2}	1,79 ^{3,2}	2,26 ^{3,2}	1,42 ^{3,2}	1,82 ^{3,2}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	0,75 ¹	0,92 ¹	0,37 ¹	1,64 ¹	1,38 ¹	0,62 ³	1,06 ³	0,37 ³	2,43 ³	1,88 ³

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁴⁵ 2) www.tuik.gov.tr,⁴⁶ 3) www.kalkinma.gov.tr,⁴⁷ 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013⁴⁸

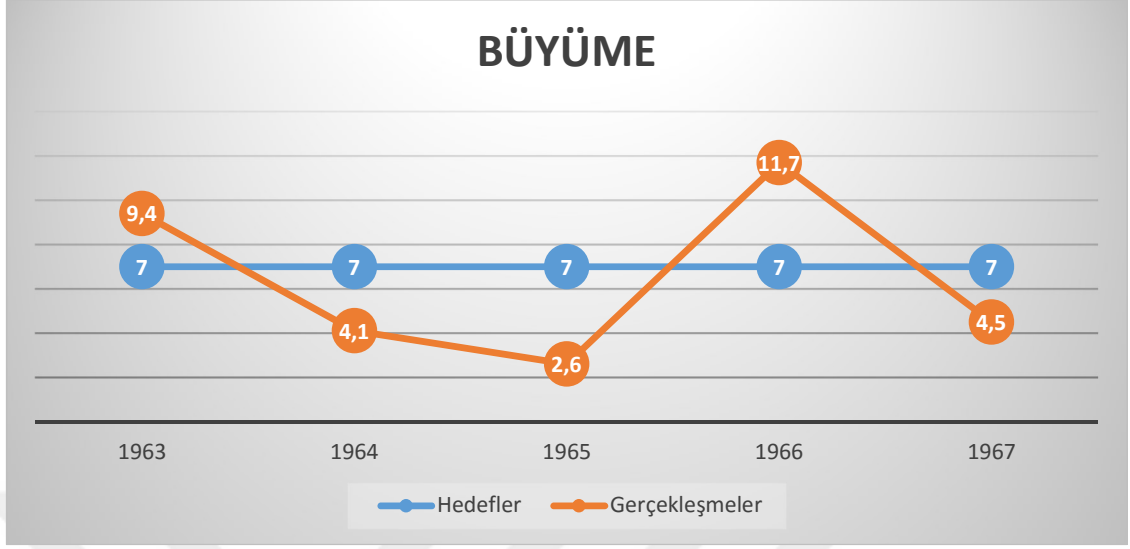
⁴⁵ www.kalkinma.gov.tr, I. BYKP, Sayfa 36, 43, 120, 123, 125, 126, 454 ve 518.

⁴⁶ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁴⁷ www.kalkinma.gov.tr, II. BYKP, Sayfa 133, 134.

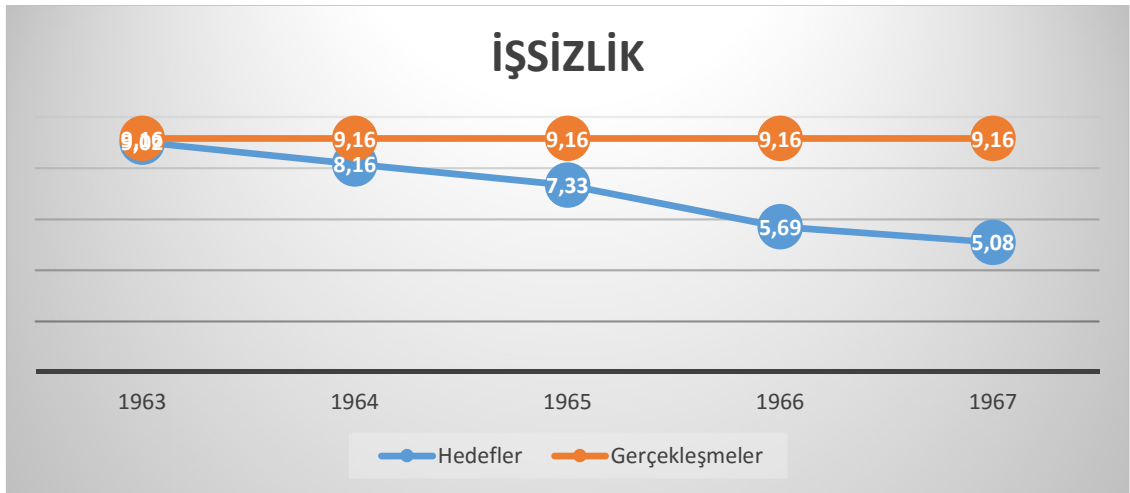
⁴⁸ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 465.

GRAFİK 1 I. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

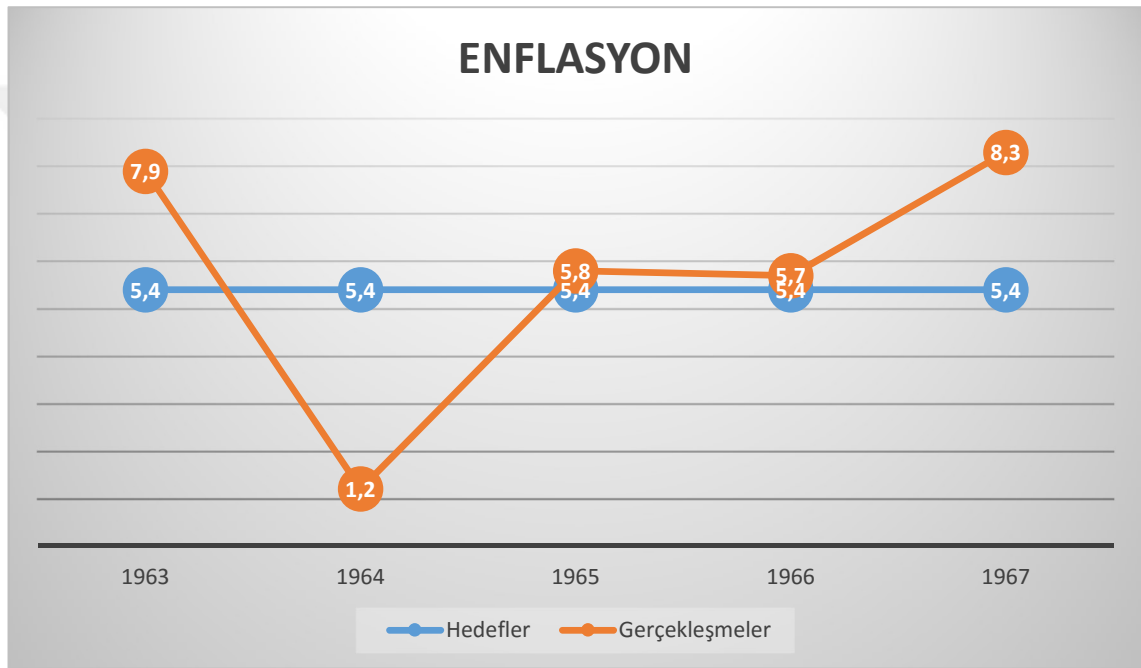
Grafikten de anlaşılacağı gibi 1963 ve 1966 yıllarında hedeflenen büyüme rakamlarının üzerinde bir gerçekleşme meydana gelmiştir. 1964, 1965 ve 1967 yıllarında ise hedeflenen büyüme rakamlarına ulaşamamıştır. Hedeflerin gerisinde kalınan yıllardaki büyüme rakamlarının düşüklüğüne neden olarak şu etkenler gösterilebilir: Ekonomik faaliyetlerin bütünüyle modernleştirilmesinde arzu edilen ilerleme sağlanamamıştır. Ekonomik büyümeyi hızlandıracak sanayi sektörünün gayri safi milli hasıla içindeki payı arttırılamamıştır. Bu durumun yaşanmasında hedeflenen büyüme rakamlarının yüksekliği de etkili olmuştur. Yüksek büyüme hızı, hızlı nüfus artışından doğan emek arzını istihdam etmek için belirlenmiştir.

GRAFİK 2 I. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Bu plan döneminde işsizlik hedefi olarak plan döneminin son yılı olan 1967 için % 5,08'lik bir oran hedeflenmiştir. Fakat gerçekleşen işsizlik rakamı hedeflenenin oldukça üstündedir. Bu durumun nedeni olarak nüfus artış hızının ekonomik büyüme rakamlarının üzerinde gerçekleşmesi gösterilebilir. Ayrıca geçmiş dönemlerdeki hızlı nüfus artışından doğan emek arzının istihdama yönlendirilememesi de bu durumun nedenleri arasındadır. Plan dönemi başlarında bile nüfus artış hızının yüzde 3 gibi çok yüksek seyretmesi, hedeflerin tutturulmasını zorlaştırmıştır.

GRAFİK 3 I. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Grafikten de anlaşılacağı gibi 1964 yılı hariç diğer plan dönemi yıllarında hedeflenen enflasyon oranları tutturulamamıştır. Bu durumun yaşanmasının en önemli nedenlerinden biri; plan hedeflerinin altında kalan kamu gelirleri ve öngörülenin üzerinde gerçekleşen kamu giderleri sonucu ortaya çıkan iç finansman sorunlarıdır. Diğer bir neden ise yatırımların dış finansmanını sağlamada, özellikle proje kredilerinin taahhüdü ve kullanılmasında, program yardımı ve kredilerinin kullanılmasında, plan başlangıcında umulan kolaylıkların sağlanamaması sonucunda dış finansman sorununun ortaya çıkmasıdır.

3.1.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.1.2.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Sanayi, dış pazarlarda rekabet edecek düzeye gelememiş olduğundan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları gibi koruma önlemleri devam etmiştir. Dış ödemelerde dengeye ulaşmanın mümkün olmadığı ve ayrıca ithalatın finansmanını yapacak döviz imkanları da sağlanamadığı için ithalatta uygulanan dolaysız miktar kısıtlamaları da bu dönemde devam etmiştir. Nüfus artış hızı artmaya devam ettiğinden kişi başına düşen gelirden Türkiye düşük düzeyli ülkeler arasında yer almaya devam etmiştir. 1971 askeri muhtırasının getirdiği siyasi şartlar plan hedeflerinden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bütün dünyada görülen öğrenci hareketlerinden Türkiye’de nasibini almıştır.

1960’lı yıllarda dünya ülkelerinde yüksek bir ortalama ekonomik büyüme hızına ulaşılmıştır. 1960’lı yıllar dünyada üniversite işgallerinin başladığı yıllar olmuştur. 1960’lı yılların öğrenci hareketlerini farklı kılan ise neredeyse bütün dünya ülkelerinde aynı anda başlayıp çok çabuk yayılmasıdır. Bu plan döneminin 1971 yılında Bretton Woods Sistemi kaldırılmıştır. Yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle ABD dolarının altın karşılığını kaldırmıştır. Dış ticaretin büyük boyutlarda açık vermesi, borçlu ülkeler arasında girmesi ABD’yi bu kararı vermeye mecbur bırakmıştır. Her ne kadar bu sistem kaldırılmış olsa da oluşturduğu anlayış ve kurumlar günümüze kadar varlığını korumuştur. Dünya Bankası, IMF, WTO gibi kurumlar ile uluslararası ticaretteki sınırlamaların kaldırılması gibi anlayışlar Bretton Woods Sisteminden miras kalmıştır.

Plan döneminde AB ile ilişkilerde önemli gelişmeler de yaşanmıştır. 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokolün 1973 yılında yürürlüğe girmesiyle Ankara Anlaşması’nda öngörülen hazırlık dönemi bitmiş ve geçiş dönemine ilişkin şartlar belirlenmiştir. Katma Protokol çerçevesinde AET, Türkiye’den ithal edilen sanayi mallarındaki gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. Bazı petrol ve tekstil ürünleri ise bu durumdan istisna tutulmuştur. Türkiye’nin ise AET’den ithal ettiği sanayi mallarındaki gümrük vergilerini tedricen kaldırması öngörülmüştür. Bu sayede Gümrük Birliği’nin fiili yürürlüğü için 22 yıllık bir süre belirlenmiştir.

3.1.2.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

1968-1972 arasını düzenleyen II. BYKP hedef ve stratejilerinde, sanayileşmeye I. BYKP'ye nazaran daha çok yer verilmiştir. Planlı kalkınmada gözetilecek temel ilkeler kısmında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir.

II. BYKP döneminde, sanayi ekonominin sürükleyici sektörü olarak düşünülmüştür. Sanayileşmenin hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına elzem olduğu kabul edilmiştir. Sahip olunan doğal kaynaklar ve diğer faktörler de göz önüne alındığında karşılaştırmalı üstünlük teorisi çerçevesinde sanayileşmenin mümkün olduğu düşünülmüştür. Ağır sanayi tesislerinin kurulmasıyla tarım sektörünün modernleştirilip tarımdan sanayiye kaynak aktarılabilceği ve küçük sanayinin gelişimi için ortam hazırlanacağı hesap edilmiştir (İlkin, 1988: 285).

İhracat ve yatırımları teşvik etmek için çıkarılan kanunlar şunlardır:

Gelir Vergisi Kanununa 1963 yılında yatırım teşvikiyle ilgili maddelerin eklenmesiyle yatırım indirimi uygulaması hayata geçirilmiştir. 202 sayılı Kanun çerçevesinde tarımsal ve bölgesel kalkınma yatırımlarında % 40, az gelişmiş bölgelerdeki yatırımlarda % 50 ve bunların haricindekilerde % 30 indirim oranı uygulanmıştır. Yapılacak yatırımların kalkınma planlarıyla uyumlu olması şartı da getirilmiştir. Yatırım indirimiyle toplam yatırım hacmini artırmak ve yatırımları geri kalmış yörelere kaydırmak amaçlanmıştır.

Yatırımları teşvik etmek için Vergi Usul Kanununa 1963'de eklenmiş madde, vergi sisteminde hızlandırılmış amortismanı başlatmıştır. 474 sayılı Kanunla gümrük vergisi oranlarını değiştirme ve gümrük vergilerini taksitlendirme olanakları getirilmiştir.

İhracatı teşvik amacıyla 1963 tarih 261 sayılı Kanunda ihracatta vergi iadesi kabul edilmiştir. Böylece ürünlerimize dış piyasalarda rekabet edebilme imkanı sağlanmıştır.

İkinci Plan döneminde getirilen teşvik tedbirleri şunlardır:

Yatırımların teşviki hususunda Birinci Plan döneminde getirilen yatırım indirimi uygulaması İkinci Plan döneminde 933 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Bu değişiklikle indirimlerin yatırım miktarının % 80'ini geçemeyeceği ve oranların yıllık programlarda belirtileceği kararlaştırılmıştır. 1968 yılı programında tarım ve madencilik için % 60,

ulaştırma ve turizmde % 70, imalat kesiminde ise her alt kesim için % 80'e varan indirim oranları belirlenmiştir (İlkin, 1988: 287).

Yine yatırımlar ile ilgili olarak gümrüklerde tam ve kısmi muaflık getirilmiştir. Bu durumda yatırım maliyetleri % 15-20 oranında aşağı çekilmiştir. Muaflıktan yararlanabilmek için şu koşullar belirlenmiştir: Yatırımın yeni bir teknoloji getirmesi, yan sanayinin gelişmesine katkı sağlaması, ihracata dönük olması ve ithalat ikamesi sağlaması. Bunları destekleyici vergi düzenlemeleri de yapılmıştır. Ayrıca ihracatçı senetlerine düşük faizle reeskont⁴⁹ imkanı ile teşvik fonları gibi parasal tedbirler getirilmiştir.

İkinci Planla ihracatta yapısal değişiklik amaçlanmıştır. İhracata dönük sanayiler kurulmasının teşviki amaçlı; ihracat birlikleri oluşturulması, vergi iadesi, döviz tahsislerinde ayrıcalık gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir (İlkin, 1988: 288).

3.1.2.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

Her iki plan döneminde uygulanan teşvik tedbirleri ile hedefler gerçekleştirilememiştir. Bu durumun nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- i. Az gelişmiş yörelere, yüksek indirim oranlarına rağmen yatırımların kaydırılamaması.
- ii. Parasal teşvik tedbirleri uygulamada istenen sonucu vermemiştir.
- iii. Turizm konusundaki teşviklerin başarısızlığı kitle turizmi hedefine ulaşamama sonucunu doğurmuştur.

II. BYKP 1968-1972 döneminde uygulanmıştır. İlk planda olduğu gibi bu planda da hedeflenen büyüme hızı % 7 olarak belirlenmiştir. Gerçekleşen büyüme hızı ise % 5,1 olmuştur. Sosyal, ekonomik ve siyasal gerginliklere karşın hedeflenen büyüme hızına yaklaşıldığı görülmüştür. Sektörler bazında ise tarım sektöründe % 4,1 büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 1,8, sanayi sektöründe % 12 oranında büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 9,1, hizmetler sektöründe büyüme % 6,3 oranında hedeflenirken gerçekleşme % 6,6 oranında olmuştur. Plan dönemi boyunca tarım sektörü için hedeflenen yapısal değişiklikler gerçekleştirilememiştir. Kamu harcamalarına

⁴⁹ Bir bankanın elindeki vadesi gelmemiş senetleri bir başka bankaya iskonto ettirmesine denir.

bakıldığında transfer harcamaları hariç diğer harcamalar hedeflenen düzeyin altında kalmıştır. Transfer harcamaları ise hedeflenen düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir. Kamu gelir hedefleri 156.421 milyon TL olarak belirtilmiş, gerçekleşme 145.453 milyon TL olmuştur. Kamu gelir hedeflerinde sapmalar olmasına karşın yüksek bir kamu geliri elde edilebilmesinin sebebi vergi dışı gelirlere, öz kaynak ve fonlardan, karşılık paralardan kaynaklanmıştır. Dış ticaret açığı sürekli artış göstermiş ve dönem sonunda ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesiyle Türkiye ihracat gücü en düşük ülkeler arasına girmiştir.

Aşağıdaki tabloda II. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleştirmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların II. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleştirmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLO 3 II. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	1968	1969	1970	1971	1972	1968	1969	1970	1971	1972
Büyüme (%)	7 ¹	7 ¹	7 ¹	7 ¹	7 ¹	5,0 ²	4,1 ²	3,2 ²	5,6 ²	7,4 ²
İşsizlik (%)	9 ¹	7,7 ¹	6,3 ¹	5,1 ¹	3,8 ¹	11,4 ³	11,4 ³	11,4 ³	11,4 ³	11,4 ³
Enflasyon (%)	5,8 ¹	5,8 ¹	5,8 ¹	5,8 ¹	5,8 ¹	3,7 ²	7,8 ²	8,1 ²	16,5 ²	13,7 ²
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-295 ¹	-325 ¹	-360 ¹	-375 ¹	-395 ¹	-267 ²	-264 ²	-359 ²	-494 ²	-678 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-1,1 ¹	-1,1 ¹	-1,3 ¹	-1,3 ¹	-1 ¹	-1,24 ⁴	-1,09 ⁴	-0,9 ⁴	-0,63 ⁴	-0,04 ⁴
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-0,6 ¹	-0,8 ¹	-1,2 ¹	-2 ¹	-2,5 ¹	-1,43 ^{3,2}	-1,28 ^{3,2}	-1,14 ^{3,2}	-0,92 ^{3,2}	-1,19 ^{3,2}
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	0,83 ¹	0,75 ¹	0,78 ¹	0,92 ¹	0,67 ¹	0,58 ^{3,2}	0,62 ^{3,2}	0,94 ^{3,2}	0,81 ^{3,2}	0,74 ^{3,2}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	1,06 ¹	0,79 ¹	1,42 ¹	1,92 ¹	2,78 ¹	0,74 ³	0,65 ³	1,71 ³	1,69 ³	3,07 ³

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁵⁰ 2) www.tuik.gov.tr,⁵¹ 3) www.kalkinma.gov.tr,⁵² 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013⁵³

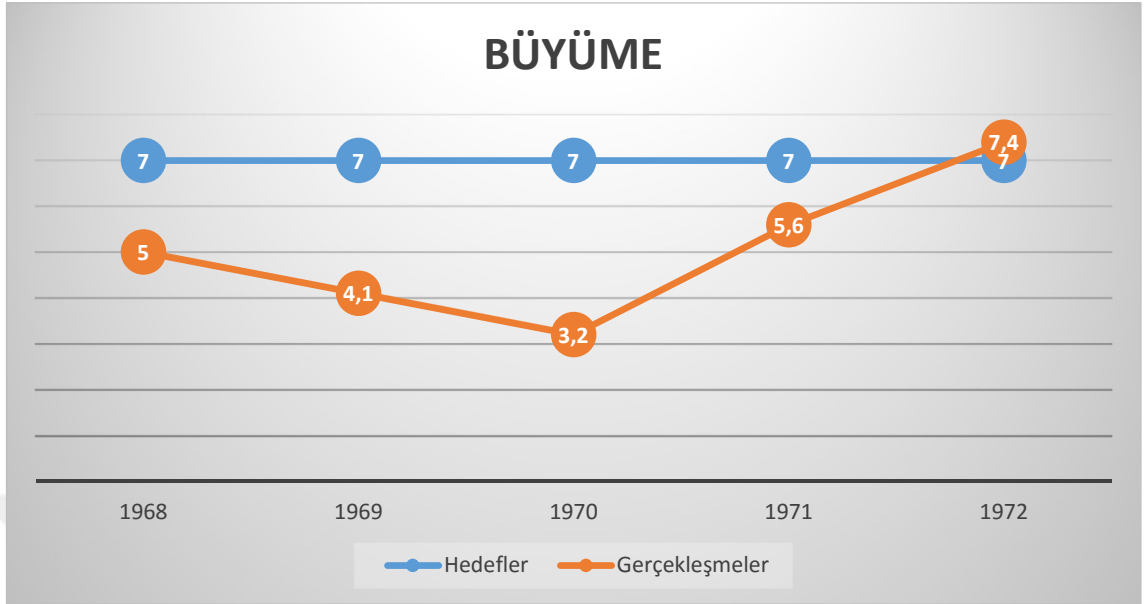
⁵⁰ www.kalkinma.gov.tr, II. BYKP, Sayfa 2, 71, 81, 83, 91, 92, 96, 133 ve 134.

⁵¹ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁵² www.kalkinma.gov.tr, III. BYKP, Sayfa 40, 52, 108.

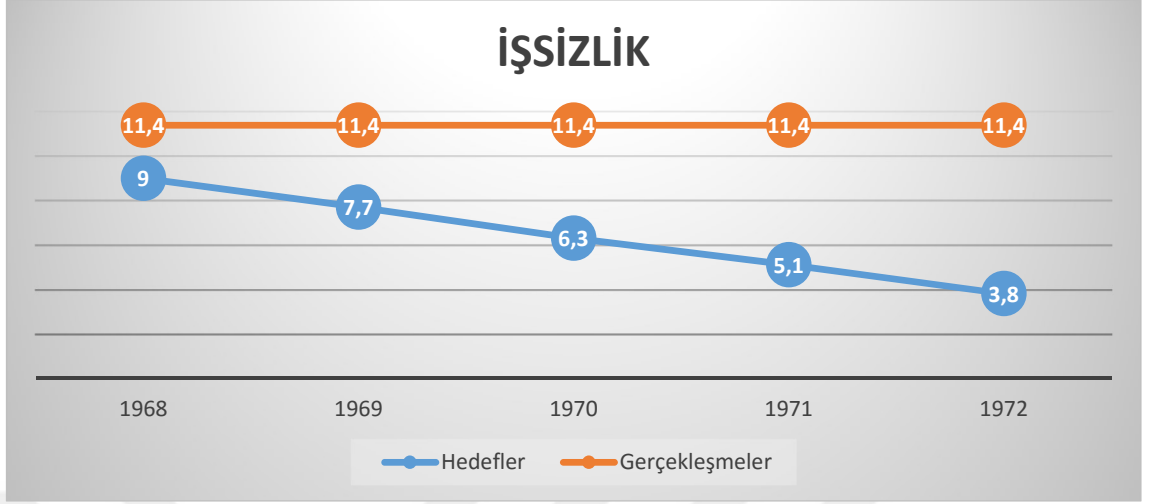
⁵³ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 470.

GRAFİK 4 II. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

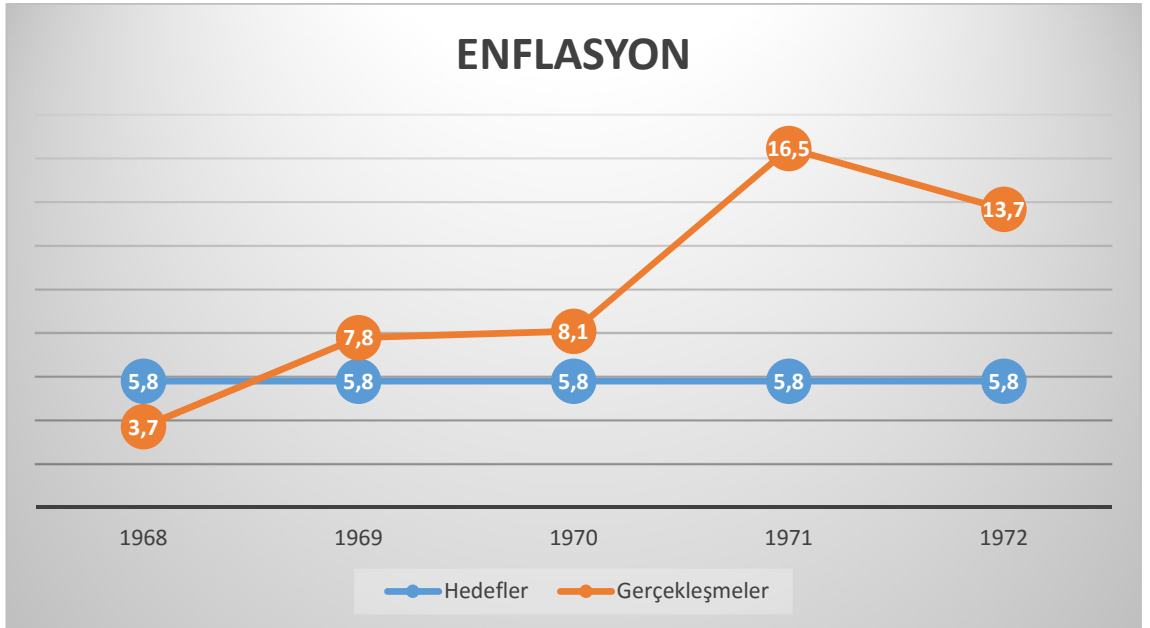
Grafikten de anlaşıldığı gibi 1972 yılı hariç plan döneminin diğer yıllarında belirlenen ekonomik büyüme hedefleri tutturulamamıştır. Bu durumun sebebi olarak istenen yapısal değişimin gerçekleştirilememesi görülmektedir. Planda gayrisafi milli hasıladaki artışın yapısal değişimle birlikte yapılması amaçlanmıştır. Yapısal değişim, en hızlı büyüyen sektörün sanayi olması ve sanayinin GSMH içindeki payının artırılması şeklinde tanımlanmıştır. Sanayi sektöründe hedeflenen büyüme sağlanamadığından planlarda amaçlanan yapıya ulaşılamamıştır. Plan döneminde sanayinin ekonomiyi sürükleyici sektör olması hedeflenmiştir. Fakat sanayi sektörü istenilen gelişmeyi gösterememiş, bu da büyüme oranlarının beklenen düzeyin altında gerçekleşmesini sağlamıştır. 1970’de meydana gelen döviz krizi ve neredeyse % 50 oranında gerçekleştirilen devalüasyon da hedeflerin tutturulamamasında rol oynamıştır.

GRAFİK 5 II. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

II. BYKP döneminin son yılı olan 1972 yılında gerçekleşen işsizlik oranı hedeflenen düzeyin oldukça üzerindedir. Ekonomik büyüme oranının sürekli artan yüksek nüfus artış hızının gerisinde kalması bu durumun yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi sektörünün ekonomide temel sektör niteliğine getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun da tarımla meşgul olan nüfus oranının azaltılmasıyla mümkün olacağı belirtilmiştir. Fakat sanayi sektöründe arzu edilen ilerlemenin sağlanamaması işsizlik oranlarının dönem boyunca yüksek seyretmesine neden olmuştur.

GRAFİK 6 II. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Enflasyon, 1968 yılı hariç plan döneminin her yılında hedeflenen düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir. Tüketim malları ve enerji tüketimindeki artışlar enflasyonu artıran etkenlerden biri olmuştur. Petrol ürünlerinin nihai tüketimdeki kullanımı da artış göstermiştir. Parasal genişleme toplam talebi hızlı bir şekilde artırmış fakat yurt içi üretim hacminin talepteki artışı karşılayabilecek düzeye gelememesi enflasyon oranlarında artışa neden olmuştur.

3.1.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.1.3.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Türkiye'nin Gümrük Birliği üyeliği kapsamında 1970 yılında imzaladığı Katma Protokol ile yükümlülükleri zamana ve miktara bağlanmıştır. Katma Protokol, Türkiye'nin Gümrük Birliği üyeliğinin 1995 yılına kadar gerçekleşmesini öngörmüştür. 1974 yılında Türkiye tarafından Kıbrıs Barış Harekatı gerçekleştirilmiştir. Harekat nedeniyle maruz kalınan ambargonun sıkıntılarının hissedildiği bir dönem olmuştur.

Dünya ekonomisi yavaşlamaya başlamış ve büyüme oranları azalmıştır. OPEC, Arap-İsrail Savaşlarındaki rolü nedeniyle ABD'ye 1973 senesinde ambargo uygulamış ve petrol fiyatları 3 dolardan 12 dolara fırlamıştır. Böylelikle etkisi tüm dünyaya yayılan 1. Petrol Krizi yaşanmıştır. OPEC'in petrol fiyatlarına yüksek oranlı zam yapması gelişmekte olan ülkeleri dış borç kullanmaya zorlamıştır. Fakat söz konusu ülkelerin borçlarını ödeyememeleri petrol bunalımını, dış borç krizi biçiminde ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmiş ülkeler petrol kriziyle baş edebilmek için ithalatlarını kısmışlardır. Böylece gelişmekte olan ülkelerin ihracatları azalmıştır. Durgunluğun tüm ülkelerde fiyat artışlarıyla beraber yaşanması stagflasyona neden olmuştur. Fiyatlar genel düzeyinde artış ve ekonomik daralma aynı anda yaşanmıştır.

Bu dönemde Gümrük Birliğine giriş konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. AB ve Türkiye arasında gümrük vergilerinin kaldırılmasını hedefleyen Ek Protokol 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu protokole göre AB, Türk sanayi malları üzerindeki gümrük vergilerini geçiş döneminden itibaren kaldıracak, Türkiye ise AB sanayi malları üzerindeki gümrük vergilerini aşamalı olarak kaldıracaktır.

3.1.3.2. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

Birinci ve ikinci planların beş yıllık hazırlanmaları, 15 yıllık bir perspektifin parçaları olmalarından kaynaklanmıştır. Bu açıdan III. BYKP'nin de beş yıllık olması gerekirken bu plan 1973-1995 yıllarını kapsayan 22 senelik yeni bir stratejinin ilk bölümü şeklinde hazırlanmıştır. Bu duruma sebep olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmamız ile planlama sürecinde karşılaşılan sorunlar ve kazanılan tecrübeler gösterilebilir.

III. BYKP'nin 22 yıllık perspektifi sonucu 1995 yılında ulusal üretimin % 10'unun tarım, % 40'ının sanayi ve % 50'sinin de hizmetler kesimi tarafından üretileceği, birey başına gelirin ise 1,500 Amerikan Doları olarak gerçekleşeceği öngörülmüştür. 1995 yılı için hedeflenen yapı ve gelişmişlik düzeyine ulaşabilmek için yapısal reformların daha da hızlandırılması gerekmektedir. Bu açıdan sanayi kesimindeki hedefler şunlardır:

Toplam sanayi üretimi içinde yatırım malları ve ara malları sanayilerinin paylarının artırılması hedeflenmiştir. Ara malları sanayi diğer alanlara katkı yapabilmesi, yatırım malları sanayi ise istihdam oluşturması, milli geliri artırması ve uluslararası ticarete rekabet avantajı sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir.

Dünyadaki teknolojik gelişmelerin yakından izlenerek teknoloji ithalatında en yeni teknolojilerin seçilmesi ana hedef olarak belirlenmiştir.

Maden aramalarında enerji sektörünün ve metal sanayilerinin hammadde gereksinimleri dikkate alınacak, aramalar ihtiyaçlara göre düzenlenecek, milli işletmecilik ilke edinilecek ve kaynaklar israf edilmeden en uygun biçimde değerlendirilecektir.

III. BYKP'nin yeni stratejisi, eski planlardan farklılaşarak kantitatif amaçlara ilave olarak ekonomik yapı değişikliğini de eklemiştir. Bu yapısal değişimle, sanayinin ulusal gelir içindeki payının % 40'a çıkarılmasının yanında ara ve yatırım malı üretimi payının artırılıp tüketim malı üretimi payının ise düşürülmesi hedeflenmiştir. Yeni stratejiyle sanayileşme, mali ve maddi kaynakları hızla artırıp istihdamı genişleten bir iktisadi gelişme aracı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca sanayileşmenin Türkiye'nin aday olduğu Topluluk tabiatıyla da uyumlu olacağı belirtilmiştir. Bu düşüncelere III. BYKP'de yer verilmesi Türk ekonomisinin kalkınma yolunda çok olumlu bir gelişme olmuştur.

Yeni stratejide geçen kalkınma hızı kavramını da açıklamak gerekmektedir (İlkin, 1988: 291).

İlk iki plan döneminde kalkınma hızı kavramı genellikle GSMH'nin yıllık artış hızı olarak saptanmıştır. Oysa GSMH'nin yıllık artış hızı ekonomik büyümeyi gösterdiğinden, büyüme hızı olarak adlandırılması gerekirdi. III. BYKP'de bu durum düzeltilerek yeni bir kalkınma hızı kavramı getirilmiştir. Bu kavramın kapsamı şu şekilde açıklanmıştır:

- i. GSYİH artış hızı,
- ii. Sanayi üretiminin senelik artış hızı ve yapısı,
- iii. Sanayi yatırımlarının senelik artış hızı ve toplam yatırımlar içindeki payı,
- iv. Sanayi gelirlerinin GSYİH'deki payı ve katkısı.

Kalkınma kavramı açıklanırken gelir dağılımı adaletsizliği, eğitim, mesken vb sorunların göz önüne alınması gerekmektedir. Kalkınma kavramı çok kısa olarak şu şekilde tanımlanabilir: Kalkınma sanayileşme ile eş anlamlı olup sanayileşme ise tamamıyla yapısal bir değişimdir (İlkin, 1988: 291).

III. BYKP'de sanayileşme alanında şu tedbirler öngörülmüştür:

III. BYKP döneminde GSYİH için 88 milyar TL artış öngörülmüştür. Tarım kesimi üretimi için yılda ortalama % 4-4,5, sanayi kesimi için ise % 11,5-12,5 artış öngörülmüştür. Sanayi içinde imalat kesimi üretimi için yılda ortalama % 11,5-12 bir artış hızı öngörülmüş, imalat kesiminde düşünülen yapısal değişim için de tüketim mallarında yılda ortalama % 6,5-7,5'lik, ara-malları sanayisinde ise % 16-17'lik bir artış hedeflenmiştir. Ayrıca kimya, demir-çelik ve makine imalatı gibi alanlarda 1972 yılı üretiminin 1977 yılında ikiye katlanacağı belirtilmiştir. Madencilik üretiminde yıllık % 15, enerji üretiminde ise % 13 artış hızı belirlenmiştir. Sabit yatırımların 1973-1977 yılları arası dağılımında tarım için % 12, sanayi için % 45, hizmetler için % 43 oranları öngörülmüştür. Yine aynı dönem içinde 450 milyon dolar tutarında ithalat ikamesi yapılacağı ifade edilmiştir. Bu rakamın yaklaşık 50 milyon doları tüketim malları sanayisinde, yaklaşık 110 milyon doları elektrikli mallar ve makine imalat sanayisinde, artan 290 milyon dolarlık kısmın da kağıt, kimya, demir-çelik, vb sanayilerde harcanacağı belirtilmiştir. İhracat içinde sanayi ürünlerinin payının da % 40 dolayına eriştirileceğine

değinishmiştir. Ayrıca plana göre tarım dışında çalışanların oranı yaratılacak 1.6 milyon kişilik istihdamla 1977'de % 41'e yükseltilecektir. Öngörülen 291 milyar TL'lik yatırımı yapabilmek için tasarrufların 1977 yılında GSMH'nin % 25,5'i seviyesine çıkarılması da hedeflenmiştir (İlkin, 1988: 292).

Sanayi kesimi için öngörülen ortalama büyüme hızı ilk iki plan dönemindeki rakamlarla kıyaslandığında, gerçekleşme şansının daha az olduğu görülmektedir. III. BYKP döneminde % 11,3'e ulaşılacağı öngörüsüyle iyimser bir tahmin yapılmıştır.

Kronik dış açıklara dayanan gelişme süreci takip edilmiştir. Bu süreç OECD bünyesinde 1961 senesinde oluşturulan Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu denetiminde yürütülmüştür. Türkiye 1968 yılından başlayarak dış çevrelerin IMF kanalıyla yürüttüğü dış ticaret rejimini liberalleştirme ve devalüasyon baskılarına maruz kalmıştır. Bu baskılar neticesinde 10 Ağustos 1970 tarihinde 1 dolar 9 TL'den 15 TL'ye çıkartılmış, liberasyon listeleri genişletilmiş ve damga resimleri ile ithal teminatları da düşürülmüştür. 12 Mart 1971 askeri muhtırası sonrası oluşturulan hükümetin toplu sözleşme ve grevleri kaldırıp ücretleri sabitlemesi, 10 Ağustos kararlarının geleneksel IMF modeli doğrultusundaki eksikliklerini tamamlamıştır (Boratav, 2004: 128).

Petrol fiyatlarındaki ani sıçrama 1974 sonrasında tüm dünya ülkelerini kriz koşullarına sürüklemiştir. Türkiye krizin ekonomiye olacak olumsuz etkilerini geciktirmeye çalışmıştır. Ham petrol fiyatı dünyada üç kat artarken bu artış Türkiye'deki petrol ürünleri fiyatlarına çok az yansıtılmıştır. İthalat hacmi ticari krediler ve Dövizle Çevrilebilir Mevduat isimli maliyetli bir kısa vadeli borçlanma aracıyla yükseltilmeye çalışılmıştır. Dünyada yaşanan ekonomik bunalıma rağmen bu yapay yöntemler Türkiye ekonomisinin 1975 ve 1976'da % 8 civarında büyümesine imkan vermiştir. Fakat ihracatın ithalatı karşılama oranı 1976 yılında 1/3'e düşmüştür. Artan siyasi istikrarsızlık ve politik güçlükler, popülist iktisat politikalarıyla yaratılan yapay refah konjonktürünü sürdürmeyi zorlaştırmıştır. Geciktirilen ekonomik kriz 1977 yılında ortaya çıkmıştır.

III. BYKB, ilk 15 yıllık uzun dönemli perspektifin son bölümünü, 1973-1995 dönemini kapsayan 22 yıllık uzun dönemli perspektifinde ilk bölümünü oluşturmuştur. Bu stratejinin 22 yıl olarak belirlenmesinin nedeni Türkiye'nin AET ilişkilerini düzenleyen Katma Protokolde Türkiye'nin üyeliğinin 1995 olarak öngörülmesidir.

Ekonomik yapının deęiřtirilmesi ve kiři bařına dūřen gelirin 1995 yılında 1,500 dolara ulařtırılması uzun dōnemli planın ana hedefleri arasında yer almıřtır. Ekonomik yapının sanayi lehine deęiřtirilmesine ilaveten sanayinin iç yapısının da deęiřtirilmesi hedeflenmiřtir. Demir-elik, imento, kimya, petrol ūrūnleri ve motor-makine sanayi dallarında geliřim olacaęı belirtilmiřtir. 1995 yılı milli ūretiminde tarım için % 12, sanayi için % 37 ve hizmetler sektōrū için % 5 ūretim hedefi belirlenmiřtir. GSMH artıř hızı yanında sanayi sektōrūnūn ortalama geliřme ve sanayide yapılan yatırımların ortalama artıř hızları da yeni geliřme hızları olarak belirlenmiřtir (Uludaę, 2003: 35).

3.1.3.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

III. BYKP'den itibaren sanayi sūrūkleyici sektōr olarak ūngōrūlmūř ve kalkınma stratejisi olarak sanayileřme kabul edilmiřtir. Hedef olarak GSMH içinde sanayi sektōrūnūn payı giderek artacak, tarım sektōrūnūnki ise giderek azalacaktır. 1977'de sanayinin GSMH'deki payı % 27, tarımın payı ise % 23 olarak ūngōrūlmūřtir.

TABLO 4 Tarım-Sanayi Sektōrel Karşılaştırma

	Tarım	Sanayi
I. BYKB	% 35.0	% 17.5
II. BYKB	% 29.2	% 20.5
III. BYKB	% 24.2	% 22.5

Kaynak: TŪİK İstatistik Gōstergeler 1923-1990⁵⁴

Tablodan da anlařılacaęı gibi sanayi sektōrūnūn payında dūzenli bir artıř sōz konusudur.

Ūūncū plan dōneminde bakıldıęında sanayileřerek kalkınma hedefi için gerekli atılımların yeterli dūzeyde olmadıęı gōrūlmektedir. 1977'nin olumlu sonuçları dahi, dōnem olarak hedeflerin gerisinde kalınmasını ūnleyememiřtir. İthalata dayalı yūksek bir būyūme hızı ve ūretim gerçekleřtirilmesine raęmen ūlkede yařanan siyasi istikrarsızlıklar

⁵⁴ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Gōstergeler 1923-1990 Sayfa 353.

ekonomik başarının sürdürülmesine mani olmuştur. Yaşanan siyasi istikrarsızlıklar neticesinde 1978 yılında başlaması gereken Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulamamıştır.

Bu planda esas olarak ağır sanayilere öncelik verilmiştir. Özellikle sanayinin bileşimi konusunda daha çok ara ve yatırım malına dönük bir yapı hedeflenmiştir. Dönem sonunda yaşanan gerçekleştirmeler aşağıdaki tabloda görülebilir.

TABLO 5 İmalat Sanayinin Birleşimi (1973-1977)

Üretim	1972	1977
Tüketim Malları	47	31
Ara Malları	39	50
Yatırım Malları	14	19
İmalat Sanayi	100	100

Kaynak: www.kalkinma.gov.tr⁵⁵

Tabloda görüldüğü gibi, dönem sonunda tüketim malları sektörünün imalat sanayi içindeki payı azalırken, ara ve yatırım malları sektörlerinin payları ise artmıştır.

III. BYKP 1973-1977 döneminde uygulanmıştır. Ekonomide hedeflenen büyüme hızı % 7,9 olmasına rağmen gerçekleşen büyüme hızı % 6,5 olarak gerçekleşmiştir. Sektörler bazında ise tarım sektöründe % 3,7 büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 1,2, sanayi sektöründe % 11,2 oranında büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 8,8, hizmetler sektöründe büyüme % 7,7 oranında hedeflenirken gerçekleşme % 7,3 oranında olmuştur. GSYİH'deki büyüme ise % 8,6 hedeflenirken % 6,0 oranında gerçekleşmiştir. Tüm sektörlerde gerçekleşen büyüme hızları öngörülen rakamların altındadır. Kamu harcama hedefleri 911.750 milyon TL olarak belirtilmiş, gerçekleşme 921.619 milyon TL olmuştur. Kamu gelir hedefleri ise 858,2 milyar TL olarak belirtilmiş, gerçekleşme 734,8 milyar TL olmuştur. Dönem boyunca ithalat öngörülenin üzerinde gerçekleşirken ihracat ise hedeflenen rakamın 5.398 milyon dolar altında gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı

⁵⁵ www.kalkinma.gov.tr, III. BYKP, Sayfa 147.

artmaya başlamıştır. 1974 Petrol Kriziyle birlikte dış alımlar artmış bu giderleri karşılayabilmek için de dış borçlanmaya gidilmiştir. Bütçe dengesi sorunu ortaya çıkmış, ekonomi tıkanma sürecine girmiştir.

İlk üç plan uygulaması sonunda ekonomik bunalımın yaşanmasında iç faktörlerin yanında bazı dış faktörlerin de payı büyüktür. Bu dış faktörlerin en önemlileri şöyle sıralanabilir; 1974 yılında OPEC'in ham petrol fiyatlarını dört kat yükseltmesi, yapılan Kıbrıs harekatı ve bunun ekonomik maliyeti ile Türkiye'nin ekonomik ilişki içinde olduğu ülkelerde yaşanan enflasyon ve işsizliğin oluşturduğu ekonomik bunalımdır.

Aşağıdaki tabloda III. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleştirmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların III. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleştirmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLO 6 III. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	1973	1974	1975	1976	1977	1973	1974	1975	1976	1977
Büyüme (%)	8,6 ¹	8,6 ¹	8,6 ¹	8,6 ¹	8,6 ¹	3,3 ²	5,6 ²	7,2 ²	10,5 ²	3,4 ²
İşsizlik (%)	2,4 ¹	2,4 ¹	2,4 ¹	2,4 ¹	2,4 ¹	13,5 ³	13,5 ³	13,5 ³	13,5 ³	13,5 ³
Enflasyon (%)	7,5 ¹	7,5 ¹	7,5 ¹	7,5 ¹	7,5 ¹	16,0 ²	18,6 ²	19,8 ²	16,4 ²	28,0 ²
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-605 ¹	-622 ¹	-637 ¹	-659 ¹	-675 ¹	-769 ²	-2.245 ²	-3.337 ²	-3.168 ²	-4.043 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-0,6 ^{1,2}	-0,4 ^{1,2}	-0,31 ^{1,2}	-0,26 ^{1,2}	-0,21 ^{1,2}	1,73 ⁴	-1,88 ⁴	-3,47 ⁴	-3,78 ⁴	-5,13 ⁴
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-1,33 ^{1,2}	-0,87 ^{1,2}	-0,66 ^{1,2}	-0,47 ^{1,2}	-0,29 ^{1,2}	-1,94 ^{3,2}	-1,43 ^{3,2}	-1,10 ^{3,2}	-0,87 ^{3,2}	-0,68 ^{3,2}
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	1,03 ^{1,2}	0,62 ^{1,2}	0,46 ^{1,2}	0,39 ^{1,2}	0,35 ^{1,2}	0,62 ^{3,2}	0,70 ^{3,2}	0,52 ^{3,2}	0,63 ^{3,2}	0,95 ^{3,2}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	0,69 ^{3,2}	0,51 ^{3,2}	0,41 ^{3,2}	0,39 ^{3,2}	0,31 ^{3,2}	0,61 ^{3,2}	0,42 ^{3,2}	0,35 ^{3,2}	0,26 ^{3,2}	0,26 ^{3,2}

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁵⁶ 2) www.tuik.gov.tr,⁵⁷ 3) www.kalkinma.gov.tr,⁵⁸ 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013⁵⁹

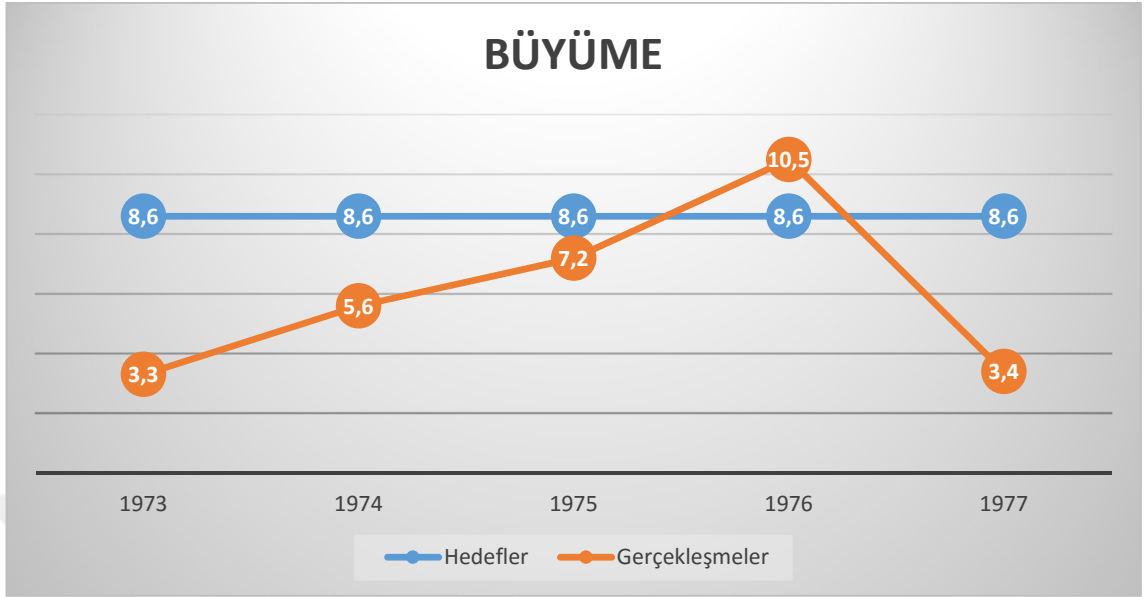
⁵⁶ www.kalkinma.gov.tr, III. BYKP, Sayfa 130, 141, 147, 176, 179 ve 192.

⁵⁷ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁵⁸ www.kalkinma.gov.tr, IV. BYKP, Sayfa 26, 71, 85, 93, 94.

⁵⁹ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 470, 476.

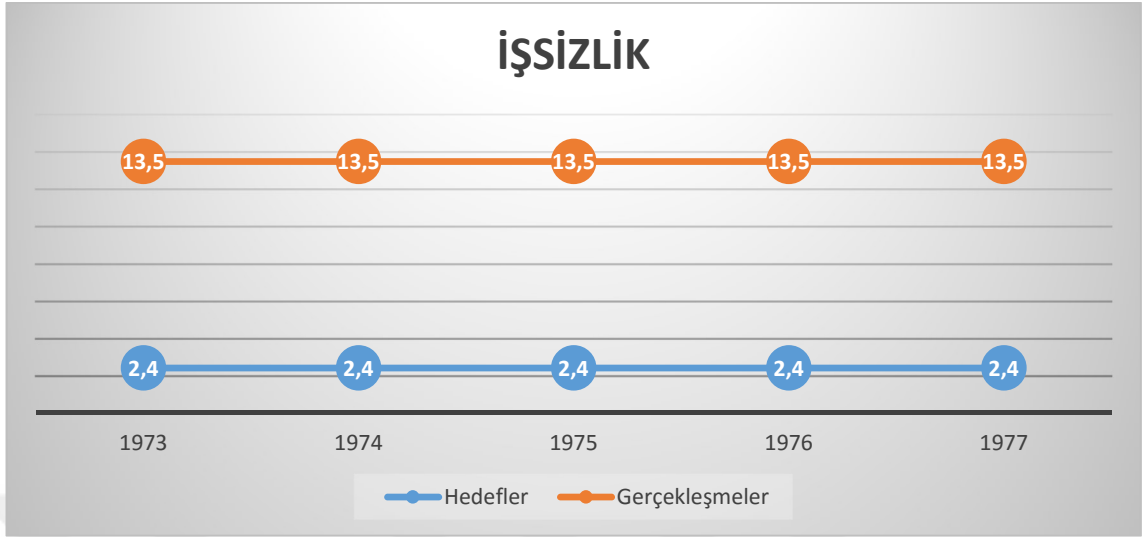
GRAFİK 7 III. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Plan döneminde 1976 yılı hariç büyüme hedefleri tutturulamamıştır. Öngörülen hedeflerin gerisinde kalınmasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Uluslararası düzeyde yaşanan petrol krizi ve Türkiye'nin yoğun ilişkilerinin olduğu Batı ekonomilerindeki petrol krizinin neden olduğu gelişmeler büyüme performansına olumsuz etkide bulunmuştur. Dış alıma dayanan hammadde ve enerji arzında yaşanan aksaklıklar sebebiyle sanayi üretiminde ve plan döneminin başında ve sonunda tarımsal üretimde yaşanan hedefin altında kalmalar da bu durumun yaşanmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca planda öngörülen önlemlerin alınmaması da hedeflerin gerisinde kalınmasında etkili olmuştur.

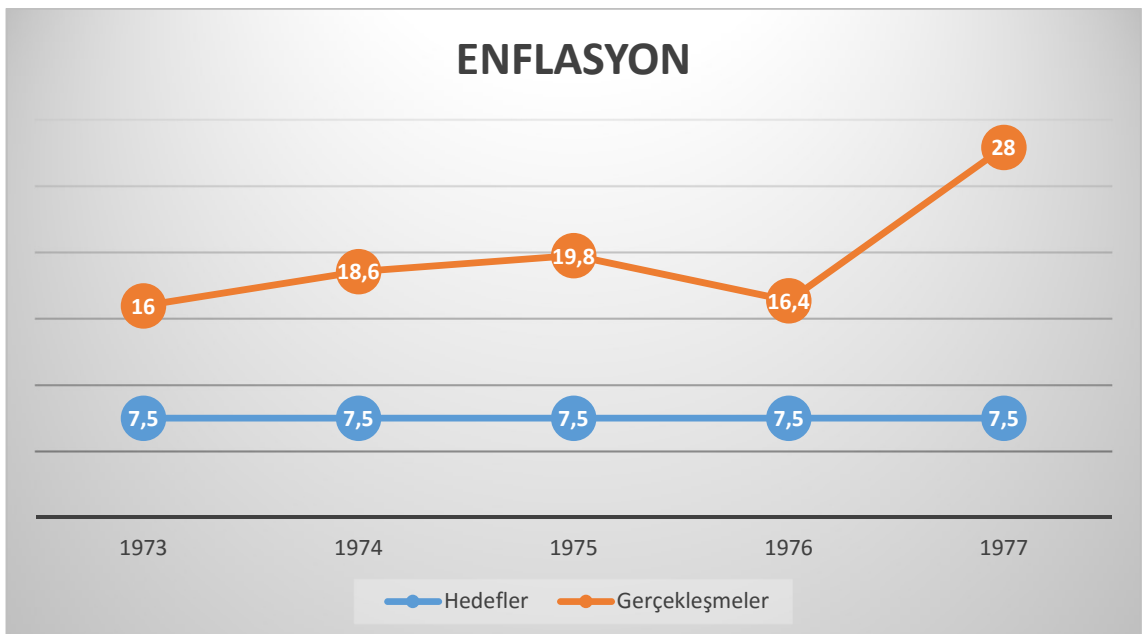
Plan, sosyal ve ekonomik açıdan sanayileşmiş bir toplum yapısına kavuşmayı hedeflemiştir. Fakat bu hedef doğrultusunda yürütülen teşvik politikaları, petrol bunalımının olumsuz etkileri sebebiyle başarılı olamamıştır. 1973 Petrol Krizinin olumsuz etkileri, hızlı büyüme ve üretim yapısının değiştirilmesi gibi planın en önemli hedeflerine ulaşılmasına engel olmuştur.

GRAFİK 8 III. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

III. BYKP dönemi sonunda görülen işsizlik oranı, dönem için belirlenen hedefin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de artan işgücüne katılma oranı ve sürekli artış seyirinde olan nüfus artış hızı işsizlik oranlarının öngörülen hedeflerin üzerinde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Petrol Krizi Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası Batılı ülkelerin ambargoları da eklenince Türkiye ekonomisi krize girmiştir. Ekonominin yaşadığı bu olumsuzluklar işsizlik oranlarında artış eğilimine sebebiyet vermiştir.

GRAFİK 9 III. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Enflasyon rakamlarının hedeflerin çok üzerinde gerçekleşmesinde uluslararası konjonktürün de katkısı olmuştur. Uluslararası alanda 1972'den sonra yaşanan fiyat artışları Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu fiyat artışlarının yaşanmasında 1970'li yılların başındaki durgunluk nedeniyle uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkisi yanında, asıl neden, uluslararası likidite artışı özellikle dolar miktarındaki artıştır. 1973 Petrol Krizi sonucu yaşanan dış ticaret ve bütçe açıkları, ekonomik krize neden olmuştur. Hükümet, girdiği döviz darboğazı neticesinde yüksek faizle borçlanma yoluna gitmiştir. Bu durum enflasyon artışları yaşanmasında etkili olmuştur.

3.1.4. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.1.4.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Plan döneminde, Türkiye ve dünya için çok önemli değişimlerin başlangıçları yaşanmıştır. Türkiye 24 Ocak 1980 Kararları ile ithal ikameci ve korumacı ekonomi politikasını terk ederek, dışa açılma, serbest piyasa ekonomisine geçme ve liberalleşme dönemini başlatmıştır. Turgut Özal'ın önderlik ettiği bu süreçte önemli toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimler yaşanmıştır. Aynı zamanda bu dönem 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin neden olduğu askeri yönetimin yaşandığı yıllara da denk gelmektedir. Kalkınma Planları ve liberalleşmenin öngördüğü olumlu ilerlemeler siyasal çalkantılar ve askeri yönetim yüzünden gerçekleşmemiştir.

İkinci petrol şokunun 1979-1980 yıllarında ortaya çıkmasıyla, petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerin dış açıkları yeniden yükselmiştir. Bu dönemde uluslararası enflasyon artmış ve dünya ekonomisi durgunluğa girmiştir. Sanayileşmiş ülkelerin fiyat artışlarıyla mücadele kapsamında izlediği anti-enflasyonist politikalar ve korumacılık eğilimleri dünya ticaret hacmini daraltmıştır. Faiz oranları da hızla yükselmiştir. Dış ticaret hadleri de gelişmekte olan ülkeler aleyhine dönmüştür. Bu bunalım neticesinde bazı gelişmekte olan ülkeler piyasa ekonomisini geliştirmeye ve ihracatı artırmaya dönük politikalara ağırlık vermişlerdir. 1973 ve 1979 senelerinde meydana gelen petrol krizleriyle dünya ekonomisi büyük bunalımdan sonra en büyük durgunluğu yaşamıştır.

1980 sonrası dünyada neo-liberalleşmenin güç kazanması hızlanmış ve zamanla neredeyse tüm dünyada hakim düzen haline gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisi tüm dünyada gelişmiş, dış ticaretin önündeki engeller kaldırılmış ve bireysel özgürlüklerde

artış yaşanmıştır. 1983 yılında sivil idarenin tekrar kurulmasıyla Türkiye dışa açılma sürecini başlatmış böylelikle 12 Eylül askeri darbesinden sonra askıya alınmış olan Türkiye-AET ilişkileri canlanma sürecine girmiştir.

3.1.4.2. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

Türkiye IV. BYKP dönemine şu sorunlarla birlikte girmiştir; düşen büyüme hızı, artan dış ödemeler açığı, yüksek işsizlik ve hızla artan enflasyon. Türk ekonomisinin bu sorunlarının çözülmesi için planda yer verilen başlıca ekonomik hedefler şunlardır:

- i. Ekonomik gelişme hızına devamlılık kazandırılması,
- ii. Ulusal ekonominin kendi yeterlik seviyesinin yükseltilmesi,
- iii. Sanayileşme düzeyinin artırılması,
- iv. Ülkenin kaynak verimliliğinde etkinliği artırmak,
- v. Türkiye'nin dış ödeme gücünü yükseltmek,
- vi. Ekonominin altyapı eksikliklerini gidermek,
- vii. İmalat sanayinde ara malı yatırım mallarının payını artırmak,
- viii. Ulusal kaynaklara öncelik verilerek enerji darboğazını aşmak,
- ix. Hızlı sanayileşmeyi tarımsal gelişmeyle birlikte dengeli yapabilmek,
- x. Sağlıklı bir kentleşmeyi ülkeye kazandırabilmek,
- xi. İhracat düzeyini artırmak.

IV. BYKP hazırlık çalışmaları uzun sürmüş ve taslak iki ayı hükümet tarafından revize edilmiştir. Bu nedenle 1978 yılı geçiş dönemi olarak kabul edilmiş ve plan dönemi başlangıcı 1979 yılına kaydırılmıştır.

III. BYKP dönemi sonuçlarına bakılarak IV. BYKP hedefleri değerlendirilebilmektedir. Bu dönemde yaşanan iç ve dış gelişmeler sonucu hedeflerden sapılmış, % 7,9'luk büyüme oranı hedefi % 6,5, senelik % 8,6 olarak öngörülen GSYİH artışı ise % 6,0 olmuştur. Küresel enerji bunalımının hammadde ve enerji tedariğini zorlaştırması sanayi üretimi ve dışsatımda zorluklara sebebiyet vermiştir (Uludağ, 2003: 43). Böylelikle planda GSMH artışıyla beraber öngörülen tarımdan sanayiye yapısal değişiklik sağlanamamıştır. IV. BYKP döneminde bu değişikliği sağlamak için belirlenen hedefler:

- i. Sanayinin teknoloji üretebilen ve dış pazarlarda rekabet edebilen bir yapıya kavuşturulması,
- ii. Ekonomide verimlilik ve dış pazarlarda rekabet gücü kazanmak için dünyadaki en son teknolojik gelişmelerin izlenerek benimsenmesi,
- iii. Yıllık ortalama % 8,2 oranında artışla piyasa fiyatlarıyla 1978'de yaklaşık 1.150 milyar TL olan GSYİH'nin 1983'de yaklaşık 1.700 milyar TL'ye yükseltilmesi, GSMH'nin ise yıllık ortalama % 8,0 artışla 1983'de yaklaşık 1.690 milyar TL olması,
- iv. Kişi başına GSMH'de yıllık % 5,7 oranındaki artışla 1978'deki yaklaşık 27.000 TL'lik değer 1983'de yaklaşık 35.000 TL'ye çıkarılması, piyasa fiyatlarıyla katma değerde tarımda % 5, sanayide % 10, hizmetlerde % 9 oranında yıllık artış sağlanarak GSYİH'de sanayinin payının 1978'de % 30'dan 1983'de % 32'ye yükseltilmesi, tarımın payının ise % 22'den % 19'a düşürülmesidir (Uludağ, 2003: 43).

IV. BYKP dönemi sayısal hedeflerine ulaşmak ve sanayinin dışa bağımlılığını azaltmak için:

- i. Önceliğin metalürji, makine, imalat, kimya, elektrik ve elektronik gibi ihracata dönük sanayilere verilmesi,
- ii. Sanayi ve tarım girdi üretimlerinin artırılması,
- iii. Hammadde ve madenlerin ülke içinde kullanılması ve işlenerek ihracı,
- iv. Tarımda üretim ve verim artışına hız kazandırılması,
- v. Sanayide tam kapasite kullanımı ve verimlilik artışı üzerinde durulması, kuruluşların kendi aralarında işbirliği kurabilmeleri ve yatırım mallarına ağırlık veren bir sanayi yapısı hedefleyen bir yapısal değişim ve dönüşüm, % 13 oranında artış beklenen toplam yatırımlar içinde enerji, imalat sanayisi ve altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, toplam yatırımlardan en büyük payı alan imalat sanayisi yatırımlarının, yatırım ve ara malı üretenler ile dış satım potansiyeli olanlara ayrılması hedeflenmiştir.

Türk ekonomisi IV. BYKP dönemine yüksek enflasyon, dış ödeme zorlukları ve dış finansman bulamama gibi önemli problemlerle girmiştir. Bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla IV. BYKP'de ödemeler dengesi belirlenirken şu hususlar dikkate alınmıştır:

- i. Turizm gelirlerinin artırılacağı ve ihracatın çeşitlendirileceği,
- ii. Dış ekonomik ilişkilere çok yönlülük kazandırılacağı,
- iii. Uygun ve sürdürülebilir bir borçlanma politikası takip edileceği,
- iv. Dış alımlarda sanayileşme ihtiyaçlarının dikkate alınacağı,
- v. İhracat hedefleri belirlenirken rutin dış satım ürünlerine olan dış talep ve geçmişteki değişme eğilimlerinin de değerlendirileceği,
- vi. Toplam dış satımdaki tarım payının senede % 6 artırılarak % 64'ten % 37'ye indirilmesi öngörülmüşken, imalat sanayi payının ise senede % 36 artırılarak % 31'den 1983'te % 61'e çıkarılması öngörülmüştür. İmalat sanayi mamülleri dış satımı arttırılacaktır. Dış satım bileşiminde tarımdan sanayiye bir dönüşüm gerçekleştirilecektir.
- vii. Döviz harcamalarında tasarruf öngören IV. BYKP döneminde toplam dış alımın senelik % 10 artışla toplam 30.750 milyon dolar olacaktır. Tüketim malları dış alımı senelik % 7, ara malı dış alımı % 9, yatırım malları dış alımı ise % 15 artacaktır. Döviz sıkıntısı nedeniyle 1978'de düşük gerçekleşecek dış alımlar hammadde ihtiyacını karşılamak için ara mallarına ayrılacaktır.

IV. BYKP'de ekonomiyi tarımdan sanayiye dönüştürmek için uygulanması kararlaştırılan politikalar şunlardır:

- i. Kaynak dağılımını tekrar örgütleyerek plan mekanizmasının işler hale getirilmesi,
- ii. Ekonomide daha fazla kaynak oluşturulması adına kamu bankacılığının geliştirilmesi, dış ticaret ve bankacılık faaliyetlerinden kazanılan yüksek karların toplum yararı çerçevesinde ekonomiye kazandırılması,
- iii. İstikrar ve denetimin fiyat politikasında ana esas olarak belirlenmesi,
- iv. Teknolojik karar alımında sanayi, istihdam ve yatırım politikalarının hesaba katılması,
- v. AET yükümlülüklerinin bir süreliğine kenara bırakılmasıdır.

IV. BYKP'nin son döneminde, bilhassa 1980 yılından itibaren ihracatı özendirici önlemler ekonomi üzerinde etkinlik kazanmıştır. Özellikle büyük bir ihraç potansiyeline sahip olan gıda, dokuma ve demir-çelik sektörlerinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Planda öngörülen yapısal değişimi sağlayacak üretim ve ihracat hedeflerinin gerçekleştirilmesi için etkin bir teşvik politikası uygulanmıştır. Bu politikanın uygulama etkinliği için öngörülen ilkelerin başlıcaları şunlardır:⁶⁰

- i. Özel kesimin hedeflenen sanayi yatırımlarına ve ihracat yapısına yönelmesi teşvik edilecektir,
- ii. Sanayi, tarım ve hayvancılık alanında yapılacak yatırımlarda Türkiye'nin coğrafi özellikleri ile bölgenin hammadde kaynaklarına olan yakınlığı göz önüne alınacaktır,
- iii. Sanayi ve hizmetler alanında yapılacak yatırımlarda verimli tarım alanlarının kullanılmasına özen gösterilerek bu alanlar korunacaktır,
- iv. Yatırımları tüm yurda dengeli bir şekilde dağıtabilmek için bölgelere göre değişen teşvik uygulamaları sürdürülecektir.

Sınai mülkiyetinin yaygınlaştırılması hedefi IV. Plan döneminde öncelik kazanmıştır. 1960'lardan itibaren yurtdışına giden işçilerin birikimiyle kurulacak işçi ortaklıkları, kooperatifler, köykent tipi uygulamalar gündeme gelmiştir. Bu uygulamalar sayesinde tekeli eğilimlerin önlenmesi, rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturulması ve kırsal kesimin tarım dışı üretim ve iş olanaklarına kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu sayede çok ortaklı halk girişimciliği sayesinde sermaye yetersizliğine, bölgesel ve yerel işgücü potansiyeline dayanılması ile yatırımların ülke düzeyinde yaygınlaştırılması sorununa ve yeni finansal oluşumların yokluğuna çare bulunacaktır. Bu uygulamalara Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası örnek olarak verilebilir (Uludağ, 2003: 42).

3.1.4.3. 24 Ocak 1980 Kararları

24 Ocak 1980 programındaki ekonomi politikaları ekonomiyi yavaş yavaş serbest piyasa koşullarıyla dışarıya açma hedefine yönelmiştir. 1980 sonrasındaki politikalar Türk ekonomisinde senelerdir uygulanan ana stratejiyi de değiştirmeye dönüktür. İthal ikameci anlayış yerini alınan istikrar tedbirleriyle dışa yönelik ve dünya ekonomisiyle

⁶⁰ www.kalkinma.gov.tr, IV. BYKP.

bütünleşme hedefine sahip bir anlayışa bırakmıştır. Yaşanan döviz darboğazı, ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasının yaşadığı başarısızlık, sürekli artan enflasyon, rekabet gücünden yoksun sanayiler ve negatif büyüme oranları ekonomi politikasını vakit kaybetmeden değiştirmeyi mecbur kılmıştır. Ekonomik krizlere sebebiyet veren bu koşulları değiştirebilmek için istikrar programı uygulamasına 24 Ocak 1980'de başlanmıştır.

24 Ocak 1980 kararlarıyla belirlenen hedefler şunlardır: Enflasyonun sıkı para politikası uygulayarak düşürülmesi, ödemeler bilançosunda dengenin döviz gelirlerinin yükseltilerek sağlanması, yatırım artışını artan tasarrufların oluşturduğu sermaye birikimiyle sağlamak, kullanılmayan kapasiteyi faaliyete geçirerek ekonomiyi krizden çıkarmaktır. Ayrıca serbest piyasa ekonomisini geliştirmek ve özel girişimin önünü açmak (Basol, 1996: 49).

Türk ekonomisi açısından önemli bir istikrar programı olan 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleriyle kısa vadeli hedeflere ilaveten uzun vadede ekonominin yapısında köklü değişiklikler yapmak amaçlanmıştır. Ekonominin içinde bulunduğu istikrarsızlığa son verebilmek ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak amacıyla detaylı ve radikal tedbirlerin getirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda alınan kararlarla öncelikle ekonomik dengeleri yeniden kurmak amaçlanmıştır. Fakat ekonomik dengelerin kurulmasında konjonktürel kararlar yeterli görülmeyerek bunlara ilaveten orta ve uzun vadede yapısal önlemler uygulayarak oluşturulacak istikrar ortamının kalıcılaştırılması hedeflenmiştir.

24 Ocak kararlarının temel amacı, belirlenen kısa ve uzun vadeli hedeflere serbest piyasa mekanizması yoluyla ulaşmak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda ekonomiyi serbest piyasa güçleriyle dışarıya açmak esas alınmıştır. Bu anlayış gereği ekonominin işleyiş sürecinde hakimiyet serbest piyasa güçlerinde olacaktır. Kamu geri çekilirken özel sektör ön plana çıkarılacaktır. İthalat serbestisi getirilip yabancı sermaye özendirilerek fiyat rekabeti oluşturulacaktır. Mal fiyatlarının yanında faiz ve döviz kuru gibi faktör fiyatlarının da serbest piyasada belirlenmesi hedeflenmiştir (Şahin, 2002: 193).

24 Ocak Ekonomik İstikrar Programı uyarınca alınan önlemler şunlardır: Dış ticaretin geliştirilerek serbestleştirilmesi, döviz piyasası ve sermaye girişlerinin

serbestleşmesi, fiyatların hükümetçe saptanması uygulamasına son verilmesi, sıkı para politikası uygulanması, vergi yasalarının yeni ekonomik anlayışa uygun hale getirilmesi, faiz hadlerinin serbestleştirilmesi, reel ücretlerin düşürülmesi ve tarım fiyatlarının baskılanması, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması ve gerekli kurumsal düzenlemelerin yapılması.

3.1.4.4. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

1977 yılında etkileri ortaya çıkan ekonomik bunalım, 1979 yılının sonuna kadar ithal ikameci iktisat politikası modeli çerçevesi içinde ele alınmıştır. Fakat 1977-1979 yılların da uygulanan içe dönük, dışa bağımlı, müdahaleci, ithal ikameci ve popülist model ekonomik bunalım karşısında yetersiz kalmıştır. Ekonomik bunalımın sonuçlarına, 1980'li yıllar da farklı bir siyasi rejim ve iktisat anlayışı içinde yaklaşmıştır. 1980'e gelindiğinde, ülkedeki ekonomik bunalıma çok ağır bir siyasi bunalım da eklenmiştir. 12 Eylül rejiminin resmi nedeni olarak da ekonomik güçlükler yerine terör ve anarşi, parti kavgaları ve meclisin işlevsiz kalması gibi siyasi sorunlar gösterilmiştir.

Ecevit hükümeti 1977 yılında iktidara gelmiş ve iki yıl süresince önceki iktidardan kalan ekonomik zorluklarla uğraşmıştır. Küresel sermaye grupları ve Batılı hükümetler, yeni kredi verilmesinin önkoşulu olarak IMF ile anlaşma yapılmasını dayatmışlardır. Hükümet ise, çalışan kesimlere ağır yük getirecek bu tarz bir programdan siyasi olarak zarar göreceğini düşünmüş ve direnmeye çalışmıştır (Boratav, 2004: 141).

Fakat iktidar kuramsal ve politik anlamda bunalım koşullarında uygulanacak alternatif politikaya hazırlıklı değildi. IMF telkinlerine uymaya çalışılırken, ithalatın zorlaşmasından ve piyasadaki kaostan kaynaklı güçlükler polisiye tedbirler ve fiyat kontrolleriyle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu durum izlenen iktisat politikalarının çelişkili olduğunu göstermektedir. Bu politikaların neticesinde yemeklik yağlardan benzine kadar uzanan temel mallarda karaborsa ve kuyruklar oluşmuştur. Genel fiyat düzeyi de 1978 yılında % 53, 1979 yılında ise % 64 artmıştır. Demirel hükümetinin 1977 yılı sonunda 17,50 TL'den 19,25 TL'ye çıkardığı dolar kuru, Ecevit hükümeti tarafından Şubat 1978'de 25 TL'ye, Haziran 1979'da ise 47 TL'ye çıkarılmıştır. Böylelikle 1946, 1958 ve 1970 yıllarında olağanüstü önlem olarak başvurulmuş devalüasyon, 1977'den başlayarak her sene, gerektiğinde birden fazla uygulanabilecek rutin bir düzenleme durumuna

gelmiştir. Fakat Demirel ve Ecevit hükümetlerince gerçekleştirilen devalüasyonlar IMF tarafından yeterli bulunmamıştır. Çünkü bu uygulamalarda, fiyatlar serbestleştirilirken tarımsal desteklemeler ve ücretlerin dondurulması ile toplam talebin kısılması gibi IMF modeline uygun unsurlar bulunmamaktaydı (Boratav, 2004: 142).

IV. BYKP 1979-1983 döneminde uygulanmıştır. Planda % 8,0'lık bir kalkınma hızı hedeflenmiş, tarım sektöründeki büyümenin % 5,3, sanayi sektöründeki ve hizmetler sektöründeki büyümenin ise % 8,5 olması öngörülmüştür. Ayrıca GSYİH'deki büyüme hedefi % 8,2'dir. IV. BYKP krize karşı istikrar programları uygulanması nedeniyle askıya alınmış, 24 Ocak 1980 kararları sonrasında ise tamamen iptal olmuştur. Bu nedenle hedeflerin gerçekleşme düzeylerini inceleme olanağı yoktur.

Aşağıdaki tabloda IV. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleştirmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların IV. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleştirmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLE 7 IV. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	1979	1980	1981	1982	1983	1979	1980	1981	1982	1983
Büyüme (%)	8,2 ¹	8,2 ¹	8,2 ¹	8,2 ¹	8,2 ¹	-0,6 ²	-2,4 ²	4,9 ²	3,6 ²	5,0 ²
İşsizlik (%)	9,7 ¹	9,7 ¹	9,7 ¹	9,7 ¹	9,7 ¹	13,6 ³	14,9 ³	14,9 ³	14,9 ³	16,1 ³
Enflasyon (%)	6,4 ¹	6,4 ¹	6,4 ¹	6,4 ¹	6,4 ¹	56,8 ²	115,6 ²	33,9 ²	21,9 ²	31,4 ²
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-2.250 ¹	-2.350 ¹	-2.350 ¹	-2.250 ¹	-2.000 ¹	-2.808 ²	-4.999 ²	-4.230 ²	-3.097 ²	-3.507 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-1,23 ^{1,2}	-2,54 ^{1,2}	-1,42 ^{1,2}	-2,50 ^{1,2}	-3,31 ^{1,2}	-1,73 ⁴	-4,98 ⁴	-2,71 ⁴	-1,48 ⁴	-3,18 ⁴
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-1,42 ^{1,2}	-0,89 ^{1,2}	-0,73 ^{1,2}	-0,59 ^{1,2}	-0,47 ^{1,2}	-2,1 ⁴	-3,1 ⁴	-1,5 ⁴	-1,5 ⁴	-2,2 ⁴
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	3,87 ^{1,2}	2,91 ^{1,2}	1,70 ^{1,2}	4,89 ^{1,2}	5,96 ^{1,2}	0,51 ^{4,2}	0,17 ^{4,2}	0,43 ^{4,2}	0,51 ^{4,2}	0,94 ^{4,2}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	0,83 ^{1,2}	0,74 ^{1,2}	0,73 ^{1,2}	1,32 ^{1,2}	1,49 ^{1,2}	0,46 ^{4,2}	0,42 ^{4,2}	0,52 ^{4,2}	0,32 ^{4,2}	0,58 ^{4,2}

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁶¹ 2) www.tuik.gov.tr,⁶² 3) www.kalkinma.gov.tr,⁶³ 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013⁶⁴

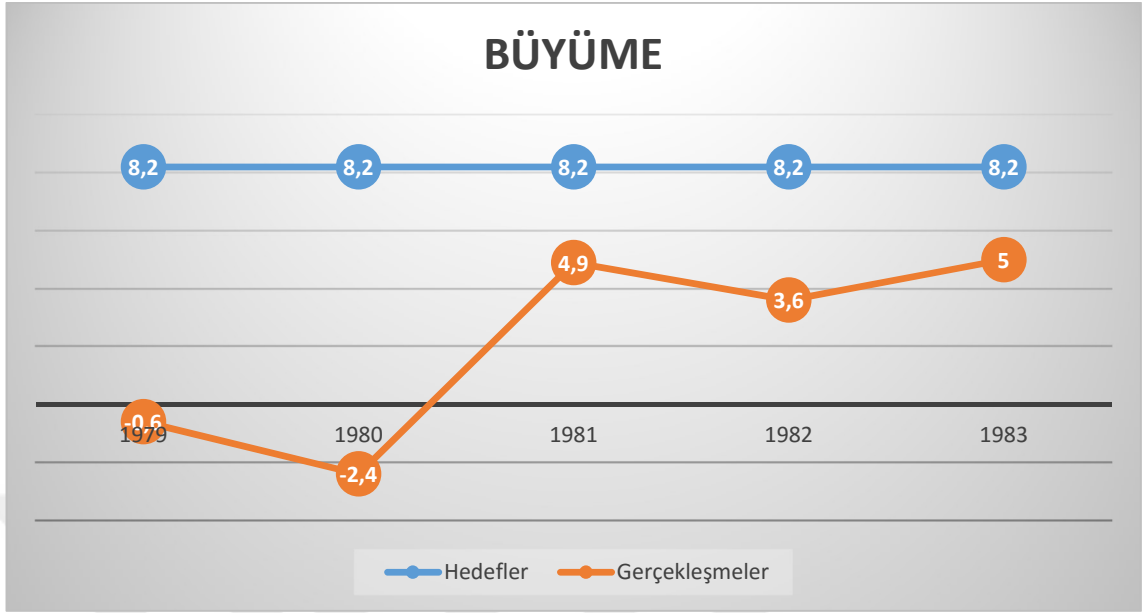
⁶¹ www.kalkinma.gov.tr, IV. BYKP, Sayfa 205, 208, 249 ve 252.

⁶² http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁶³ www.kalkinma.gov.tr, V. BYKP, Sayfa 128.

⁶⁴ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 476, 590 ve 591.

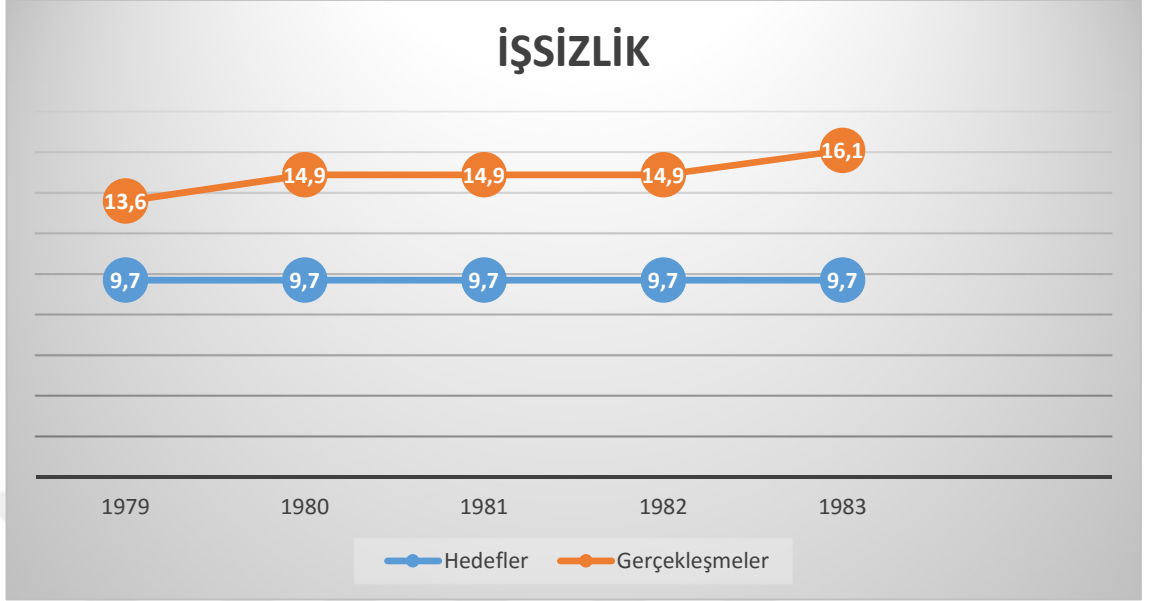
GRAFİK 10 IV. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Ekonomik büyüme oranları IV. BYKP dönemi boyunca öngörülen hedeflerin oldukça altında gerçekleşmiştir. İç siyasi çalkantılar ve artan şiddet hareketleri bu dönemde ekonomik büyümeye ağır darbe vurmuştur. Toplumdaki derin siyasi bölünme ve arkasından gelen askeri yönetim gibi olgular ekonomik hedeflerin gerisinde kalınmasına neden olmuştur.

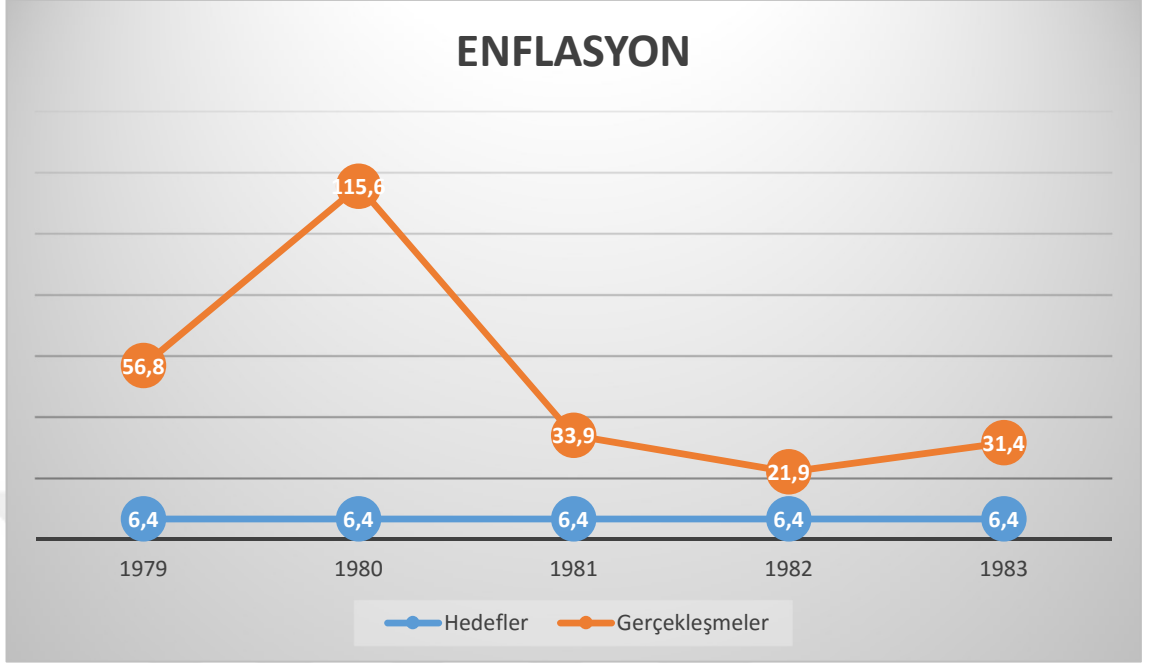
Türkiye, 1979'daki ikinci petrol krizinden de olumsuz etkilenmiştir. İlk petrol krizine uyum sürecindeki eksikliklere, Kıbrıs Barış Harekatı'nın neden olduğu ekonomik problemlerde eklenince ikinci petrol krizinin olumsuz etkileri ağırlaşmıştır. Bu enerji kriziyle Türkiye sanayisi durma noktasına gelmiştir. İşçi dövizlerinin azalmasına dış borç sağlanamaması durumu da eklenince sanayi için gerekli enerji üretimi sağlanamamıştır. Yaşanan bu olumsuzluklar neticesinde çok düşük bir büyüme hızı gerçekleşmiştir.

GRAFİK 11 IV. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Grafiğe bakıldığında işsizlik oranlarına ulaşılabilen 1979 ve 1983 yıllarındaki gerçekleştirmelerin, IV. BYKP dönemi için hedeflenen oranların üzerinde olduğu görülmektedir. Plan döneminden önceki on yılda yaşanan ekonomik sorunlar ve 12 Eylül 1980'e kadar sürekli artan terör ve anarşinin neden olduğu şartlar istihdam problemini oldukça ağırlaştırmıştır. Özellikle genç nüfustaki işsizlik oranları çok yükselmiştir. Bu artışta, 1979 yılında yaşanan ikinci petrol krizinin de önemli etkisi olmuştur. Artan petrol fiyatları, üretimin temel girdisi olan enerjinin temininde probleme neden olmuştur. Bu durum da üretimdeki büyüme ve verimliliği azaltmıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan büyüme ve verimlilik azalışları da işsizlik oranlarında artışa neden olmuştur.

GRAFİK 12 IV. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Enflasyon oranları IV. BYKP dönemi boyunca hedeflenen düzeyin çok üstünde seyretmiştir. Sürekli iki haneli rakamlar düzeyinde gerçekleşen enflasyon oranı, 1980 yılında üç haneli rakamlara dahi çıkmıştır. 24 Ocak 1980’de yürürlüğe giren istikrar programının amaçları arasında yüksek enflasyonla mücadele de yer almıştır. Bu istikrar programı kapsamında makro ve fiyat istikrarsızlıklarının sebebi olarak kabul edilen yüksek talep hususu kamu harcamalarının ve yurtiçi talebin azaltılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. İstikrar programının uygulanmasıyla enflasyon tedrici olarak düşürülmüştür.

1979 yılında yaşanan ikinci petrol krizinin olumsuz etkileri enflasyon artışlarına da neden olmuştur. Petrol fiyatlarından kaynaklı üretim çıktısındaki düşüş ile borçlanmadan kaynaklı reel faiz oranlarındaki yükseliş reel para talebinin düşmesine ve enflasyon oranının yükselmesine sebebiyet vermiştir. Neticede yaşanan petrol krizi, GSYİH’yi düşürürken reel faiz oranları ve enflasyonu ise yükseltmiştir.

3.2. 1980 SONRASI SERBEST PİYASAYA GEÇİŞ DÖNEMİNDE PLANLAMA

1980 sonrası kalkınma planlarında büyük bir mantık ve anlayış farkı göze çarpmaktadır. 1980 sonrası daha liberal ve stratejik nitelikte planlar hazırlanmıştır. Sanayileşmede açık ekonomiye geçiş anlayışı yönlendirici olmuştur. Türkiye 1980’li yıllarda ekonomiyle başlayıp diğer tüm alanlara yayılan bir dışa açılma ve sistem değişikliği dönemine girmiştir. İnsanların yurt dışıyla temaslarının artması ekonomik, toplumsal ve kamusal başta olmak üzere her alanda dışa açılma sürecini başlatmıştır.

1980 öncesinin ithal ikameci ve korumacı nitelikli ekonomiyi temel alan planları yerini serbest piyasa ekonomisine göre hazırlanmış ve ihracata dayalı büyümeyi benimseyen planlara bırakmıştır. 24 Ocak Ekonomik İstikrar Programı bu geçişin temel taşı olmuştur. Bu istikrar programının uygulanmasıyla karşılaşılan bazı sorunlar farklı tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda 5 Nisan 1994 Kararları alınmıştır. 1980 sonrası kalkınma planlarına geçmeden önce bu planların hazırlanış mantığında önemli yeri olan 5 Nisan 1994 Kararlarına giden süreç kısaca irdelenecektir.

1980’li yılların sonundan itibaren sermayenin serbest dolaşımı kapsamında Türkiye’ye gelen sıcak para tüketim harcamaları ve ithalatı artırmıştır. Reel işgücü maliyetlerinin hızla artması ve kamu finansmanı açıklarının gittikçe büyümesi 1993 sonlarında finans sektöründe başlayarak reel ekonomiye de sıçrayan büyük bir krize ortam hazırlamıştır. Ekonomiyi 5 Nisan’a götüren süreç, 24 Ocak öncesiyile kıyaslandığında daha farklı olduğu görülmektedir. Tüketime dayalı büyüme anlayışının ithalat ağırlıklı olması, kamu açıklarının hızla yükselmesi ve mali piyasalardaki dengesizlikler ülke ekonomisinin dengelerini derin bir şekilde sarsmıştır.

1989 sonu itibarıyla uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin de katkısıyla yüksek kamu açıkları sebebiyle yükselen faizler kısa vadeli sermaye girişini hızlı bir şekilde artırmıştır. Ülkeye giren bu sermaye kamu açıklarının kapatılmasında ve ithalat finansmanında ek kaynak yaratmıştır. Kamu kesimince gereksinim duyulan finansman için daha çok iç borçlanmaya başvurulmuş, sürekli artan borç anapara ve faiz ödemeleri tekrar borç alınarak karşılanmıştır. Bu borçlanma politikasına yüksek faiz politikası da eklenince özel kesim yatırımları azalmıştır. Bu yöntem Türk Lirasına

yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazandırmış ve kısa vadeli, çok yüksek faizli dış borçlanmaya da neden olmuştur. 1993'te Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değeri 1988'e kıyasla reel olarak % 22 yükselmiştir. İhracatın karlılığı kurdaki bu aşırı değerlenmeyle düşerken ithalat ise nispi olarak ucuzlamıştır. Türkiye dış ticaretinde önemli bir yeri olan batı ekonomilerinin durgunluğa girmesi de dış ticaret açığını artırmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle 1993'de dış ticaret açığı yaklaşık 14 milyar \$'a cari işlemler açığı ise yaklaşık 6,5 milyar \$'a yükselmiştir. Dış borçlanma devamlı artmış, 1988'de yaklaşık 41 milyar dolarken 1993'de yaklaşık 67 milyar dolar olmuştur. Körfez Savaşı Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracata zarar vermiş, petrol boru hattından gelen maddi getiri de kesilmiştir. Ayrıca dış ticaret politikasının yürütülmesinde değişiklik yapılmıştır (Koçyiğit, 2003: 507).

3.2.1. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.2.1.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

1980'li yıllarda ABD ve İngiltere'de önemli ekonomik ve toplumsal değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de ise Margeret Thatcher ülke yönetiminin başında olmuştur. Türkiye'de ise ülke yönetiminin başında Turgut Özal bulunmuştur. Üç lider de siyasi görüş olarak liberal muhafazakarlığı savunmuştur. Bu düşüncenin odak noktasında ekonomik liberalizasyon anlayışı vardır. Kamunun piyasadaki ekonomik varlığının küçültülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ekonomik kalkınmanın sağlanması için piyasayı kontrol eden kısıtlamaların da kaldırılmasını savunmuşlardır. ABD'nin başlattığı, İngiltere'de Thatcher'ın, Türkiye'de Özal'ın yürüttüğü bu neoliberal ekonomi politikaları neticesinde önemli büyüme oranları elde edilmiş fakat bu büyüme enflasyon oranlarında da artışı beraberinde getirmiştir. Thatcher İngiltere'de özelleştirme çalışmalarını hızlandırmış, girişimciliğin önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu uygulamalar Türkiye için de örnek olmuştur. Reagan ve Thatcher'ın savunduğu serbest piyasa ekonomisi ve devletin küçülmesi gerektiği görüşü, Türkiye'de Turgut Özal tarafından da benimsenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır.

Bu dönemde sermaye hareketleri serbestleşmiştir. Merkez Bankası daha çok enflasyonu düşürmeye odaklanmış ve sıkı para politikası uygulamasını benimsemiştir. Bu durumun nedeni yabancı sermaye girişinin neden olduğu talep genişlemesini

dizginleyebilmektir. Bu dönemde dolar kullanımı yaygınlaşmış ve KDV gibi yeni vergi uygulamaları benimsenmiştir.

Bu dönemde açıklık politikaları uygulamalarında artış yaşanmış, demokrasi ve insan hakları konusunda tüm dünyada ilerlemeler yaşanmıştır. Soğuk Savaş etkisini yitirmeye başlamış Sovyet ve Doğu Bloku ülkelerinde reform ve değişim yönünde toplumsal talepler olmuştur.

Türkiye 14 Nisan 1987’de, Ankara Anlaşmasıyla belirlenen aşamaları bitirmeden AB’ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. 18 Aralık 1989’da bu başvuruya cevap olarak, topluluğun bütünleşmesini henüz tamamlayamadığından yeni bir üyenin kabul edilemeyeceği bildirilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda aşama kaydetmesi gerektiği de belirtilmiştir. Bu kapsamda üyelik müzakerelerine başlamak için bir tarih belirlenmemiş ve ilişkilerin Ortaklık Anlaşması çerçevesinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

3.2.1.2. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

1984 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan V. BYKP tekrar liberal ekonomi politikalarına dönüş döneminde ortaya konulduğundan bu dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Planının amacı; Türk milletinin refahının yükseltilmesi, verimlilik ve ihracat artışını teşvik ederek ülke potansiyelini değerlendiren, milli savunma gereklerine uygun bir sanayi üretimi payının artırılması, istihdamı artırarak genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, kalkınmanın tüm yörelere yayılması ve sosyal altyapı ile ekonominin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir.⁶⁵

IV. BYKP’de AET ile dondurulmuş olan ilişkilerin V. BYKP’de yeniden düzenlenmeye başlandığı görülmektedir. Bu kapsamda dönem boyunca AET ile ekonomik bütünleşme konusundaki gerekli adımların atılması, Türkiye’nin bazı ihraç mallarına AET’nin koyduğu kısıtlamaların kaldırılmasına dönük çalışma yapılması gibi uygulamalar amaçlanmıştır.

⁶⁵ www.kalkinma.gov.tr, V. BYKP.

Planda nüfusun yaratıcı ve müteşebbis niteliklerinin geliştirilmesi için sahip olunan sağlık, eğitim, barınma ve beslenme olanaklarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ana-çocuk sağlığı hizmetlerinde en son teknolojik gelişmelerin kullanılması gerektiği ile sağlık hizmetleri içinde aile planlamasına önem verileceği vurgulanmıştır.

Karşılaşılan istihdam sorununun çözümü için istihdam yaratan alt sektörler öncelik verilmesi, sektörlerin illere dağılımında sahip olunan işgücünün kriter olarak alınması, genç işsizliği azaltacak projelerin hazırlanması gibi faaliyetler hedeflenmiştir. Sendika iş kollarının bütün işçileri kavrayıcı bir niteliğe kavuşturulup sendikaların işçilerin sorunlarına odaklanmalarının sağlanması hedeflenmiştir. İşgücü verimliliği ile üretimin artırılması ve ücretlerde adaletin sağlanması da amaçlanan konular arasında yer almıştır.

Dönem süresince; orta seviyeli teknik insan gücünün yetiştirilmesi, Endüstri Meslek Liseleri arasında imkânları olan liselerin teknisyen yetiştiren üç yıllık okullara dönüştürülmesi, yaygın eğitim kullanılarak mesleki ve teknik elemanlar yetiştirilmesi, orta seviyede mesleki-teknik eğitim veren okulların yapılandırılması, yeni okul açılımına gidilmesi, eğitim programlarının içerik ve yöntemlerinin incelenmesi gereği belirtilmiştir.⁶⁶

Araştırma ve geliştirmenin yapılacağı öncelikli sektörlerin ve alt sektörlerin tespit edilmesi öngörülmüştür. Teknoloji üretiminde ülke şartlarına uyum için özel sektörün desteklenmesi, bilime ve teknolojiye ayak uydurulmasında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumunun (TÜBİTAK) koordinasyon ve duyurma görevini geliştirmesi hedeflenmiştir.⁶⁷

Bölge planlama çalışmalarının da DPT tarafından yürütülmesi amaçlanmıştır. Bölge düzeyinde yapılacak planlamalar da yerleşme düzeninin çevre ve bölgeye etkilerinin incelenmesi ve altyapının ele alınması amaçlanmıştır.

Ayrıca planda bölgesel gelişme farklılıkları göz önünde bulundurularak teşvik politikalarının sanayinin gelişme potansiyeli olan bölgelere uygulanacağı, tarım

⁶⁶ www.kalkinma.gov.tr, V. BYKP.

⁶⁷ www.kalkinma.gov.tr, V. BYKP.

arazilerinin korunup sanayi tesislerine açılmayacağı, Doğu ve Güneydoğu'da önemli yatırımların yapılacağı belirtilmiştir (Sarica 2001:159).

Planda çevre konusu üzerinde de durulmuştur. Yatırımlarda çevre faktörlerinin değerlendirilmesi ve atıkların denetlenmesi öngörülmüştür. İçme ve kullanma suyunda insan sağlığının göz ardı edilmemesi, hava kirliliğinin önlenmesi için tedbirlerin alınması, çevre konusu üzerine yapılan araştırmaların desteklenmesi amaçlanmıştır.

Planda, kirliliğin bitirilmesi ve önlenmesine ilaveten kaynakların korunup geliştirilerek sonraki nesillere aktarılması da yer almıştır (Algan ve Mengi 2005:97).

V. Plan bir özelliğiyle diğer planlardan olumlu yönde ayrılmaktadır. Onu diğer planlardan ayıran avantajlı özelliği; ilk defa siyasi bir iktidarın hazırladığı planı beş yıl boyunca kesintisiz uygulama imkanı bulmasıdır. Bu plan döneminde Hükümetin odaklandığı iki ana konu, enflasyonla mücadele ve ödemeler bilançosu dengesi sorununu çözmek olmuştur. Enflasyonla mücadelenin sağlanması ve serbest piyasa ekonomisine geçilmesi konuları üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Üretim faktörlerinin atıl kalmadığı kontrol altında bir enflasyon yardımıyla istikrarlı bir büyüme sağlanması hedeflenmiştir. Ülkenin üretim yapısı belirlenirken şu hususların göz önüne alınacağı belirlenmiştir: Mevcut maddi ve beşeri kaynak birikimi, coğrafi özellikleri, dış ticaret şartları ve imkanları, kalkınmaya öncelikli yörelerin özellikleri ile milli güvenlik gerekleri.

Yatırım politikasında öncelik altyapı tesislerinin yapılmasına verilmiştir. Toplam yatırımlar içinde özel sektör yatırımlarının payını artırmak hedefi de öncelikler arasında yer almaktadır. Ödemeler dengesinin sağlanabilmesi için ithalatta koruma oranlarının azaltılması, ihracat teşviki yapılması ve tüketicinin korunması hedeflenmiştir. Hukuki ve ekonomik yapının reformlar yapılarak geliştirilmesi, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ve yavru sanayilerin bir süreliğine de olsa koruma altına alınması Planda yer verilen konular arasında yer almaktadır.

3.2.1.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

1980 sonrası Türkiye'de, yürütülen dış ticaret politikasına uyum sağlayacak ihracat odaklı bir kalkınma planı hazırlanması düşünülmüştür. Dış ticaret serbestleşirken,

TL değeri düşük tutularak ithalat sınırlandırılmıştır. Bu gelişmeler ihracatı artırmıştır. Dış ticaret açıklarının, görünmeyen kalemlerdeki artış ile turizm, taşımacılık ve müteahhitlik hizmetlerindeki ilerlemelerle azaltılması için çaba gösterilmiştir (Yılmaz 2003: 16-17).

Piyasa ekonomisine geçiş için şu iktisat politikaları uygulanmıştır:

- KİT'lerin özelleştirilmesi,
- İthalatta serbestleşmenin sağlanması,
- İhracat teşviklerinin sürdürülmesi,
- Yabancı sermayenin giriş serbestisinin tüm alanlara yayılması,
- Döviz kurunun günlük olarak belirlenmesi,
- Altın ithalat ve ihracatında serbestleşmeye gidilmesi,
- İstanbul Menkul Değerler Borsası'nın faaliyete başlaması,
- Sıkı para politikası uygulanması,
- Kamunun altyapı yatırımlarını gerçekleştirmesidir (Tokgöz 2001: 29).

V. BYKP 1985-1989 döneminde uygulanmıştır. Ekonomide büyüme hızı % 6,3 olarak öngörülmesine rağmen gerçekleşen ortalama yıllık büyüme hızı % 4,6 olmuştur. Sektörler bazında ise tarım sektöründe % 3,6 büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 0,8, sanayi sektöründe % 7,5 oranında büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 6,5, hizmetler sektöründe büyüme % 6,5 oranında hedeflenirken gerçekleşme % 5,0 oranında olmuştur. Üç sektörde de büyüme beklenenin altında gerçekleşmiştir. Planda kamu gelirleri içinde vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin payının yükseleceği belirtilmiştir. Beklendiği gibi dönem boyunca kamu gelirleri içindeki vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin payı artmıştır. İhracat miktarı 1985 yılında beklenenin üzerinde, diğer yıllar beklenenin altında gerçekleşmiştir. İthalat miktarı ise 1985 ve 1987 yıllarında hedeflenenin üzerinde gerçekleşirken diğer yıllar da ise öngörülen düzeyin altında bir seyir izlemiştir.

Aşağıdaki tabloda V. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleştirmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların V. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleştirmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLE 8 V. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	1985	1986	1987	1988	1989	1985	1986	1987	1988	1989
Büyüme (%)	6,3 ¹	6,3 ¹	6,3 ¹	6,3 ¹	6,3 ¹	4,2 ²	7,0 ²	9,5 ²	2,1 ²	0,3 ²
İşsizlik (%)	13,9 ¹	13,9 ¹	13,9 ¹	13,9 ¹	13,9 ¹	8,5 ³	8,5 ³	8,5 ³	8,4 ³	8,6 ³
Enflasyon (%)	4,53 ¹	5,16 ¹	5,65 ¹	5,94 ¹	6,10 ¹	45,0 ²	34,6 ²	38,9 ²	73,7 ²	63,3 ²
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-2.752 ¹	-2.800 ¹	-2.856 ¹	-2.898 ¹	-2.872 ¹	-3.385 ²	-3.648 ²	-3.968 ²	-2.673 ²	-4.167 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-2,09 ¹	-1,93 ¹	-1,75 ¹	-1,52 ¹	-1,39 ¹	-1,51 ³	-1,95 ³	-0,94 ³	1,76 ³	0,89 ³
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-2,21 ¹	-1,49 ¹	-1,01 ¹	-0,6 ¹	-0,33 ¹	-2,2 ³	-2,7 ³	-3,5 ³	-3,0 ³	-3,3 ³
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	2,51 ^{1,2}	2,3 ^{1,2}	2,26 ^{1,2}	2,2 ^{1,2}	1,84 ^{1,2}	1,22 ^{3,1}	1,34 ^{3,1}	1,35 ^{3,1}	1,41 ^{3,1}	1,38 ^{3,1}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	1,18 ^{1,2}	1,17 ^{1,2}	1,16 ^{1,2}	1,11 ^{1,2}	1,06 ^{1,2}	0,70 ^{3,1}	1,27 ^{3,1}	1,69 ^{3,1}	2,44 ^{3,1}	2,25 ^{3,1}

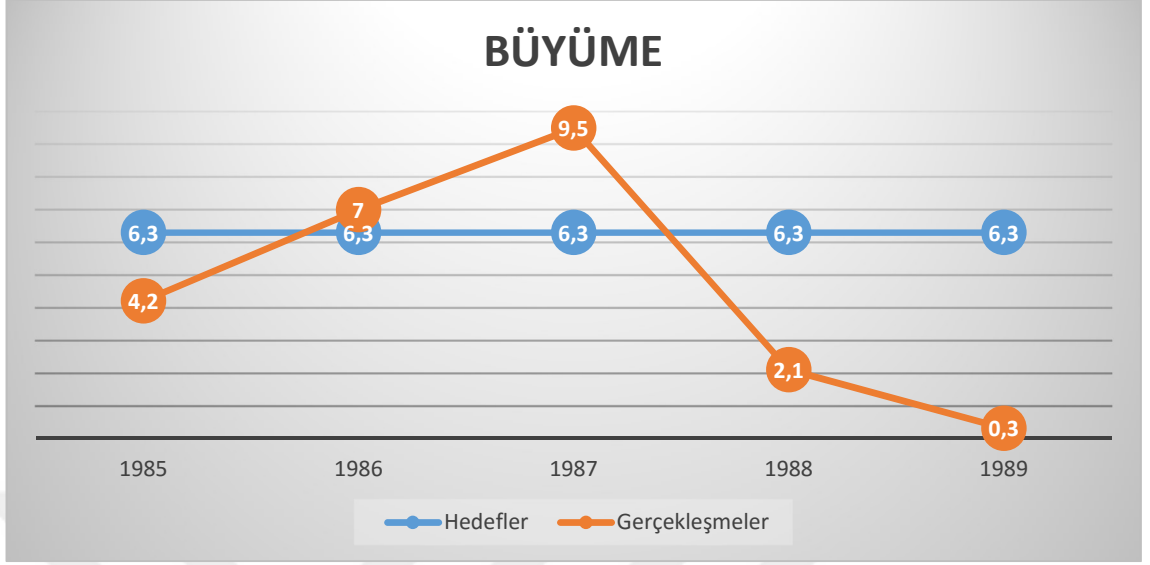
Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁶⁸ 2) www.tuik.gov.tr,⁶⁹ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013⁷⁰

⁶⁸ www.kalkinma.gov.tr, V. BYKP, Sayfa 3, 9, 20, 23, 25, 26 ve 128.

⁶⁹ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁷⁰ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 126, 476, 590 ve 591.

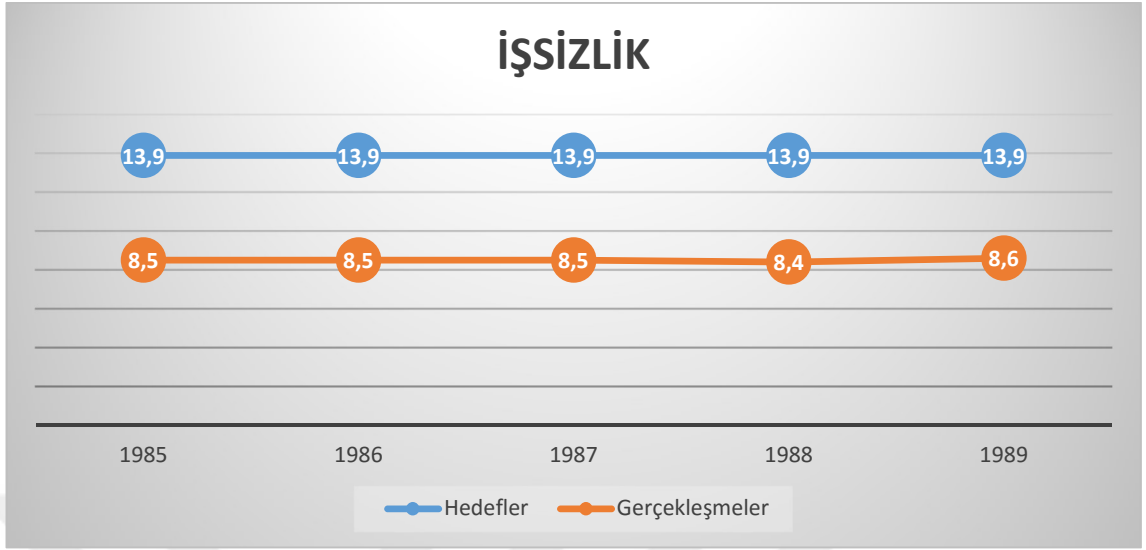
GRAFİK 13 V. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Ekonomik büyüme oranları, V. BYKP döneminin 1986 ve 1987 yılları hariç öngörülen hedeflerin altında gerçekleşmiştir. Plan döneminin ilk üç yılında elde edilen büyümenin mühim unsurlarından biri de ihracatın ve diğer dış talep unsurlarının öneminin yükseldiği bir niteliğe sahip olmasıdır. Büyüme arz yönünden incelendiğinde, en önemli katkıyı imalat sanayiindeki katma değer artışının yaptığı görülmektedir. Hedeflerin gerisinde kalınan yıllarda büyüme oranındaki istikrarsızlık sektörlerinde büyümesini engellemiştir. Kamu sektörünün özel sektörden daha fazla büyümesi planda hedeflerin ters gitmesine neden olmuştur.

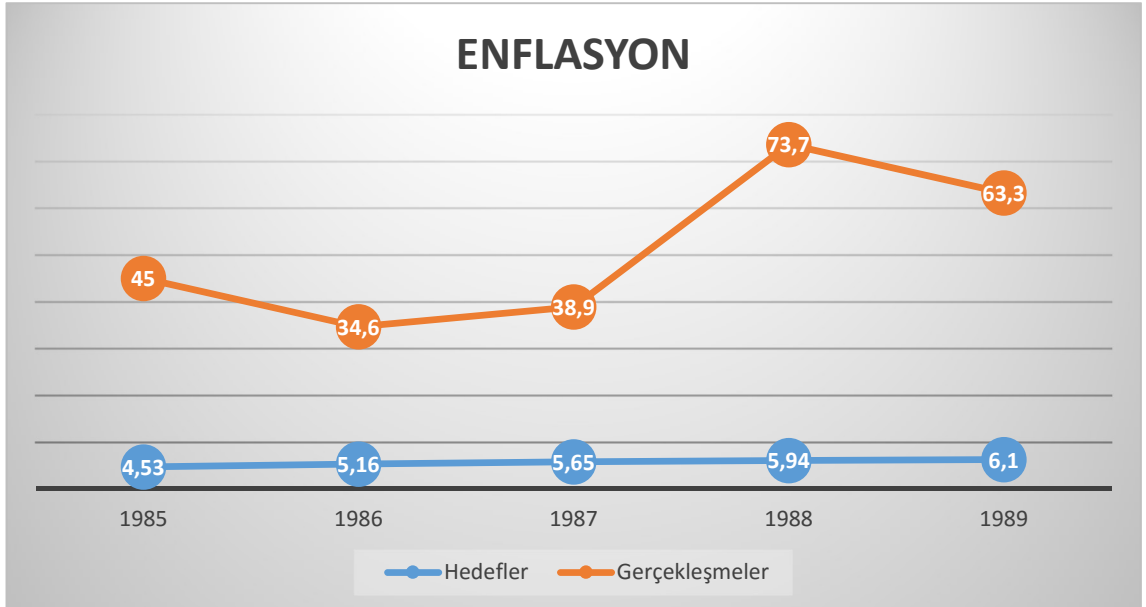
1988 yılında yaşanan ekonomik durgunluk büyüme rakamlarını aşağıya çekmiştir. İhracatta elde edilen kazanımların sektörel yatırımlarla desteklenememesi durgunluğun nedenlerinden birisi olmuştur. Benimsenen ihracata dönük büyüme stratejisinde ihracat ve yatırım önceliklerinin uyumlaştırılmaması büyüme rakamlarını dalgalandırmıştır.

GRAFİK 14 V. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Grafikten işsizlik oranlarındaki gerçekleştirmelere bakıldığında, verilerine ulaşılabilen plan döneminin son iki yılında öngörülen hedeflerden daha düşük oranların gerçekleştiği görülmektedir. Bu plan döneminde işsizlik oranında bir azalma olmasına karşın, genç nüfustaki işsizlik önemini sürdürmüştür.

GRAFİK 15 V. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Enflasyon oranları plan dönemi boyunca düşürülemedi ve öngörülen hedeflerin çok üstünde gerçekleşmiştir. Enflasyon oranının 1987 yılı sonuna doğru tekrar artış eğilimine girmesinin nedeni; 1987’de kamu kesimi borçlanma gereğinin 1986’ya kıyasla

büyük çapta yükselmesi ve bunun finansmanının ertelenen etkisidir. Plan dönemindeki yüksek enflasyonun sebepleri irdelendiğinde, kamu açıkları ile bu açıkların finansmanının yansımaları göze çarpmaktadır. Ayrıca ihracat ve diğer döviz getiren faaliyetlere katkı sağlayan döviz kuru politikasının ithal maliyetler ile yurt içi faizlerde oluşturduğu baskı ve mali sektör gibi ekonominin önemli kısımlarındaki yapısal sorunlarla rekabet alanındaki eksiklikler hedeflerin gerçekleştirilememesindeki sebepler olarak sayılmaktadır. 1988 yılında yaşanan ekonomik durgunluk da enflasyon oranlarının yukarı yönlü tırmanışında pay sahibi olmuştur.

3.2.2. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.2.2.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Bu dönem Türkiye ekonomisinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğe ilişkin eksiklikler görülmüştür. İstikrarlı hükümetlerin oluşmaması yapısal tedbirlerin getirilmesini zorlaştırmış ve günü kurtarmaya dönük uzun vadeli olmayan politikalar izlenmiştir. Yüksek bütçe açığı ve cari açık 1994 yılında Türkiye ekonomisini krize sokmuştur. 1994 Krizinden sonra Türkiye uluslararası piyasalardan borç bulamamaya ya da balsa dahi çok yüksek faizlerle bulmaya başladığından, Hazine iç borçlanmaya yönelmiştir. Bu krize neden olan faktörlerle mücadele edebilmek için 5 Nisan 1994 tarihinde İstikrar Programı Kararları uygulamaya konulmuştur.

Uluslararası konjoktüre bakıldığında 1990'lı yılların başında ekonomik büyümede bir duraklama gözlenmiş ve ortalama büyüme rakamları % 0'a kadar düşmüştür. Halbuki 1980'li yıllarda yılda % 3 civarında büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde siyasi konjoktürede de hareketlilik yaşanmıştır. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun sona ermesi siyasi belirsizlikleri artırmıştır.

Bu plan döneminde AB-Türkiye ilişkileri, Katma Protokol çerçevesinde Gümrük Birliği sürecinin 1995'de tamamlanabilmesine ilişkin hazırlıkların yapılması şeklinde gelişmiştir.

3.2.2.2. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

VI. BYKP bir önceki planla benzer şekilde liberal bir düşünce kapsamında hazırlanmış olup, 06.07.1989 tarih ve 2021M sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Planın temel amacı olarak; milletin refah seviyesinin açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilkeleri çerçevesinde, bağımsız ve güvenli bir ortamda artırılması belirlenmiştir. Dengeli ve hızlı bir kalkınma sürecinde işsizliği ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltıp gelir dağılımını iyileştirmek planla belirlenen temel hedeflerdendir.⁷¹

VI. BYKP’de 1985–1989 dönemi Türk ekonomisinin genel durumu özetlenirken beşinci plandaki hedefler ve bunların gerçekleşme durumlarına da değinilmiştir. Ayrıca dünya ekonomisinin yaşadığı değişimlerden de bahsedilmiştir. Petrol şokundan sonra dünya ülkeleri yapısal değişim sürecine girmiştir. Vergilerin tüketim üzerinden alınacağı belirtilerek gelir vergisi oranları düşürülmüş, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gündeme getirilmiştir. Dünya ülkelerinde petrol şoku zamanında enflasyon yaşanmış ancak 1980–1985 yılları arasında enflasyon oranları aşağı çekilebilmiştir. 1985’den itibaren değer kaybeden dolar 1988’den sonra toparlanmaya başlamıştır.

VI. BYKP’de çözüm bekleyen sorunlar olarak şu konu başlıkları sıralanmıştır:

- Enflasyon ve işsizlik ile eğitim sorunları
- Bölgesel gelişmişlik farkı ve enflasyonu teşvik eden kamu açıkları,
- Nüfus artış hızının yüksekliği ve çevre sorunları,
- Gelir dağılımı adaletsizliği ve adalet reformu ihtiyacı.

Faiz hadlerini aşağı çekme çabasından kaynaklandığı düşünülen kriz 1993-1994 yıllarında yaşanmıştır. Krizden kurtulmak için 5 Nisan 1994’te bir istikrar programı gündeme gelmiştir.

Plan kapsamında eğitim ve sağlık sektörlerinde kamuya ağırlık verilmesi imalat sanayi ile ihracatta ise ağırlığın özel sektörde olması gerektiği belirtilmiştir. Ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına ağırlık verilerek bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılabileceği düşünülmüştür. Planda, eğitim kademelerinin niteliğinin artırılacağı ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanacağı belirtilmiştir (Korkmaz, 1995: 6). Ayrıca vakıfların özel üniversite kurmalarının teşvik edileceği, yükseköğretimde kapasite artışının

⁷¹ www.kalkinma.gov.tr, VI. BYKP.

yapılacağı, öğretim üye sayısının arttırılacağı, yükseköğretime finansman kaynaklarının bulunacağı ve üniversite sanayi işbirliği olanaklarının geliştirileceği belirtilmiştir.

Çağa ayak uydurabilmek için araştırma personeli sayısının iki katına çıkarılması, GSMH içindeki araştırma geliştirme çalışmaları harcamalarının % 1 olması, ileri teknoloji alanlarında Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin yapılması, sanayi kuruluşlarında, üniversitelerde, araştırma kurumlarında ve kamu kuruluşlarında bilim ve teknolojiye önem verilmesi vurgulanmıştır. Bilgi teknolojisinden yararlanabilmek için yazılım sektörüne öncelik verilmesi hedeflenmiştir. Ekonomik politikalarda çevre kavramının incelenmesine önem verilmesi, çevre sorunlarının önceden belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷²

V. BYKP’de yer alan on altı bölgeye bu planda yer verilmeyerek bölgesel ayrıma dayalı bölgesel planlama anlayışından vazgeçilmiştir. Büyükşehirlerin sorunları daha detaylı irdelenmiştir (Dinler, 2001: 213). VI. BYKP’de ulusal plan ve bölgesel plan birlikte ele alınarak ulusal planın bölgeselleştirilmesi amaçlanmıştır. Fakat uygulanan altı plan döneminde de bölgelerarası dengesizlikler giderilememiş aksine sürekli artış göstermiştir (Erdoğan, 1992: 1009).

Turizm sektörünün de nicelik ve nitelik açısından geliştirilmesine önem verilmesi, beşeri ve doğal kaynakların etkin kullanılması, çevrenin korunması gereği vurgulanmıştır. Dönem süresince gerçekleşen büyüme ile istihdamın arttırılmasına çalışılacağı, büyümenin istikrarlı olabilmesi için vasıflı insan gücünün planlanması gerektiği, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına çalışılması düşünülmüştür.⁷³

Planın çevre konusundaki temel stratejisi; sürdürülebilir kalkınma fikrine dayalı olarak doğal kaynakların kullanımı şeklinde belirlenmiştir. Bu stratejinin gereği olarak doğanın dengesi korunacak, gelecek nesillere sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve yaşama uygun sosyal, fiziksel ve doğal çevre bırakılacaktır (Algan ve Mengi, 2005: 97).

VI. BYKP’de ülkenin büyümesi ve kalkınması hedeflenirken özel sektöre büyük önem verilmiştir. Serbest piyasa ekonomisinde büyüebilmek için özel sektörün itici güç olacağı düşünülmüştür. Enflasyonla mücadelede talep yanında arzın kontrolü de dikkate

⁷² www.kalkinma.gov.tr, VI. BYKP.

⁷³ www.kalkinma.gov.tr, VI. BYKP.

alınmıştır. Belirlenecek yatırım politikasının üretim seviyesini arttırıcı niteliğe sahip olması kararlaştırılmıştır. Dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesiyle kaynak dağılımındaki etkinliğin artacağı ve tüketicinin korunacağı öngörülmüştür. Özel sektör yatırım finansmanı ihtiyacının kamu ve yurt dışı kaynaklardan karşılanacağı belirtilmiştir. İşlenmiş mal ihracatının artırılması, Türk parasının konvertibl⁷⁴ olması ve orta ve uzun vadeli dış borç alımı için dış borç politikası oluşturulması gerektiği anlatılmıştır.

3.2.2.3. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı Kararları

5 Nisan'da yürürlüğe giren ekonomik tedbirler yürütme planıyla enflasyonun süratle düşürülmesi, ihracat artışının hızlandırılması, Türk lirasına istikrar kazandırılması ile ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak amaçlanmıştır. Ekonomiye istikrar kazandırılması amacına, istikrarı devamlı kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi de eklenmiştir. İstikrarın sağlanması kapsamında kamu açıklarının süratle azaltılması hedeflenmiştir. Devamlı bir istikrar ve sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmek adına kamunun ekonomideki pozisyonunun tekrar düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Devletin, üretim yapma, sübvansiyon dağıtma gibi faaliyetleri bir kenara bırakıp ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemesini sağlama ve sosyal dengeleri gözetme gibi konulara odaklanması temel ilke olarak benimsenmiştir. Tüm toplumun güç nispetinde katkısını alabilmek hedeflenmiştir (Tügen, 1994: 9-10).

Ekonomik önlemler paketinin kısa vadeli hedefleri şunlardır: Fiyat ve mali piyasalarda istikrarı sağlamak, ödemeler bilançosu açıklarını azaltmak, ihracat artışını hızlandırmak, lirayı istikrara kavuşturmak ve KİT'leri özelleştirmek. Programla belirlenen orta vadeli hedef ise kamunun ekonomideki rolünü tekrar belirleyerek, rekabet edebilen, dış talep kaynaklı ve sürdürülebilir bir büyüme yapısını ülkeye kazandırmaktır. İlke olarak devletin üretim yapıp sübvansiyon dağıtması yerine piyasa mekanizmasının işlemesini sağlaması ve sosyal dengeleri dikkate alması kararlaştırılmıştır. Programla belirlenen son hedef ise kamu ve özel kesimi toplumun uyum ve yenilenme gücünü yükseltecek tarzda tekrar yapılandırmaktır. Çünkü sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı kalıcılaştırabilmek için yapısal değişiklikler gerekmektedir.

⁷⁴ Konvertibilite, bir ülke parasının altın veya diğer ülke paralarına kur ya da parite olarak isimlendirilen bir kıstas kapsamında çevirilebilmesine denmektedir.

Yukarıdaki hedeflere ulaşabilmek adına alınan tedbirler özetle şunlardır: Kamu gelirleri artırılırken harcamaları azaltmak, mali piyasalarda istikrar ve güven ortamını oluşturmak, vergi reformunu gerçekleştirmek, dış ödemeler dengesine istikrar kazandırmak, enflasyonun düşürülmesi, tarımsal desteklemelerde revizyona gidilmesi, sosyal güvenlik reformunun yapılması ve özelleştirmelerin artırılması.

3.2.2.4. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

VI. BYKP 1990-1994 döneminde uygulanmıştır. Planda büyüme hızı % 7,0 olarak öngörülmüş fakat gerçekleşen büyüme % 3,7 olmuştur. Büyüme 1994 yılında yaşanan kriz nedeniyle düşük oranda kalmıştır. Sektörler bazında ise tarım sektöründe % 4,1 büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 3,8, sanayi sektöründe % 8,1 oranında büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 3,8, hizmetler sektöründe büyüme % 6,7 oranında hedeflenirken gerçekleşme % 4,1 oranında olmuştur. Planda bahsedilen kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payındaki artış plan dönemi boyunca gerçekleşmiştir. İhracat miktarı plan döneminde hedeflerin altında gerçekleşirken, ithalat miktarı 1990, 1991 yıllarında hedeflenenin üzerinde 1992, 1993, 1994 yıllarında ise hedeflenenin altında gerçekleşmiştir. Planda özelleştirme programının süratle gerçekleştirilmesinden ve piyasaların liberalleştirilmesinden bahsedilmiştir. 1991 yılında özelleştirme gelirlerinde azalma olurken 1992 yılından dönem sonuna kadar artış olmuştur. 1992, 1993, 1994 yıllarında % 99 oranında blok satış yapılmıştır. Bu durum özelleştirmenin tabana yayılmadığını göstermektedir. Portföy hesabı kısa süreli sermaye hareketlerinde dönem boyunca artış gözlenmiştir. Yapılması gereken hedge⁷⁵ paralarının kontrol altına alınıp ekonomik istikrarsızlığa yol açmasına engel olunmasıdır.

Aşağıdaki tabloda VI. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleşmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların VI. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleşmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

⁷⁵ Hedge fon, zengin kişiler ve büyük kuruluşlardan toplanan fonların, kazanç elde etme ve sermayeyi değerlendirme hedefi için kurulan finansal varlık alım satımında kullandığı özel bir yatırım fonudur. Diğer yatırım araçlarının aksine bir gösterge endekisle karşılaştırılan getiri yerine, kesin ve devamlı getiri sağlamaktadır. Özetle sektör göstergeleri veya endeks performansından bağımsız garanti kazanç peşindedirler (Chambers, 2008: 5).

TABLE 9 VI. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	1990	1991	1992	1993	1994	1990	1991	1992	1993	1994
Büyüme (%)	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	9,3 ²	0,9 ²	6,0 ²	8,0 ²	-5,5 ²
İşsizlik (%)	8,7 ¹	8,7 ¹	8,7 ¹	8,7 ¹	8,7 ¹	8,0 ³	8,2 ³	8,5 ³	8,9 ³	8,6 ³
Enflasyon (%)	5,15 ¹	5,15 ¹	5,15 ¹	5,15 ¹	5,15 ¹	60,3 ²	63,8 ²	72,3 ²	66,1 ²	106,3 ²
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-2.372 ¹	-2.188 ¹	-1.909 ¹	-1.675 ¹	-1.605 ¹	-9.343 ²	-7.454 ²	-8.156 ²	-14.083 ²	-5.164 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	2,16 ¹	2,93 ¹	3,56 ¹	4 ¹	4,02 ¹	-1,74 ³	0,17 ³	-0,62 ³	-3,6 ³	1,99 ³
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-0,46 ^{1,2}	-0,25 ^{1,2}	-0,14 ^{1,2}	-0,06 ^{1,2}	-0,02 ^{1,2}	-3,3 ³	-5,3 ³	-4,3 ³	-6,7 ³	-3,9 ³
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	2,10 ^{1,2}	1,8 ^{1,2}	1,57 ^{1,2}	1,83 ^{1,2}	2 ^{1,2}	1,10 ^{3,2}	1,13 ^{3,2}	0,89 ^{3,2}	1,20 ^{3,2}	1,68 ^{4,3}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	2,57 ^{1,2}	2,74 ^{1,2}	2,90 ^{1,2}	2,10 ^{1,2}	3,20 ^{1,2}	2,45 ^{3,2}	2,69 ^{3,2}	2,79 ^{3,2}	4,67 ^{3,2}	6,00 ^{4,3}

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁷⁶ 2) www.tuik.gov.tr,⁷⁷ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013,⁷⁸ 4) www.hazine.gov.tr⁷⁹

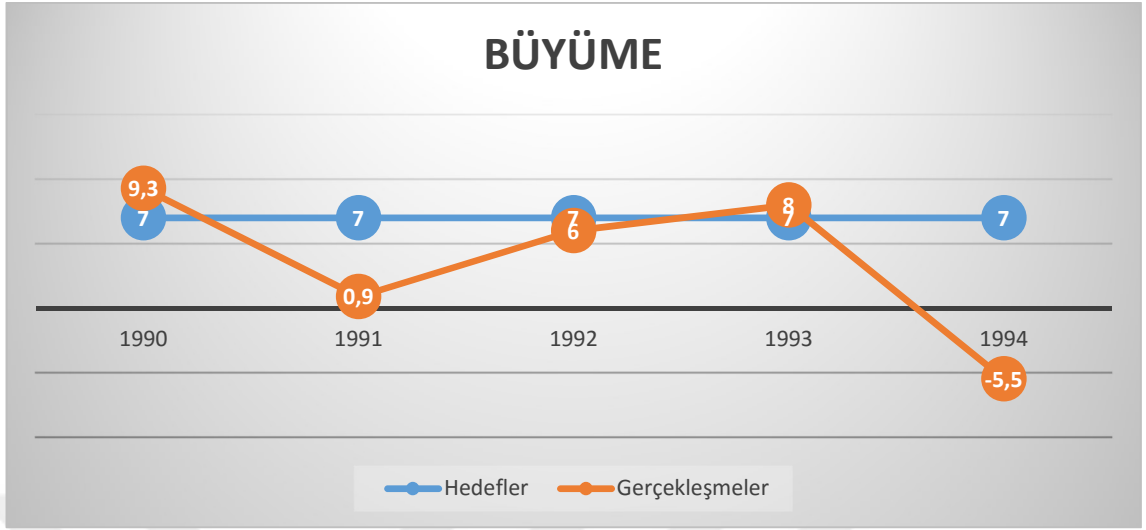
⁷⁶ www.kalkinma.gov.tr, VI. BYKP, Sayfa 3, 20, 21, 23, 25, 302 ve 361.

⁷⁷ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁷⁸ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 126, 476, 590, 594 ve 636.

⁷⁹ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı.

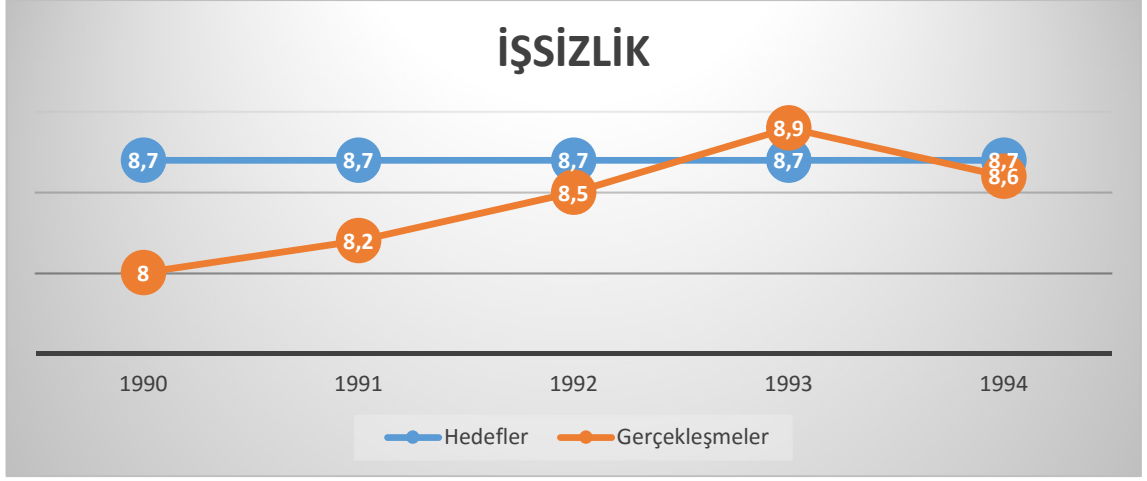
GRAFİK 16 VI. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Grafikten de anlaşıldığı gibi ekonomik büyüme oranları 1991 ve 1994 yılları hariç VI. BYKP döneminde hedeflenen düzeyde gerçekleşmiştir. Büyüme oranı hedefinin 1991 yılında tutturulamamasının temel nedeni Irak Savaşının sebep olduğu Körfez Krizinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkileridir. Kriz etkisi ile yükselen petrol fiyatları, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş ve ekonomik büyümeyi durdurmuştur. Körfez Krizi neticesinde yabancı sermaye Türkiye'yi terk etmiştir. Turizm gelirlerinin düşmesiyle ülke ekonomisi durgunluğa girmiş ve bunun neticesinde de büyüme oranı çok düşmüştür.

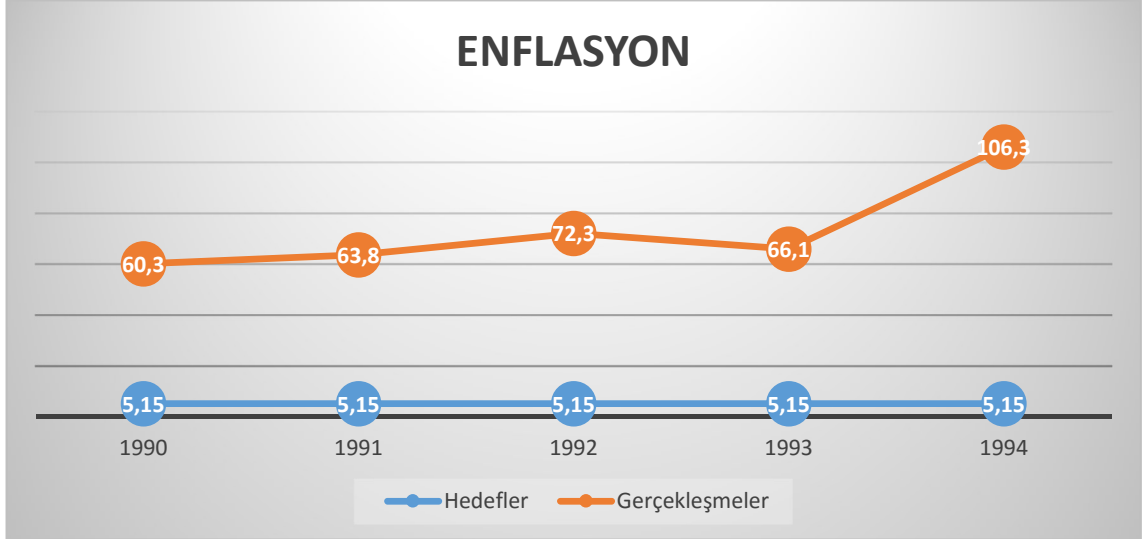
5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı kapsamındaki istikrar tedbirleri ve yapısal düzenlemeler kamu ve dış ticaret açıklarını azaltmış, Türk lirasına değer kazandırılmış ve mali piyasalara istikrar getirilmiştir. Fakat kamu açıklarını azaltıp iç talebi baskılayarak ekonomik istikrarı sağlayan bu radikal düzenlemeler, 1994'te büyüme hızını büyük ölçüde düşürmüştür.

GRAFİK 17 VI. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

İşsizlik oranları VI. BYKP döneminde hedeflenen düzeyde seyretmiş, gerçekleşme oranlarında önemli bir sapma meydana gelmemiştir. Hedeflenen oranların tutturulmasındaki başarıya rağmen bazı bölgelerde işsizlik yaygınlaşmıştır. Şehirlerde eğitimli genç nüfus içindeki işsizlik oranı yüksek, kadınların işgücüne katılma oranı ise bu plan döneminde de düşük seyretmiştir.

GRAFİK 18 VI. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Enflasyon oranları VI. BYKP döneminde hedeflenen düzeyin çok üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durumun yaşanıp enflasyonist beklentilerin süreklilik kazanmasında, kamunun mali sistemdeki baskısını sürekli yoğunlaştırması ve yükselen faiz oranlarıyla birlikte kısalan vade yapısı temel etken olmuştur. Geçmiş dönemdeki fiyat artışları bu dönemde, mal ve faktör fiyatlarının belirlenmesinde en etkili unsur durumuna gelmiştir.

Enflasyon hedeflerindeki başarısızlığın bir diğer nedeni de devletin, üretim ve tevzi gibi ekonomik etkinliklerden çekilmemiş ve piyasalara müdahale etme alışkanlığından yeterince uzaklaşmamış olmasıdır. Ayrıca bu plan döneminde yaşanan 1991 Körfez Krizi ve 1994 Ekonomik Krizin olumsuz etkileri de enflasyonist eğilimlerin artışında pay sahibi olmuştur.

3.2.3. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.2.3.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Bu dönemde gerçekleşen yüksek enflasyon ve hızlı bir şekilde yükselen kamu açıkları sonucunda oluşan makroekonomik dengesizlikler, istikrarsız ve düşük bir büyümeye neden olmuştur. Büyümenin istikrarsız bir seyir izlemesinde, Asya ve Rusya krizleri gibi dış şoklar etkili olmakla birlikte asıl neden büyümenin genişletici politikalara dayanan iç talep artışından kaynaklanmasıdır. Ekonomik verimlilik ve dış talep artışına dayanmayan bu yaklaşımın uzun vadede sürdürülmesi mümkün değildir. Yine bu dönemde yaşanan, askeri yönetimin siyasi iktidara müdahalesini içeren 28 Şubat Süreciyle ülke siyasi ve ekonomik bir kriz sürecine sürüklenmiştir.

Dünyada finansal piyasalar serbestleştirilmiş ve sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırılmıştır. Böylelikle ülke ekonomileri ve finansal piyasalar arasındaki bağ kuvvetlendirilmiş ve ülkelerin makroekonomik politika araçlarını kullanırken dış piyasaları dikkate almaları kararlaştırılmıştır. Bu dönemde yaşanan Güneydoğu Asya ve Rusya krizleri dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu krizlerin yaşanma sebepleri olarak; dış faktörler ve tutarsız makroekonomik politikalar ile kısa vadeli borçlardaki artış gibi etmenler gösterilmiştir.

Gümrük Birliği'ne giriş süreci bu plan döneminde tamamlanmıştır. 1995 yılında alınan Gümrük Birliği Kararıyla birlikte Türkiye AB sanayi mallarına uygulanan vergileri kaldırmıştır. Alınan Gümrük Birliği Kararı, 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Türkiye-AB ortaklık ilişkisinde son aşamaya girilmiş, Türkiye'nin AB'ye üye olma amacına dönük ortaklık ilişkisinin en mühim safhalarından biri tamamlanmıştır. 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanırken Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanması da kararlaştırılmıştır.

3.2.3.2. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

25.07.1995 tarih ve 33354M sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan VII. BYKP, küreselleşmeden yararlanarak modern çağı yakalamayı ve Türkiye’yi en gelişmiş dünya ülkeleri arasında konumlandırmayı hedeflemiştir.⁸⁰

Türkiye’nin GB’ye dahil olmasıyla AB menşeli sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerindeki gümrük vergileri, fonlar ve miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Türkiye GB üyeliğiyle birlikte AB’nin ortak dış ticaret, rekabet ve standartlar politikasını uygulamıştır (Morgil, 2003b: 108-109).

Plandaki temel yapısal değişime odaklanan projeler şunlardır:⁸¹

- İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi: Eğitim Reformu, Nüfus ve Aile Planlaması, Sağlık Reformu, İstihdam ve İşgücü Piyasasında Etkinliğin Arttırılması Projesi,
- Tarım, Sanayileşme ve Dünya ile Bütünleşme: Tarımsal Politikalar İle İlgili Yapısal Değişim Projesi, Sanayileşme Yaklaşımı, Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi, Dışa Açılma ve Dünyaya Entegrasyon Projesi, Devletin Düzenleyici ve Gözetici Fonksiyonlarını Geliştirme Projesi,
- Ekonomide Etkinliğin Arttırılmasına Yönelik Yapısal Değişim Projeleri: Vergi İle İlgili Yapısal Düzenlemeler, Sosyal Güvenlik Reformu, Kamu Hizmetlerinde Etkinliğin Arttırılması Projesi ve Kamu Kesiminde Ücret Adaletinin Sağlanması, Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesi Reformu,
- Ekonomide Verimliliğin Arttırılmasına Yönelik Projeler: Altyapı Hizmetlerinde Yapısal Değişim Projesi, Devlet İşletmeciliğinde Yapısal Değişim Projesi,
- Bölgesel Dengelerin Sağlanması: Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama, Metropollerle İlgili Düzenlemeler,
- Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi, Çevre İle İlgili Kurumsal Düzenlemeler.

Planla, birey ön plana çıkartılarak sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması ve Türkiye’nin hak ettiği yeri alması amaçlanmıştır. Teknolojik gelişmelerin yanında

⁸⁰ www.kalkinma.gov.tr, VII. BYKP.

⁸¹ www.kalkinma.gov.tr, VII. BYKP.

üretim artışıyla beraber istihdam artışı olması da beklenmiştir. GB ile ilgili ilişkilerin başlaması neticesinde yeni fırsatların doğacağı düşünülmüştür. 21. yy'da milli değerleri özümsemiş, evrensel değerlere açık ve iyi eğitilmiş genç nüfusun Türkiye için büyük bir avantaj haline getirilmesi amaçlanmıştır.

Bu öngörülerin neticesinde verimlilik ve refah artışının sağlanacağı düşünülmektedir. Kurumsal yapı ve kamu finansmanının iyileştirilmesiyle beraber ekonomide bir rekabet ortamı yaratılacağı düşünülmektedir. Devletin asli görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için üretimden çekilip yerini özel sektöre bırakması gerekmektedir.

İşgücünün nitelikli olması, işgücü piyasasına ait mevzuat değişikliği yapılması amaçlanmıştır. Sosyal Güvenlik kurumlarında yerinden yönetim esası uygulanmasına, herkese vatandaşlık numarası verilmesine, sosyal güvenlik kurumlarının yapılandırılmasına, karşılığı ödenmesiz sigorta hizmeti verilmemesine dikkat edileceği belirtilmiştir.⁸²

Bölgesel gelişmeye ilişkin politika ve tedbirler, önceki diğer planlara kıyasla en çok bu planda yer bulmuştur. Bölgesel gelişme politikalarını ulusal bütünlük çerçevesinde oluşturmak, Doğu ve Güneydoğu için geçerli olacak bir onarım projesi hazırlamak, tarımsal ürünleri yetiştirildiği bölgede işleyerek katma değer oluşturacak tesisler kurmak gibi faaliyetler düzenlenmiştir (Sarıca, 2001: 161).

Planda sürdürülebilir kalkınma ana ilke kabul edilerek çevre meseleleri yönetim sorunu şeklinde ele alınmıştır. Uluslararası yükümlülükler, kapsamlı bir şekilde ilk kez bu plan da düzenlenmiştir. Ulusal gelir hesaplarında çevreye de yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek adına planla birlikte Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı uygulanmıştır (Algan ve Mengü, 2005: 97-98).

VII. BYKP döneminde hedeflenen büyümeye ulaşılabilmesi için özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi gerektiği, aynı şekilde yatırımların kamu harcamalarındaki payının da artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Uygulanacak para politikasıyla TL'ye güveni, fiyat istikrarını ve mali piyasaların gelişimini serbest piyasa kurallarına göre

⁸² www.kalkinma.gov.tr, VII. BYKP.

sağlamak hedeflenmiştir. Bu kapsamda büyüme ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir parasal genişleme ve piyasa şartlarında geçerli kur ve faiz politikalarının devam ettirilmesi hedeflenmiştir. Gelir dağılımının iyileştirilmesi, ödemeler dengesinin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması ve toplumsal refahın seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Rekabet gücünü destekleyecek bir döviz kuru politikası ve kaliteli mal üretiminin ihracatı artıracakları vurgulandı. İthalatta da AB normlarına uygun düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir.

3.2.3.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

VII. BYKP 1996-2000 döneminde uygulanmıştır. Planda büyüme hızının % 5,0-6,6 aralığında olacağı öngörülmüş fakat gerçekleşen büyüme % 4,5 olmuştur. Tarım sektöründeki büyümenin % 2,9-3,7, sanayi sektöründeki büyümenin % 6,0-7,7 ve hizmetler sektöründeki büyümenin ise % 5,1-6,8 aralığında olması hedeflenmiştir. Gerçekleşmeler sırasıyla % 1,7, % 4,0 ve % 4,5 oranında olmuştur. GSMH ve sektörlerdeki büyüme hedeflerine ulaşamamıştır. Bu durumun sebebi ise 2000 Kasım krizidir. Planda tarımsal politikalara ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmesine rağmen yapılan uygulamaların tarımsal üretimi reel anlamda arttırmadığı ortaya çıkmaktadır. 1996-2000 döneminde yapılan 4 milyar dolarlık özelleştirmeye rağmen yine de arzu edilen düzeye ulaşamamıştır. Özellikle özelleştirmenin blok satış şeklinde yapılması geniş yelpazeye yayılmadığını göstermektedir. Hedeflendiği gibi dönem boyunca yatırımlarda özel sektörün payı arttırılamamış, kamu sektörünün payı da azaltılamamıştır. Vergilerin GSMH içindeki payı 1996 yılı hariç diğer yıllarda hedeflenen düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında ihracat 27,775 milyar dolar, ithalat ise 54,503 milyar dolar olarak yapılmış hedeflenen aralığın altında bir gerçekleşme olmuştur.

Aşağıdaki tabloda VII. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleşmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların VII. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleşmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLO 10 VII. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	1996	1997	1998	1999	2000	1996	1997	1998	1999	2000
Büyüme (%)	5,0-6,6 ¹	5,0-6,6 ¹	5,0-6,6 ¹	5,0-6,6 ¹	5,0-6,6 ¹	7,0 ²	7,5 ²	4,5 ²	-3,4 ²	6,8 ²
İşsizlik (%)	7,7 ¹	7,7 ¹	7,7 ¹	7,7 ¹	7,7 ¹	6,6 ³	6,8 ³	6,9 ³	7,7 ³	6,5 ³
Enflasyon (%)	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	80,4 ³	85,7 ³	84,7 ³	64,9 ³	54,9 ³
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-22.200 ¹	-22.200 ¹	-22.200 ¹	-22.200 ¹	-25.500 ¹	-20.400 ²	-22.200 ²	-18.900 ²	-14.000 ²	-26.700 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-1,47 ^{1,2}	-1,47 ^{1,2}	-1,47 ^{1,2}	-1,47 ^{1,2}	-1,47 ^{1,2}	-1,33 ³	-1,37 ³	0,96 ³	-0,73 ³	-4,91 ³
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-5,5 ¹	-4,7 ¹	-3,6 ¹	-3,2 ¹	-3,0 ¹	-8,34 ³	-7,75 ³	-5,41 ³	-8,74 ³	-7,95 ³
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	0,8 ¹	0,8 ¹	0,8 ¹	0,8 ¹	0,9 ¹	1,13 ^{4,2}	1,04 ^{4,2}	0,77 ^{4,2}	0,85 ^{4,2}	0,98 ^{4,2}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	4,7 ¹	3,8 ¹	2,8 ¹	2,4 ¹	2,1 ¹	8,99 ^{4,2}	6,85 ^{4,2}	8,01 ^{4,2}	9,39 ^{4,2}	11,27 ^{4,2}

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁸³ 2) www.tuik.gov.tr,⁸⁴ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013,⁸⁵ 4) www.hazine.gov.tr⁸⁶

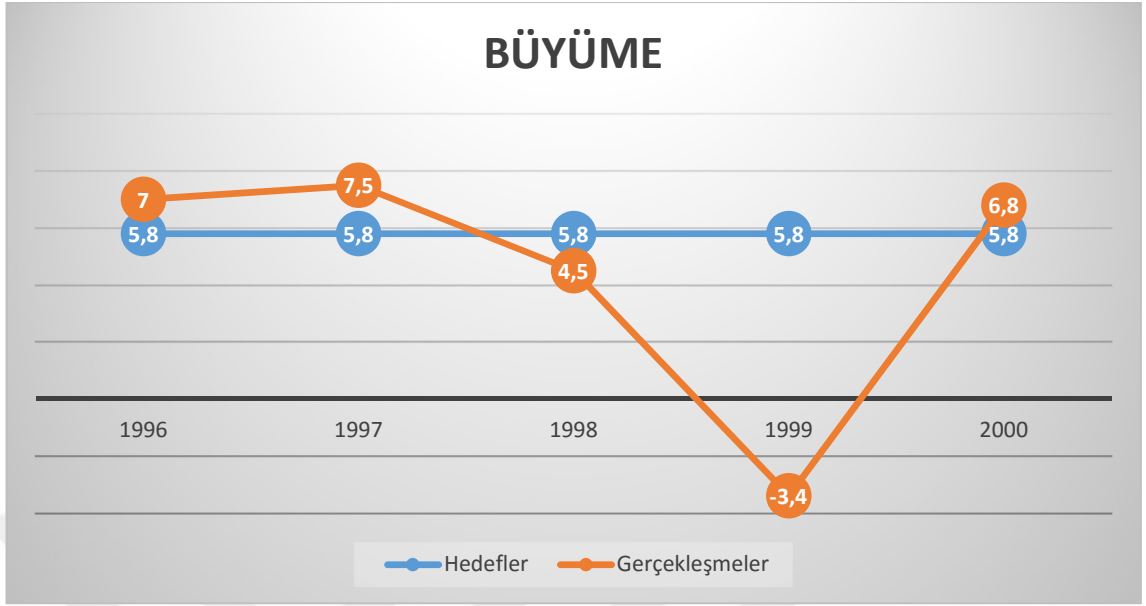
⁸³ www.kalkinma.gov.tr, VII. BYKP, Sayfa 202, 211, 213, 215 ve 217.

⁸⁴ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁸⁵ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 126, 476, 556 ve 594.

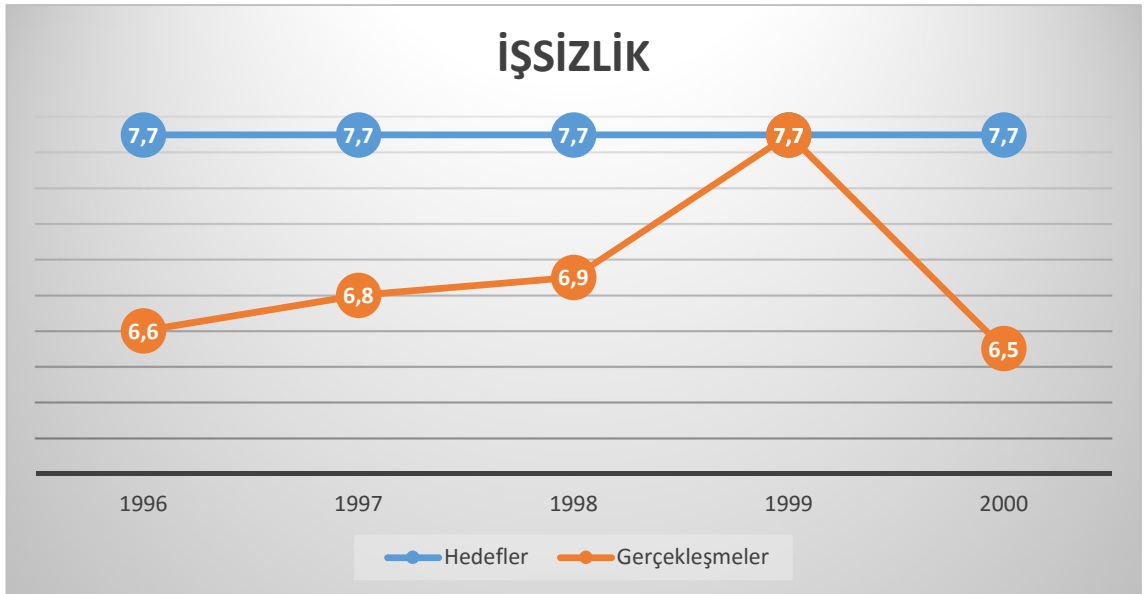
⁸⁶ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı

GRAFİK 19 VII. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

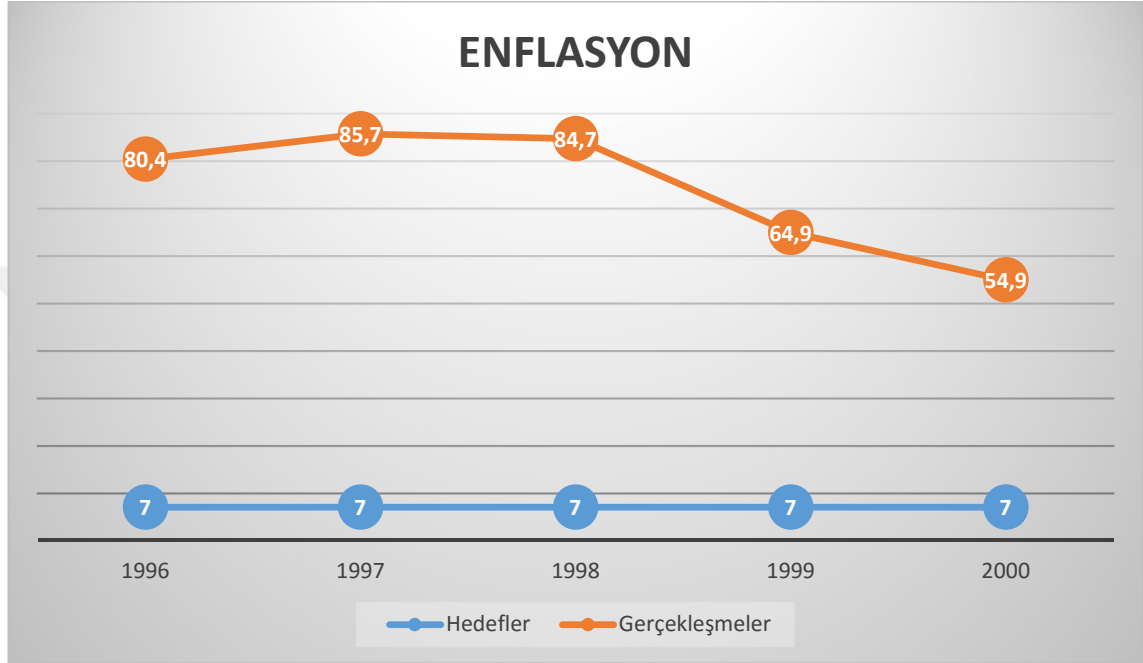
VII. BYKP döneminde 1999 yılı hariç öngörülen büyüme oranları hedeflerinin tutturulduğu grafikten anlaşılmaktadır. 1999 yılında meydana gelen daralma, süratle artan kamu açıkları ve yüksek enflasyon tarzında beliren makroekonomik dengesizliklerden kaynaklanmıştır. 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan deprem, Türkiye ekonomisindeki daralmada büyük pay sahibi olmuştur. 1998 Rusya Krizi ile beraber hızlı sermaye çıkışı ve iç politik sebepler de 1999 yılındaki daralmanın nedenleri olmuştur.

GRAFİK 20 VII. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Grafiğe bakıldığında VII. BYKP döneminde 1999 yılı hariç işsizlik oranlarının hedeflenen düzeyin de altında gerçekleştiği görülmektedir. 1999 yılındaki artış, küresel krizin ekonomiye yansımından ve makroekonomik istikrarsızlıkların sonucundan kaynaklanmıştır.

GRAFİK 21 VII. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Grafikten anlaşıldığı gibi VII. BYKP döneminde gerçekleşen enflasyon oranları hedeflenen düzeyin çok üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum küresel krizin olumsuz etkileri, uluslararası ham petrol fiyatlarındaki artış ve kamu kesimi imalat sanayinde yapılan fiyat düzenlemeleri neticesinde yaşanan fiyat artışlarından kaynaklanmıştır. Kronikleşen enflasyona bu plan döneminde de engel olunamamıştır.

3.2.4. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.2.4.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

1998 Rusya Krizinin ihracatımızı olumsuz etkilemesi, 1999 yılında yaşanan iki büyük deprem ve siyasi gerginlikler sonucu 2001 yılı Şubat ayında büyük bir ekonomik krize girilmiştir. Türkiye ekonomisi 2001 krizi nedeniyle yüzde 9,5 küçülmüştür. Krizden sonra yürütülen sıkı para ve maliye politikaları yoluyla sağlanan makroekonomik istikrarın neticesinde yüksek büyüme yakalanmıştır.

8 Mart 2001'de, Türkiye için düzenlenen ilk Katılım Ortaklığı Belgesi AB Konseyi tarafından onaylamıştır. Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki önceliklerin uygulanmasına dönük program takvimini düzenleyen Ulusal Program'ı 19 Mart 2001'de onaylayarak 26 Mart 2001'de Avrupa Komisyonuna tevdi etmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program AB tarafından, 2003 ve 2005 yıllarında güncelleştirilmiştir. Bu plan döneminde reform çalışmaları da hızlandırılmıştır. Temel hak ve özgürlükleri genişleten, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi alanları güçlendiren uyum yasaları arka arkaya TBMM'den geçmiştir. Bu dönemde 2 Anayasa Paketi ile 8 Uyum Paketi TBMM'de kabul edilmiştir. 17 Aralık 2004'te gerçekleşen Brüksel Zirvesi, AB-Türkiye ilişkilerinde kritik bir dönemeç olmuştur. Siyasi kriterler konusundaki ilerlemeler yeterli görülerek 3 Ekim 2005'de müzakerelere başlanması kararlaştırılmıştır. Tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla birlikte, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. AB'ye giriş sürecindeki reformlar; hukuk üstünlüğünü temel alan, uzun vadeli ve karşılıklı yararı ilke edinen, rasyonel bir tarzda yürütülmüştür.

11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen terör saldırıları, uluslararası siyaset ve güvenlik konularında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. ABD'nin bu saldırının akabinde gerçekleştirdiği Afganistan ve Irak operasyonları Ortadoğu bölgesini derin bir ekonomik ve siyasal istikrarsızlığa sürüklemiştir. Ortadoğu'daki bu istikrarsızlığın yankıları tüm dünyada hissedilmiştir.

3.2.4.2. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

VIII. BYKP 05.07.2000 tarih ve 24100M sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu planda Türkiye'deki durum ve dünyadaki gelişmelere de değinilmiştir. Plan hedefleri Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. yılı olan 2023 stratejisine uygun olarak belirlenmiştir.

Uzun vadeli stratejinin belirlenmesindeki amaç I. BYKP'de ve II. BYKP'de olduğu gibi topluma yol göstermektir. Uzun vadeli stratejinin ana hedefi ülkenin 2023'te ilk on ekonominin arasına girmesini sağlayabilmektir.⁸⁷

Küreselleşme sosyal ve kültürel alanlarda gün geçtikçe belirleyici bir konuma gelmektedir. Türkiye'nin küreselleşme sürecine en iyi şekilde uyum sağlayabilmesi için

⁸⁷ www.kalkinma.gov.tr, VIII. BYKP.

sosyal yapısını güçlendirmesi, istihdam ortamını iyileştirmesi ve yapısal reformları tamamlayarak toplumun gereksinim duyduğu temel dönüşümleri gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki amaç, ilke ve politikalar şu şekildedir:⁸⁸

- İstikrarlı bir büyüme için kamu kesiminde denge oluşturulması, gelirler politikası ile enflasyonun tek haneye düşürülmesi ve Maastrich kriterlerinin gerçekleştirilmesi,
- Ulusal Programın Helsinki Zirvesi kararları, topluluk müktesebatı ve Kopenhag kriterlerine uygun hazırlanması,
- Gelir dağılımı adaletinin sağlanması, yoksulluğun bitirilmesi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarına son verilmesi,
- Eğitim sisteminin hedefi kapsamında Atatürk ilke ve inkılâpları ile milli benliği özümsemiş, yeniliklere açık, bilgiyi bulup uygulayabilen bireyler yetiştirilmesi,
- Sağlık hizmetleri yürütülürken kalite ve adalet ilkelerinin gözetilmesi,
- Devletin asli görevlerine odaklanabilmesi için üretimden çekilip özelleştirmenin önünü açması,
- Türk sanayinin rekabetçi piyasa düzeyine ayak uydurabilmesi için esnek bir yapıda olması, bu nedenle teknoloji üretmesi, AR-GE'ye önem vermesi, yerel kaynakları kullanması, nitelikli işgücü çalıştırması, bilgi ve teknoloji yoğun alanlara kayması,
- Küreselleşmeye adapte olabilmek için diğer ülkelerle ikili ve çok taraflı ekonomik ilişkiler kurulması,
- Bilgi çağını ülkenin yakalayabilmesi için hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin altyapısının oluşturulması, kamu yönetiminde etkinliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Sekizinci plan döneminde AB ile olan ilişkiler şu şekildedir: 1999 yılında toplanan Helsinki Zirvesi Türkiye'yi aday ülke konumuna getirmiştir. Avrupa Komisyonunca hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi AB Konseyi tarafından onaylanmış, Türkiye'de

⁸⁸ www.kalkinma.gov.tr, VIII. BYKP.

belgeye uygun Ulusal Programı Mart 2001’de hazırlamıştır. Avrupa Konseyi, 12–13 Aralık 2002 tarihinde toplanan Kopenhag Zirvesinde siyasi kriterlerin Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi durumunda Aralık 2004’te müzakerelere başlanacağını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye için Nisan 2003’te yeni katılım ortaklığı belgesi düzenlenmiştir. Yeni katılım ortaklığı belgesiyle uyumlu olması için ulusal program Haziran 2003’te değiştirilmiştir.⁸⁹

Planlama ve politika süreçlerinde önem verilen konular arasında şu başlıklar ön plana çıkmaktadır: Teknolojik gelişmeler, sosyal ve kültürel yapı, doğal kaynaklar ve ekonomik faaliyetler. Plan dönemi sonunda nüfus artış hızı ve doğurganlık hızının azalmasıyla toplam nüfusta bir düşme beklenmektedir. Eğitim alanında ise Milli Eğitim’in yeniden yapılandırılması, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, temel eğitimin on iki yıla çıkarılması hedeflenmektedir. Ayrıca teknolojik imkânlardan özellikle de bilgisayardan eğitim faaliyetlerinde daha çok faydalanılacağı öngörülmüştür. Eğitim sisteminin nitelikli insan gücü yetiştirme amacı doğrultusunda iş hayatına yönelik mesleki, teknik, örgün ve yaygın eğitimin geliştirilmesi de hedeflenmiştir. Sağlık alanında ise toplumun genelinin sağlık sigortası kapsamına alınacağı, aile hekimliği uygulamasının başlatılacağı ve koruyucu sağlık hizmetlerinin ilköğretimden başlanarak verileceği belirtilmiştir.

Çalışma hayatı mevzuatının uluslararası norm ve kurallara uygun olması, bilim ve teknoloji yeteneğinin geliştirilmesi için hukuki, beşeri ve fiziki altyapının olması amaçlanmıştır. Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) kapsamında belirlenen öncelikli faaliyetlerin uygulanması, UÇEP’nin güncelleştirilmesi amaçlanmıştır. Çevresel yönetim kapasitesi geliştirilerek çevre politikalarının bir araç olarak kullanılması, uygulanan politikaların AB standartlarına uygun olması öngörülmüştür.⁹⁰

VIII. BYKP döneminde şu makroekonomik hedefler belirlenmiştir: Kamu kesimi dengesinin sağlanması, istikrarlı bir büyüme sürecine girilmesi, enflasyonun AB kriterleri ile uyumlu hale getirilmesi.

⁸⁹ www.kalkinma.gov.tr, VIII. BYKP.

⁹⁰ www.kalkinma.gov.tr, VIII. BYKP.

Maliye politikası açısından önemli olan kamu açıklarının azaltılmasına süreklilik kazandırılacağı ve sürdürülebilir bir kamu borç stoku yapısı oluşturulacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda gelir, harcama ve borçlanma politikalarının etkin ve tutarlı bir tarzda uygulanarak orta vadeli bir harcama sistemine dayanan bütçelerin hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır. Gelirler politikası yürütülmesinde üretim ve istihdamı arttırıcı, fiyat istikrarını sağlayıcı hedeflerle uyumlu olmasının göz önüne alınacağı belirtilmiştir. Mali saydamlığın yaygınlaştırılacağı, kamu harcama reformunun gerçekleştirileceği, vergi sisteminin basit ve anlaşılır hale getirileceği, vergi kaçaklarının azaltılacağı, vergi affını gerektirmeyecek ortamın oluşturulacağı ve kamu borç stokunun şeffaf hale getirileceği hedefleri de planda belirtilmiştir. Para politikasının enflasyonla mücadele edecek hale gelmesinin sağlanması, kur bandı uygulanmasında 2003 yılında döviz kurlarının esnek yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Mali sistemin AB normlarıyla uyumlaştırılmasının sağlanması hedefi doğrultusunda düzenleme ve denetleme üst kurulunun kurulması da amaçlanmıştır.

Yatırım politikaları konusunda kamu ve özel kesim kaynaklarının birbirini tamamlayan ve akılcı yatırımlarda değerlendirilmesi, kamu kesimi yatırımlarının ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştırılması, eğitim, sağlık, enerji, sulama ve ulaştırma gibi kamu yatırımları yapılırken bölgesel gelişme stratejilerinin de dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Planda yatırımlarda devlet yardımlarının olması bu doğrultuda dünya ile entegrasyonun sağlanabilmesi, bilgi toplumuna erişilebilmesi ve yabancı sermayenin özendirilebilmesi hedeflenmiştir. Yatırımların desteklenmesinde AB uygulamalarının dikkate alınmasının son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Büyük ve karmaşık yatırımlarda kamusal mevzuatın daha sade ve anlaşılabilir duruma getirilebilmesi, yatırım teşvik sisteminin basitleştirilmesi amaçlanmıştır.⁹¹

Dış ticaret açığının kapatılıp ödemeler dengesinin sağlanabilmesi için ihracatın artırılması gerektiği vurgulanmıştır. İhracatta artış yaşanabilmesi için rekabet gücünün arttırılması, ihracatta yapısal dönüşüm sağlanarak sanayinin hammadde ve emek kullanımına dayalı üretim yapısından, bilgi ve teknoloji yoğunluklu bir yapıya dönüştürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. İhracata odaklanan ve katma değeri yüksek projelerin özendirilmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını düzenleyen mevzuatın

⁹¹ www.kalkinma.gov.tr, VIII. BYKP.

AB normlarına göre tekrar düzenlenmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüksek teknolojiye ihtiyaç duyulan alanlarda değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

3.2.4.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

Makroekonomik büyüme olarak sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirecek tedbirlere planda yer verilmiştir. Kamu borçlarında dengeli ve sürdürülebilir bir yapı sağlamak için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Algan ve Mengi, 2005: 98).

VIII. BYKP 2001-2005 döneminde uygulanmıştır. Planda büyüme hızı % 6,5 olarak belirlenmiş fakat 2001 yılında yaşanan kriz sonucu % 5,7 oranında daralma yaşanmıştır. Fakat 2002'den itibaren yeni bir ekonomik program kapsamında yürütülen yapısal reformlar ve makroekonomik politikalar neticesinde ekonomi önemli bir iyileşme dönemine girmiştir. Sektörler bazında ise tarım sektöründe % 14 büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 11,2, sanayi sektöründe % 23,8 oranında büyüme hedeflenirken gerçekleşme % 24,9, hizmetler sektöründe büyüme % 62,2 oranında hedeflenirken gerçekleşme % 63,9 oranında olmuştur. Üç sektörde de hedeflenen rakamlarda sapmalar meydana gelirken sanayi ve hizmet sektör payları beklenen yüzdeliğin üzerinde gerçekleşmiştir. Planda 2000 yılına göre vergi gelirlerinin GSMH içindeki payında % 0,5 puanlık düşüş hedeflenmiş yaşanan 2001 Şubat krizinden dolayı % 0,5 puandan daha fazla bir düşüş gerçekleşmiştir. İhracatta yıllık ortalama % 11, ithalatta ise yıllık % 10 artış oranı hedefleri dönem boyunca gerçekleştirilememiştir.

Aşağıdaki tabloda VIII. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleştirmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların VIII. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleştirmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLE 11 VIII. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Büyüme (%)	6,5 ¹	6,5 ¹	6,5 ¹	6,5 ¹	6,5 ¹	-5,7 ²	6,2 ²	5,3 ²	9,4 ²	8,4 ²
İşsizlik (%)	5,6 ¹	5,6 ¹	5,6 ¹	5,6 ¹	5,6 ¹	8,4 ³	10,3 ³	10,5 ³	10,8 ³	10,6 ³
Enflasyon (%)	9 ¹	9 ¹	9 ¹	9 ¹	9 ¹	54,4 ³	45,0 ³	25,3 ³	8,6 ³	8,2 ³
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-28.607 ¹	-28.607 ¹	-28.607 ¹	-28.607 ¹	-28.607 ¹	-10.064 ²	-15.494 ²	-22.086 ²	-34.372 ²	-43.297 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-1,59 ^{1,2}	-1,59 ^{1,2}	-1,59 ^{1,2}	-1,59 ^{1,2}	-1,59 ^{1,2}	2,33 ^{3,2}	-0,99 ^{3,2}	-2,47 ^{3,2}	-3,63 ^{3,2}	-4,45 ^{3,2}
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-12,0 ^{3,2}	-11,4 ^{3,2}	-8,8 ^{3,2}	-5,4 ^{3,2}	-1,2 ^{3,2}
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	1,1 ¹	1,1 ¹	1,1 ¹	1,1 ¹	1,1 ¹	1,5 ^{4,2}	1,4 ^{4,2}	1,3 ^{4,2}	1,1 ^{4,2}	0,9 ^{4,2}
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	1,9 ¹	1,9 ¹	1,9 ¹	1,9 ¹	1,9 ¹	15,6 ^{4,2}	13,34 ^{4,2}	11,6 ^{4,2}	8,9 ^{4,2}	6,0 ^{4,2}

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁹² 2) www.tuik.gov.tr,⁹³ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013,⁹⁴ 4) www.hazine.gov.tr⁹⁵

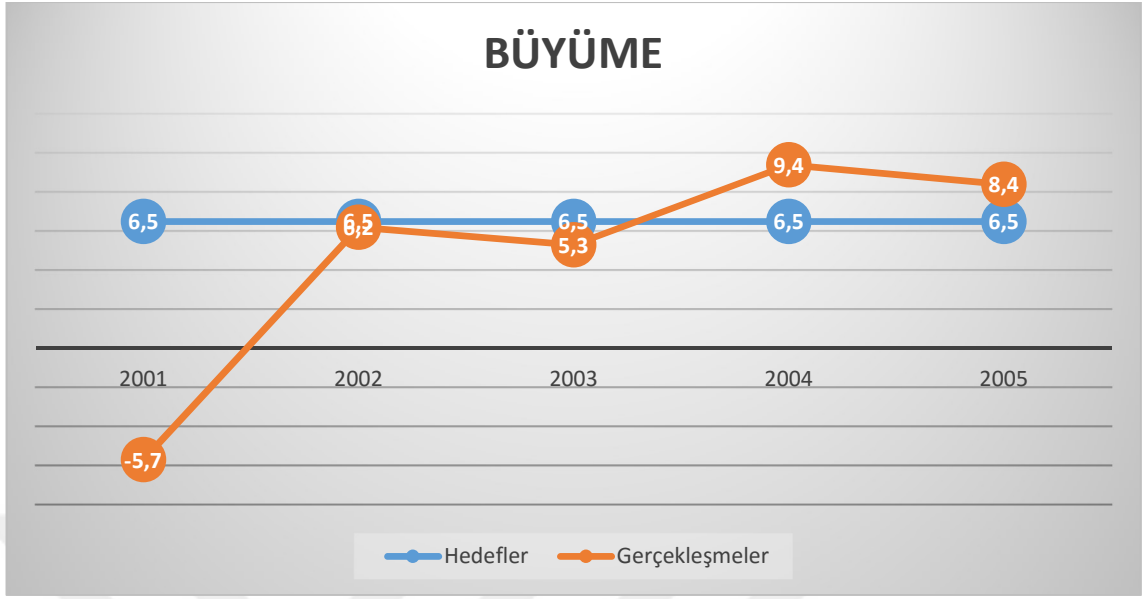
⁹² www.kalkinma.gov.tr, VIII. BYKP, Sayfa 35, 40, 42, 102 ve 220.

⁹³ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁹⁴ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 127,479, 556 ve 595.

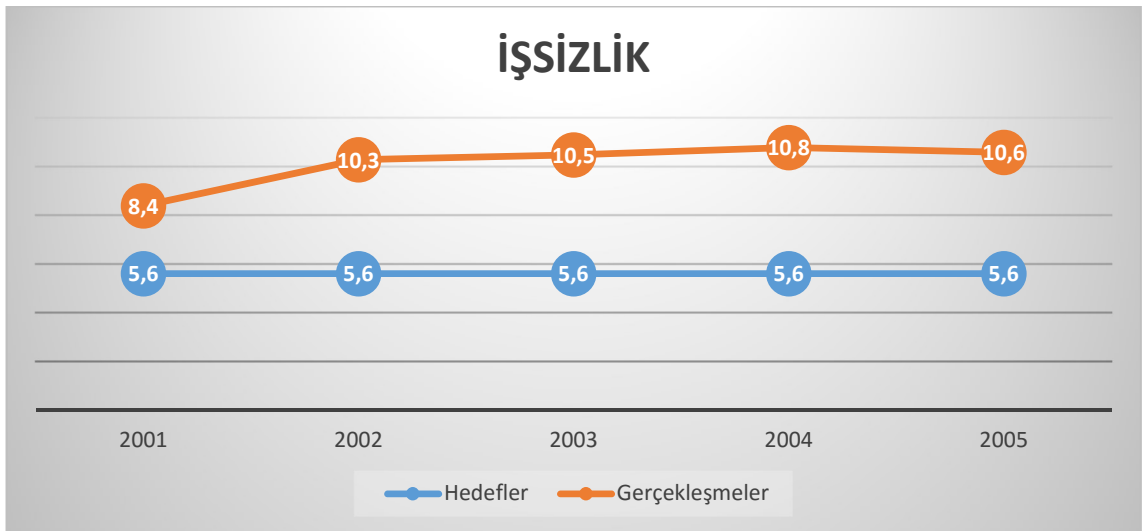
⁹⁵ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı

GRAFİK 22 VIII. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

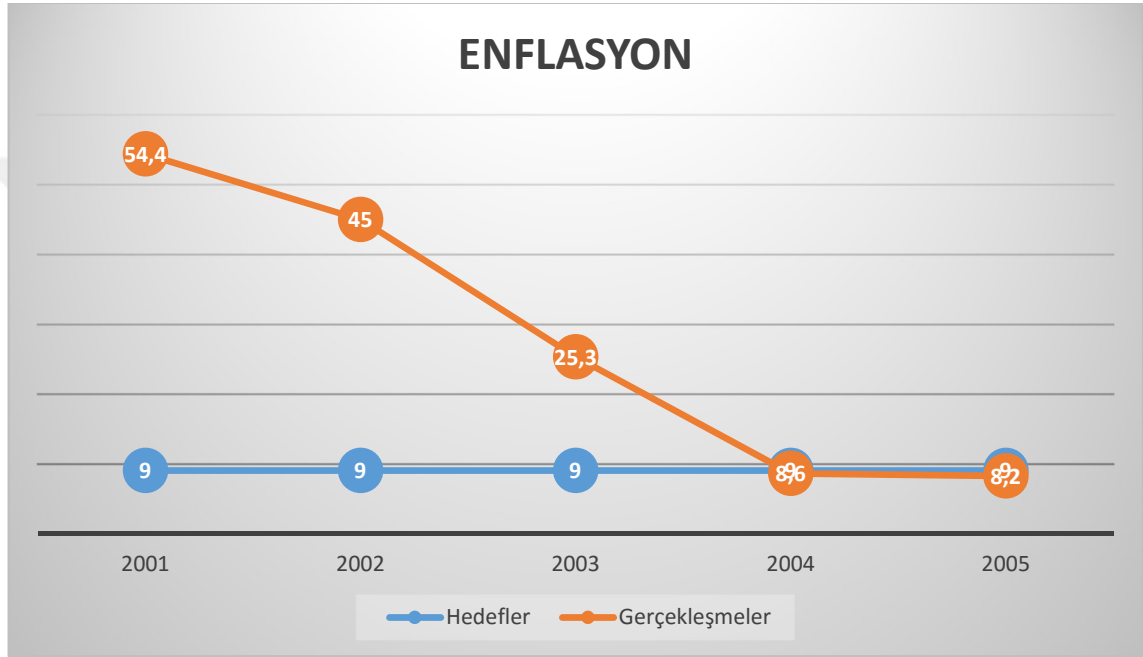
Grafikten, VIII. BYKP döneminde 2001 ve 2003 yılları haricinde büyüme oranları hedeflerinin tutturulduğu anlaşılmaktadır. Ekonomideki kötü gidişata eklenen siyasi gerginlik, 2001 yılında Türkiye tarihindeki en büyük ekonomik krizlerden birine neden olmuştur. 2001 Krizi neticesinde ekonomide % 5,7'lik bir daralma yaşanmıştır. Krizden sonra ısrarlı bir tarzda yürütülen sıkı maliye ve para politikaları neticesinde makroekonomik istikrarı getirecek mühim hamleler yapılmış ve yüksek büyüme performansı gösterilmiştir. Bu performans sayesinde 2003 yılında hedefe çok yaklaşılmış, diğer yıllarda ise hedeflenen düzeyin üzerine çıkılmıştır.

GRAFİK 23 VIII. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

İşsizlik oranları, plan dönemi boyunca öngörülen hedeflerin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum plan dönemindeki ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisinin sınırlı kalmasından kaynaklanmıştır. İşsizlik oranının öngörülen düzeye çekilememesinde 2001'deki kriz ve tarım istihdamındaki dağılıma etkili olmuştur. 2001 krizi neticesinde ekonomide yaşanan daralma, şirketlerin iflasına ve işten çıkartmalarda artışa neden olmuştur. Bu olumsuzluklar işsizlik oranlarını yukarı yönlü tırmandırmıştır.

GRAFİK 24 VIII. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Grafikten anlaşıldığı gibi 2004 ve 2005 yılları hariç plan döneminin diğer yıllarında enflasyon oranı hedeflenen düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir. Hedeften sapılmasının nedeni yaşanan 2001 Krizinin olumsuz etkilerinden kaynaklanmıştır. Fakat kriz sonrasında yürütülen sıkı para politikasına bütçe disiplini ve yapısal reformların eklenmesiyle, enflasyon 34 yıllık bir aradan sonra ilk defa 2004'te tek haneye indirilebilmiştir. Bu dönemde sağlanan Merkez Bankası bağımsızlığı, para politikasında nihai hedef olarak fiyat istikrarının belirlenmesi, kamu kesiminin mali baskınlık seviyesindeki düşme ve para politikası kredibilitesindeki yükselmeye açık enflasyon hedeflemesi rejimi için gereken ön şartlar sağlanmış ve 2006'nın başından itibaren bu rejim işlemeye başlamıştır.

3.2.5. IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.2.5.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Bu dönemde Türkiye’de tek partili hükümet olması ülkeye siyasi istikrar getirmiştir. Demokratikleşme adına önemli adımlar atılmış, 2007 ve 2010 tarihlerinde Anayasa değişiklikleri yapılmıştır. 2008 küresel finans krizinin etkilerinin görüldüğü 2009 yılı hariç bu dönemde yüksek ekonomik büyüme oranları yakalanmıştır. Türkiye bu dönemde mali piyasaların gözetimi, denetimi, düzenlenmesi ve yasal altyapısının oluşturulması yönünden çok ilerleme kaydetmiş diğer ülkelerle mukayese edildiğinde büyük avantaj kazanmıştır.

2005’de başlanan AB katılım müzakerelerinde Türkiye tüm çabalarına karşın, istenilen düzeyde aşama kaydedememiştir. Bu plan döneminin sonuna kadar 35 fasıldan 13’ü açılmıştır. 2008 yılında ABD’de başlayan finansal kriz kısa bir sürede küresel nitelik kazanarak olumsuz etkilerini tüm dünya ülkelerine yaymıştır. Bu krizin temelinde düşük gelir düzeyi ve zayıf kredi geçmişine sahip ailelere verilen ipotekli konut kredilerinin geriye ödenmemesi yatmaktadır.

Bu dönemin belirgin bir diğer özelliği de; küresel ekonomideki ağırlık ve üretim merkezinin Batı’nın gelişmiş ülkelerinden Asya’nın gelişmekte olan ülkelere kaymasıdır. 2008 krizi sonrasındaki süreçte bu eğilim belirginlik kazanmıştır. Hindistan ve Çin gibi gelişen ekonomilerin yakaladığı yüksek büyüme performansı, küresel ekonomiden gelişmekte olan ekonomilerin aldığı payı arttırırken, gelişmiş ülkelerin aldığı pay ise düşme eğilimine girmiştir.

3.2.5.2. IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

IX. BYKP 01.07.2006 tarih ve 26215M sayılı resmi gazete ile yayımlanmıştır. Planın uygulandığı 2007-2013 yılları arası, belirsizlikler ve rekabetin arttığı, süratli ve çok boyutlu değişimin yaşandığı bir dönem olmuştur. Plan, küreselleşmenin her alanda etkisini hissettirdiği, uluslar, bireyler ve kurumlar için risk ve fırsatların artış gösterdiği bir dönemde, Türkiye’nin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda bütüncül bir tarzla yapacağı dönüşümleri belirleyen temel politika göstergesi olmuştur. Bu plan, istikrarlı büyüyen, geliri adil paylaşan, küresel çapta rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna

dönüşmüş, AB üyeliğinde uyum sürecini bitirmiş bir Türkiye vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) kapsamında hazırlanmıştır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı amaç, ilke ve politikaları şunlardır:⁹⁶

- Sosyal, ekonomik ve kültürel konularda bütüncül bir yaklaşım, diyalog ve katılımcılığın katkısıyla da toplumsal sahiplenme sağlamak,
- Yönetim anlayışı ve gelişmede insanın temel alınması ile toplumsal yapı ve bütünlüğün ortak miras ve değerler etrafında kuvvetlendirilmesi,
- Etkin kamu yönetimi, rekabetçi piyasa ve demokratik sivil toplumun gelişme aşamasında birbirini tamamlayacak kurumlar olarak belirlenmesi,
- Kamu hizmetlerinin sunumunda; hesap verebilirlik, katılımcılık, şeffaflık, verimlilik ve vatandaş memnuniyetinin temel alınması,
- Devletin ticari mal ve hizmet üretiminden vazgeçip politika, düzenleme ve denetleme işlevlerini üstlenmesi ile politika oluştururken kaynakları dikkate alarak öncelikleri belirlemesi,
- Doğal varlıklar ve çevrenin sonraki nesilleri gözeterek korunması.

Plan döneminde AB ile olan ilişkiler şu şekildedir: 3 Ekim 2005’de başlayan tam üyelik müzakereleriyle AB ile olan ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Plan dönemi sonunda, AB’ye üyelik hedefi çerçevesinde, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum seviyesinin artırılması, ekonomik kriterlere uyulması ve 35 fasıl altında toplanan AB müktesebatına ilişkin müzakerelerin bitirilip katılım sürecini tamamlamak hedeflenmiştir. AB’ye giriş sürecinin hukukun üstünlüğü temelinde, uzun vadeli ve karşılıklı yarar çerçevesinde rasyonel bir yaklaşımla yürütüleceği belirtilmiştir. Katılım sürecinde, ülke gelişmesinin hızlanacağı ve hem AB standartlarındaki hem de ülke içindeki gelişmişlik farklılıklarının azaltılacağı kapsamlı bir reformun uygulanacağı değerlendirilmiştir. Bu süreç bittiğinde AB ekonomik ve sosyal standartlarına uyum sağlanacaktır. Katılım sürecinde alınacak AB mali yardımları ve ulusal kaynakların, ülkeyi AB ortalamalarına yakınlaştıracak alanlara yönlendirileceği ifade edilmiştir. Yapısal fonlara hazırlık yönüyle de büyük değer taşıyan katılım öncesi fonların etkin kullanımını için gereken idari yapılanmanın tamamlanacağı, programlama, strateji

⁹⁶ www.kalkinma.gov.tr, IX. BYKP.

geliştirme, proje havuzu oluşturma, izleme ve değerlendirme mekanizmaları geliştirme konularına odaklanılacağı belirtilmiştir. Katılım sürecinde Türkiye ile AB üyesi ülkelerde yapılacak bilgilendirmelerde güçlü bir iletişim stratejisi uygulanması kararlaştırılmıştır.

3.2.5.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

KİT, sosyal güvenlik ve tarımsal desteklemede dönemin ilk yıllarında yürütülen hatalı politikalar kamu maliyesinde önemli bir bozulmaya neden olmuştur. Borç stoku artışı ve bu artışla oluşan yüksek reel faiz yüksek enflasyonu kronikleştirirken yurtiçi tasarrufları da üretken yatırımlar yerine kamu açıklarının finansmanına yöneltmiştir.

Planı diğerlerinden ayıran iki önemli özellik vardır. Tüm planlar beş yıllık hazırlanırken, bu plan yedi yıllık bir süreyi kapsamıştır. Bir diğer özellik de, planı hazırlayan hükümet plan süresince iktidarda kalmıştır. Bu durum plana istisnai bir özellik kazandırmaktadır çünkü genelde planı hazırlayan parti plan döneminde iktidarda olamamıştır. Planda senelik ortalama yüzde 7 reel büyüme hedeflenmiş fakat senede ortalama yüzde 3,6 büyüme hızı yakalanabilmiştir. Büyüme hızında meydana gelen sapma sektörel büyüme oranlarını da etkilemiştir. Tarımda büyüme hedefi yüzde 3,6 iken gerçekleşme yüzde 2,1 olmuştur. Sanayide belirlenen büyüme hedefi yüzde 7,8 iken yüzde 3,7 gerçekleşmiştir. Hizmetlerde belirlenen hedef yüzde 7,3, gerçekleşme ise yüzde 4 olmuştur. Onuncu Planın geçen dönemi irdeleyen bölümlerindeki kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'deki payının yüzde 3,8'den yüzde 4,5'e yükseldiği ifadesi, plan hedeflerine erişildiğini anlatmaktadır.

Plan döneminde en çok yatırım yapılan sektör ulaştırma olmuştur. Toplam kamu yatırımlarındaki ulaştırma payı yüzde 30,2 belirlenirken, yüzde 37,4 olmuştur. Bu durum onuncu planda, diğer sektörlerdeki hedeflerin altına inilmesi pahasına ulaştırma sektörüne odaklanılması şeklinde açıklanmıştır. Planda dönem sonu için yüzde 3 enflasyon hedefi belirlenmiş, gerçekleşme 2012'de yüzde 8,9, 2013'de ise yüzde 7,5 olmuştur.

Aşağıdaki tabloda IX. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleşmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların IX. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleşmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

TABLO 12 IX. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler							Gerçekleşmeler						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Büyüme (%)	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	7,0 ¹	4,7 ²	0,7 ²	-4,8 ²	9,2 ²	8,8 ²	2,1 ²	4,2 ²
İşsizlik (%)	9,6 ¹	9,6 ¹	9,6 ¹	9,6 ¹	9,6 ¹	9,6 ¹	7,7 ¹	10,0 ³	10,7 ³	13,9 ³	11,4 ³	9,2 ³	8,5 ³	8,7 ³
Enflasyon (%)	3,0 ¹	3,0 ¹	3,0 ¹	3,0 ¹	3,0 ¹	3,0 ¹	3,0 ¹	8,8 ³	10,4 ³	6,3 ³	8,6 ³	6,5 ³	8,9 ³	7,5 ³
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-45.000 ¹	-45.000 ¹	-45.000 ¹	-45.000 ¹	-45.000 ¹	-45.000 ¹	-45.000 ¹	-63.000 ²	-70.000 ²	-39.000 ²	-72.000 ²	-106.000 ²	-84.000 ²	-99.000 ²
Cari Denge/GSYİH (%)	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-3,0 ¹	-5,82 ^{3,2}	-5,44 ^{3,2}	-1,96 ^{3,2}	-6,20 ^{3,2}	-9,70 ^{3,2}	-6,16 ^{3,2}	-7,90 ^{3,2}
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-1,7 ¹	-1,7 ¹	-1,7 ¹	-1,7 ¹	-1,7 ¹	-1,7 ¹	-3,6 ¹	-1,62 ^{3,2}	-1,83 ^{3,2}	-5,53 ^{3,2}	-3,64 ^{3,2}	-1,37 ^{3,2}	-2,07 ^{3,2}	-1,18 ^{3,2}
Dış Borç/GSYİH (%)	1,63 ^{1,2}	1,44 ^{1,2}	1,35 ^{1,2}	1,58 ^{1,2}	1,62 ^{1,2}	1,52 ^{1,2}	1,40 ^{1,2}	0,75 ^{4,2}	0,60 ^{4,2}	0,66 ^{4,2}	0,54 ^{4,2}	0,51 ^{4,2}	0,51 ^{4,2}	0,47 ^{4,2}
İç Borç/GSYİH (%)	1,68 ^{1,2}	1,55 ^{1,2}	1,45 ^{1,2}	1,58 ^{1,2}	1,73 ^{1,2}	1,60 ^{1,2}	1,38 ^{1,2}	4,92 ^{4,2}	4,68 ^{4,2}	4,90 ^{4,2}	3,83 ^{4,2}	2,70 ^{4,2}	2,87 ^{4,2}	2,48 ^{4,2}

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,⁹⁷ 2) www.tuik.gov.tr,⁹⁸ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013,⁹⁹ 4) www.hazine.gov.tr¹⁰⁰

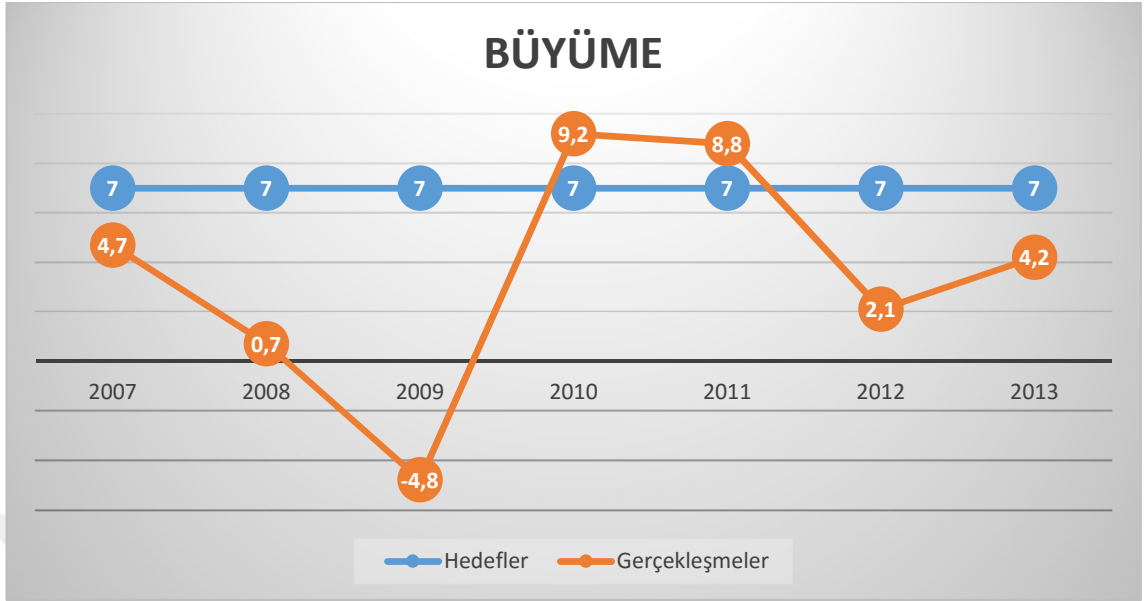
⁹⁷ www.kalkinma.gov.tr, IX. BYKP, Sayfa 54, 55, 56 ve 62.

⁹⁸ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁹⁹ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 127,479, 556 ve 596.

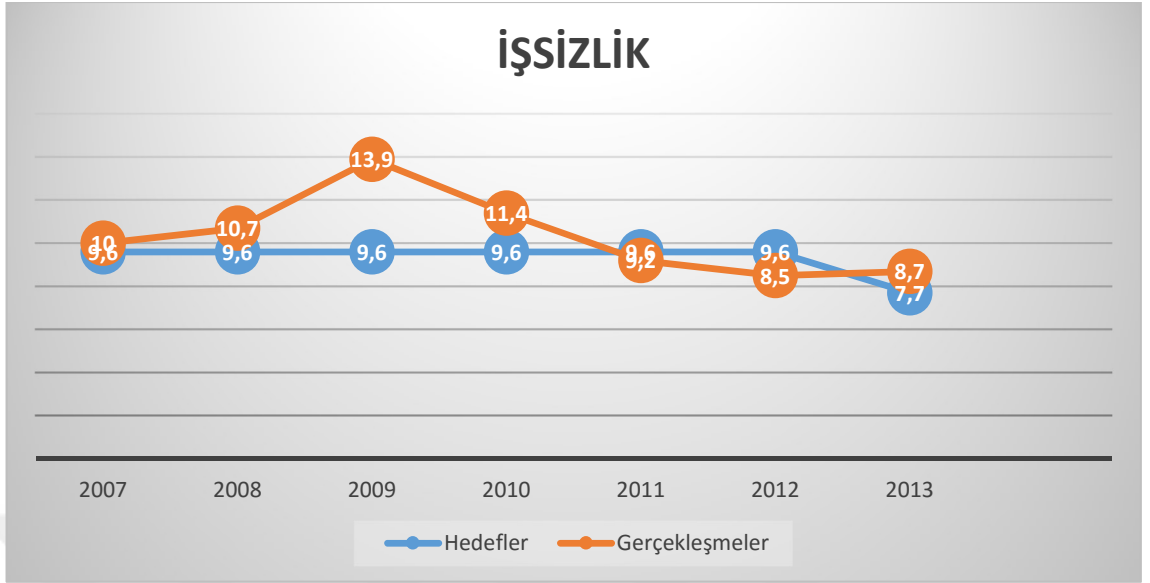
¹⁰⁰ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı

GRAFİK 25 IX. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

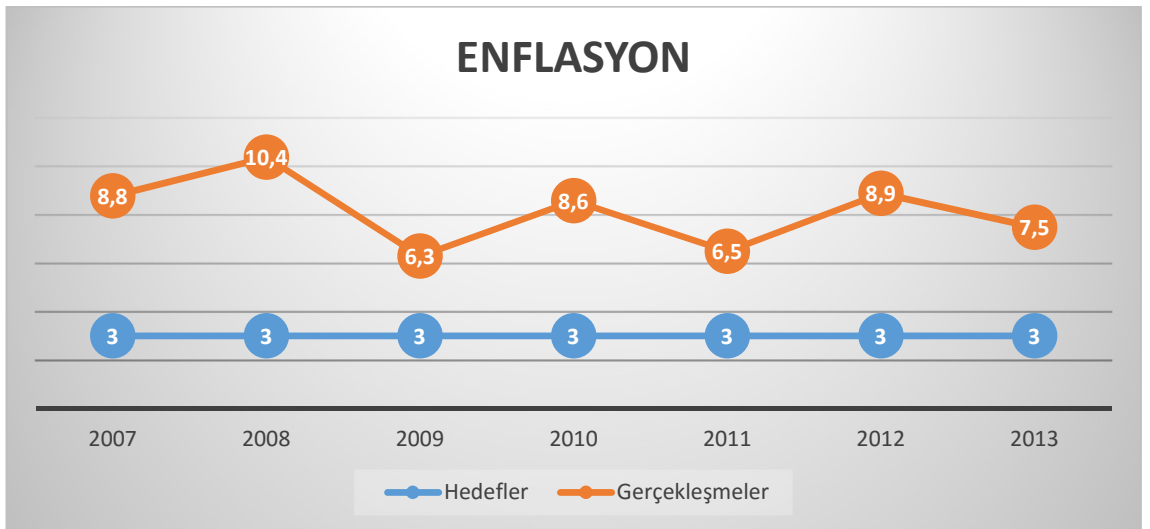
Grafikte görüldüğü gibi IX. BYKP döneminde 2010 ve 2011 yılları haricinde büyüme oranları hedeflenen düzeyin altında gerçekleşmiştir. Hedeflerin gerisinde kalınma durumu şu şekilde açıklanabilir. Türkiye ekonomisi 2002-2006 yılları arasında yüksek büyüme performansı yakalarken, 2007’de potansiyel büyüme seviyesine yaklaşmıştır. Bütün dünyada etkili olan küresel krizin negatif etkilerine ise 2008 yılından itibaren maruz kalınmıştır. Küresel krizin yarattığı dış finansman ihtiyacı ve talepteki daralma, piyasalardaki güvensizlikten kaynaklı yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesiyle de birleşince ekonomide küçülmeye neden olmuştur. 2012 ve 2013 yıllarında büyüme oranlarının nispeten düşük gerçekleşmesinde, Suriye’deki gerginliğin silahlı çatışmaya bürünmesinin getirdiği risk ve zararların da etkisi olmuştur. Ayrıca toplam faktör verimliliğinde yaşanan gerileme, ortalama büyümede yaşanan düşüşün temel nedenlerinden biri olmuştur.

GRAFİK 26 IX. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

IX. BYKP döneminde belirlenen işsizlik oranı hedeflerinde 2009 yılı haricinde önemli bir sapma yaşanmamış olup, hedefler genel olarak bakıldığında tutturulmuştur. 2009 yılında hedefin üzerinde gerçekleşen işsizlik oranı, küresel krizin istihdam üzerindeki olumsuz yönlü etkisinden kaynaklanmıştır. Küresel kriz neticesinde ekonomide yaşanan daralma, işsizlik oranında yukarı yönlü artışa neden olmuştur.

GRAFİK 27 IX. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Enflasyon oranları, plan dönemi boyunca hedeflenen düzeyin üstünde gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı gerçekleşmesinin yüksek çıkmasında; dünya gıda fiyatlarının sürekli oynaklığı, petrol fiyatları ve döviz kurundaki dalgalanmalar, uzun

süren kronik yüksek enflasyonun oluşturduğu katılıklar gibi faktörler etkili olmuştur. 2009 yılı, küresel finansal krizin reel ekonomi üzerindeki etkilerinin derinleştiği bir yıl olmuştur. Ekonomide daralma yaşanmasıyla, toplam talep koşulları enflasyona düşüş yönlü baskı yapmıştır. Fakat enflasyon diğer yıllarda yükselme eğilimini sürdürmüştür.

3.2.6. X. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Analizi

3.2.6.1. Plan Dönemi Dünya ve Türkiye Şartları

Bu dönemde istikrarlı büyüme rakamları yakalanmıştır. Fakat sürdürülen büyüme 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi neticesinde sekteye uğramıştır. Ortadoğu'da yaşanan siyasi istikrarsızlık Türkiye'yi de etkilemiştir. Suriye'deki iç savaştan kaçan yaklaşık 3,5 milyon sığınmacı Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Bu sığınmacılar için harcanan yaklaşık 25 milyar dolar bütçe ve ekonomi üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. Türkiye bu dönemde artan terör saldırılarına da maruz kalmıştır.

Türkiye AB'ye üye olma yükümlülüklerini bu plan döneminde de yerine getirmeye devam etmiştir. Katılım Müzakerelerinde 16 fasıl açılırken, bir fasıl ise geçici kapatılmıştır.

Dünyada ise artan siyasi gerginlikler ve askeri çatışmalar istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Suriye'de yürütülen vekalet savaşları sadece Ortadoğu'da değil tüm dünyada istikrarsızlığa neden olmuş ve bu durum birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da olumsuz gelişmeler yaşanmasına sebep olmuştur. Büyük devletlerin kendi çıkarlarına göre çeşitli silahlı grupları veya rejimi desteklemeleri Suriye'deki savaşın bitmesine mani olmuştur. ABD ve Avrupa'da popülist söylemli parti ve liderlerin oylarını artırmaları demokrasi ve insan hakları konularında geriye doğru gidilmesi endişesine neden olmuştur. Kuzey Kore'nin nükleer programında ısrar etmesine karşılık olarak ABD'nin sert ve tehditkar söylemleri dünyada nükleer savaş yaşanacağı endişesine neden olmuştur. İsrail'in Filistin'de uyguladığı orantısız şiddet bölgede barış yanlısı çözüm olanaklarını zora sokmuştur. ABD, tüm dünyanın tepkisine rağmen Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması bölgeyi şiddetli bir çatışma ve kargaşa dönemine sokmuştur.

3.2.6.2. X. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Hedefleri

X. BYKP 06.07.2013 tarih ve 28699M sayılı resmi gazete ile yayınlanmıştır. 2014-2018 dönemini kapsayan planın, 2023 hedefleri kapsamında, toplumu yüksek refah seviyesine taşımada önemli rol oynayacağı düşünülmüştür. Plan, küresel ekonomide geleceğe yönelik belirsizlik ve risklerin devam ettiği, dünya ekonomisinde dönüşümün sürdüğü, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki güç dengesinin tekrar belirlendiği bir ortamda hazırlanmıştır.

Plan; istikrarlı ve yüksek ekonomik büyümeyle beraber küresel rekabet gücü, hukuk üstünlüğü, bilgi toplumu, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları içerecek tarzda tasarlanmıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınma süreci çok boyutlu bir tarzda ele alınarak insanı merkeze alan kalkınma anlayışına uygun katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Sürekli artan sektörler arası etkileşim, politika uygulamalarının tüm alanlarda etkili olması, sorunlar çözülürken disiplinler arası bir yaklaşıma gereksinim duyulması, hazırlanacak planların kapsam ve içeriğini de tekrar şekillendirmiştir. Bu durum, bütün sektörleri kapsayan ve birbirleriyle bağlayan bir program yaklaşımı gerektirmiştir. Plan, stratejik düşünceyi temel alıp, sosyal, ekonomik, sektörel ve bölgesel alanları kapsamış ve dönüşüm programlarıyla kritik müdahale alanlarını belirlemiştir. Programlar, planların uygulanması ve izlenmesini kolaylaştıran, öncelikli alanlara yönelik kamu politikalarından oluşmuştur.

2023 hedefleri ve plan amaçlarına ulaşılabilme için öncelikli alanlarda, temel yapısal sorunları çözebilecek, dönüşüm sürecini destekleyebilecek 25 program tasarlanmıştır. Programlar, onuncu planın izleme değerlendirme sürecini kolaylaştırmak, program havuzunu yönetilebilir ve sonuçlarını ölçülebilir kılmak için öncelikli konularla ilgili sınırlı sayıda hazırlanmıştır. Sektörel ve sektörler arası bir tarzla hazırlanan programlar, merkezi düzeyde uygulama mekanizması ve müdahale araçları tasarlanmış, koordinasyon ve uygulamadan sorumlu kurumları tespit etmiş, hedefler de tespit edilmiştir.

Planda yer alan amaç, ilke ve politikalar şu şekildedir:¹⁰¹

¹⁰¹ www.kalkinma.gov.tr, X. BYKP.

- Uzun vadeli kalkınma amacı, Türkiye'nin uluslararası konumunu ve halkın refahını yükseltmek. Bu kapsamda, 2023'te GSYİH'yi 2 trilyon, kişi başına geliri ise 25 bin dolara çıkarmak, ihracatın 500 milyar dolar olması, işsizlik oranını yüzde 5'e indirmek, enflasyon oranlarını kalıcı bir şekilde tek haneli rakamlara indirmek.
- Türkiye'yi yüksek gelir grubu ülkeler arasına sokmak ve mutlak yoksulluğu çözmek hedeflenmiştir. Bu hedef çerçevesinde, 2018'de GSYİH'yi 1,3 trilyona, kişi başına geliri 16 bin dolara yükseltmek, ihracatı 277 milyar dolara çıkarmak, işsizlik oranını yüzde 7,2'ye düşürmek. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için büyüme performansını daha yüksek, istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak.
- Bu hedefe uygun şekilde, sermaye birikimi ve sanayileşmeyi hızlandırmak, yurt içi üretim faktörlerinin verimliliklerini yükseltmek, ekonomiyi yenilikçi ve ithalat bağımlılığı azalmış bir yapıya kavuşturarak cari açık sorununu çözmek.
- Ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesiyle birlikte vatandaşlara mutlu, müreffeh ve onurlu bir yaşam sunmak, bireylerin kendilerini geliştirebilecekleri, özgür, sağlıklı, güvenli yaşam ortamı sunmak.
- İnsan hakları ve bireysel özgürlükleri adil ve hızlı hukuk sistemiyle garanti altına almak, etkili ve kurumsallaşmış kamu politikaları ile fırsat eşitliği sunmak, erişilebilir ve nitelikli kamu hizmetleri sunan idari yapı oluşturmak. Yoksulluğu azaltarak toplumsal refahı yaygınlaştırmak.
- Sonraki nesillere dönük sosyal politikalara büyük önem verilmiştir. Nitelikli nüfus yapısı için gereken etkili nüfus, eğitim ve sağlık politikaları uygulamak, yeni bilgi ve teknolojileri araştırıp üretebilecek bireylere sahip olmak, doğal kaynakların kullanımında sürdürülebilirlik ve sonraki nesiller için hakkaniyet ilkelerini gözetmek.
- Şehirleri ve kırsal alanları kendine has koşullar ve niteliklerine uygun şekilde iş imkanları ve yaşam standartları bakımından iyileştirmek. Bu kapsamda, yurt çapında sosyo-ekonomik uyumu güçlendirip ve kalkınmayı sağlayabilmek için bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak, gelişmiş bölge ve şehirlerin küresel ekonomiyle bütünleşmesini güçlendirmek.

- Plandaki ekonomik ve sosyal hedefleri başararak, Türkiye'yi küresel ve bölgesel sorunların çözümünde daha etkin bir konuma getirmek.
- Bu temel hedefleri gerçekleştirirken insan odaklılık, katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerini esas almak.

Onuncu plan döneminde AB ile olan ilişkiler şu şekildedir: Bazı AB ülke ekonomilerinde yaşanan yapısal ve finansal problemler Avro Bölgesinde kamu açıkları ve borç stoklarını artırmıştır. Bu krizle beliren kurumsal yönetim sorunu, AB'deki reform ihtiyacını yeniden gündeme getirmiştir. AB'de karar alma sürecinin genelde oy birliğine dayanması, kriz durumunda hızlı karar almayı engellemektedir. Bütünleşmeyi daha esnek bir işbirliğine oturtmayı veya siyasi bütünleşmeyi pekiştirmeyi savunan seçenekler mevcuttur. Her iki alternatifi de kapsayan ve çok vitesli Avrupa ismini alan ikili bir AB yapısı oluşturmak da üçüncü bir yol olmaktadır. Bu tartışmaların ışığında Türkiye'nin alternatif stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Mevcut durumda Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olan AB ile ilişkiler, orta ve uzun vadede önemini koruyacaktır. AB'nin uzlaşma kültürünü temel alan siyasi deneyimi; kurumsallaşmayı güçlendirmesi, yaşam kalitesini artırması vb önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye önümüzdeki dönemde AB üyeliği hedefini sürdürürken, uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliği çalışmalarını ve komşularıyla ilişkilerini geliştirmeyi de sürdürmelidir.

Kalkınma konusunda önemli ilerleme sağlayan Türkiye; demografik yapısı, nitelikli ve genç işgücü, sanayileşme seviyesi, gelişmiş ve gelişmekte olan pazarlara yakınlığı yönünden yeni bir hamle yapma ve yüksek gelirli ülkeler arasına girme potansiyeline sahiptir. Bu hamleyi engelleyen makroekonomik istikrarsızlık unsurları büyük ölçüde son bulmuş ve ekonomi daha dayanıklı bir yapıya kavuşturulmuştur. Böylelikle Türkiye'nin diğer önemli sorunlarını, ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlara dayalı yaklaşımla ele almak olanaklı duruma gelmiştir.

Gelişmiş ülkeler, krizin uzun vadeli etkileri ve yaşlanma olgusu ile mücadele ettiklerinden istedikleri ekonomik dönüşümü sağlamada zorluk yaşamaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu potansiyel ve gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları sorunlar göz önüne alındığında Türkiye'nin 2023 yılında dünyanın en büyük ekonomileri arasına girme hedefi yönünden avantajlı konumda olduğu görülmektedir.

Plan döneminde toplumun refah seviyesini yükseltme ve gelişmiş ülkelerle olan farkı kapatma hedefi kapsamında, Türkiye'nin büyüme performansını daha yukarı yükseltme ve yenilikçi bir üretim yapısıyla kuvvetlendirme hedeflenmiştir. Sanayi ve hizmet sektörlerinde uluslararası çaptaki bilgi temelli rekabet ekonomide yenilikçi üretimi zorunlu kılmıştır.

144 ülkenin yer aldığı rekabet gücü sıralamasında Türkiye, 2012'de 43. sıraya yükselmiştir. Bu yükselme makroekonomik istikrar ve finansal sektörde sağlanan iyileşmelerle başarılmıştır. Rekabet gücünün artması ihracat performansını da yükseltmiştir. Tekstil, gıda, elektronik, beyaz eşya gibi ürünlerde yaratılan ulusal ve uluslararası markalarla uluslararası ticarete etkin bir konuma gelinmiştir.

Orta gelir tuzağına¹⁰² girmeden yüksek gelirli ülkeler grubuna katılan ülkeler bu başarıyı sanayiye kalkınma sürecinde merkeze koymalarına ve yüksek oranlı yatırımlarla hızlı bir sermaye birikimi yakalamalarına borçludurlar. Bu ekonomiler ileri teknoloji alanlarda üreterek küresel değer zincirinin üst basamaklarında konumlanmışlardır.

2023 yılı için belirlenen dünyanın en büyük ekonomileri arasına girme hedefi için nüfusun daha fazla bir bölümünün üretim sürecinde yer alması gerektiğinden kadınların işgücüne katılma oranı yükseltilmelidir. Sermaye ve işgücü faktörlerinin nicelik artışının yanında verimlilik düzeyleri de artırılmalıdır.

Sanayinin yanı sıra tarım ve kritik hizmet alanlarında da dönüşüm hedeflenmiştir. Tarım sektörüne verimlilik kazandırılması ve sektörü terk edecek işgücüne daha üretken sektörlerde istihdam olanağı düşünülmüştür. Hizmetler sektörünün yüksek büyümenin neden olacağı ürün ve hizmet arzını vaktinde, etkin ve uygun maliyetle karşılayabilmesi için dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Ayrıca katma değeri yüksek alanlar ile bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelmesi vurgulanmıştır. Enerji sektöründe yüksek büyümenin getireceği talebin vaktinde, yeterli düzeyde, uygun maliyetle karşılanacağı ve ithalat bağımlılığının azaltılacağı belirtilmiştir.

¹⁰² Orta gelir grubundaki ülkelerin uzun süre bu gelir seviyesinde kalıp bir üst gelir seviyesine yükselememelerine denir. Orta gelir tuzağındaki ülkeler, ücretlerin görece daha az olduğu düşük gelirli ülkelere karşı sanayi ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybederken inovasyon esaslı büyüyen ve yüksek katma değerli ürünler üretilip ihraç eden yüksek gelirli ülkelerin gerisinde kalmaktadır (Gill ve Kharas, 2007: 4-5).

Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için istikrarlı ve öngörülebilir bir makroekonomik ortama ihtiyaç duyulmaktadır. Ekonomik istikrarın korunabilmesi açısından para ve maliye politikasının¹⁰³ birbirleriyle uyumlu yürütülmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, para politikası fiyat istikrarını sağlama ve koruma niyetiyle yürütülmelidir. Maliye politikası da istikrarlı yüksek büyüme ortamının oluşturulmasına katkı verecek şekilde uygulanmalıdır. Yürütülecek yatırım ve teşvik politikalarıyla üretken bir ekonomik yapı desteklenecektir. Mali piyasaların geliştirilmesiyle de yabancı sermaye ülkeye çekilecek ve ekonominin gereksinim duyduğu finansal kaynaklara uygun koşullarla erişilecektir. Böylelikle ekonomi, dünya standartlarında ve yüksek teknoloji ürünler üretebilen, ithalat bağımlılığını azaltmış istikrarlı bir yapıya kavuşturulacaktır.¹⁰⁴

3.2.6.3. Plan Gerçekleşmelerinin Analizi

X. BYKP 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Plan döneminde uygulanacak politikalarla reel GSYİH'nin senelik yüzde 5,5 artması hedeflenmiştir. 2016 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 2,9 büyüdü, bu durumda 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişiminin büyük payı vardır. Fakat 2017 yılında ekonomi hızla düzelerek üçüncü çeyrekte yüzde 11,2 rakamı yakalandı ve yıl genelinde de büyüme rakamının yüzde 7 civarında olacağı tahmin edilmektedir. Sanayi sektörünün plan döneminde yıllık yüzde 6,4 oranında büyümesi hedeflenirken 2016 yılında yüzde 6,3 büyümesiyle hedef neredeyse tutturulmuştur. Tarım sektöründe yüzde 3,1 oranında büyüme hedeflenirken 2017 yılı ilk 9 ayında yüzde 3,3 büyüme gerçekleşmiştir. Hizmetler sektörünün ise GSYH ile uyumlu bir seyir izlemesi öngörülmektedir. Aşağıdaki tabloda X. BYKP döneminde yıllar itibarıyla başlıca göstergelerdeki hedefler ve gerçekleşmeler kıyaslamaya uygun bir şekilde gösterilmiştir. Tablodaki verilere dayanarak büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerindeki hedefler ve bunların X. BYKP dönemindeki yıllar itibarıyla gerçekleşmeleri grafik yöntemiyle de gösterilmiştir.

¹⁰³ Maliye Politikası, kamu gelir ve harcamalarının tür, şekil ve miktarları değiştirilerek belirli ekonomik hedeflere erişilmesidir. Kamu gelirlerinin artırılmasıyla enflasyonist baskı, kamu harcamalarının artırılmasıyla da deflasyonist baskı giderilmektedir (Ataç, 2002: 30).

Para politikası, para otoritelerinin bir ekonomide gerçekleştirdikleri para arzı ve faiz oranı düzenlemeleridir. Ekonomik koşullara göre para arzı ve faiz hadlerini değiştirip ekonominin likiditesini artırarak veya azaltarak ekonomi politikasını hedefine ulaştırır (Öncel,1969: 289).

¹⁰⁴ www.kalkinma.gov.tr, X. BYKP.

TABLE 13 X. BYKP Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

	Hedefler					Gerçekleşmeler				
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
Büyüme (%)	5,5 ¹	5,5 ¹	5,5 ¹	5,5 ¹	5,5 ¹	3,0 ²	4,0 ²	2,9 ²	7,4 ²	-
İşsizlik (%)	8,2 ¹	8,2 ¹	8,2 ¹	8,2 ¹	7,2 ¹	9,9 ²	10,3 ²	10,9 ²	10,9 ²	-
Enflasyon (%)	4,8 ¹	4,8 ¹	4,8 ¹	4,8 ¹	4,5 ¹	8,17 ²	8,81 ²	8,53 ²	11,92 ²	-
Ticaret Dengesi (Milyon \$)	-101.000 ¹	-108.000 ¹	-115.000 ¹	-122.000 ¹	-127.000 ¹	-85.000 ²	-63.000 ²	-56.000 ²	-77.000 ²	-
Cari Denge/GSYİH (%)	-5,8 ¹	-5,8 ¹	-5,8 ¹	-5,8 ¹	-5,2 ¹	-5,7 ³	-4,5 ³	-3,8 ³	-5,5 ³	-
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-0,7 ¹	-0,7 ¹	-0,7 ¹	-0,7 ¹	-0,5 ¹	-1,33 ^{4,2}	-1,20 ^{4,2}	-1,15 ^{4,2}	-1,52 ^{4,2}	-
Dış Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	1,15 ¹	1,15 ¹	1,15 ¹	1,15 ¹	1,15 ¹	0,51 ^{4,2}	0,53 ^{4,2}	0,44 ^{4,2}	0,46 ^{4,2}	-
İç Borç Ödemeleri/GSYİH (%)	1,40 ¹	1,40 ¹	1,40 ¹	1,40 ¹	1,30 ¹	2,22 ^{4,2}	2,00 ^{4,2}	1,42 ^{4,2}	1,27 ^{4,2}	-

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹⁰⁵ 2) www.tuik.gov.tr,¹⁰⁶ 3) www.tcmb.gov.tr,¹⁰⁷ 4) www.hazine.gov.tr¹⁰⁸

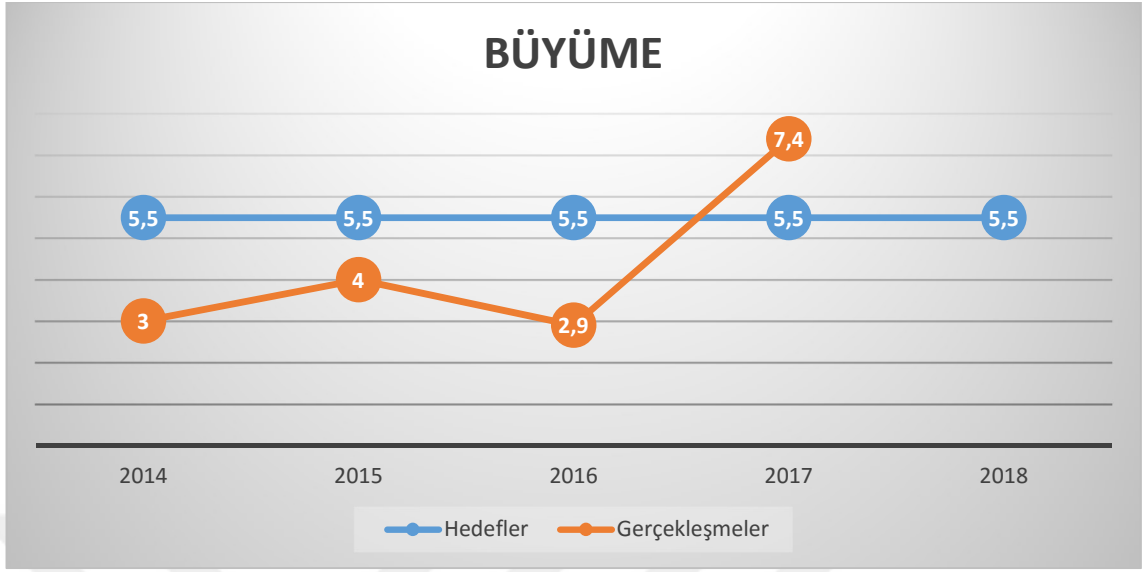
¹⁰⁵ www.kalkinma.gov.tr, X. BYKP, Sayfa 62, 63, 67, 69 ve 74.

¹⁰⁶ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹⁰⁷ <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/>

¹⁰⁸ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansman

GRAFİK 28 X. BYKP Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

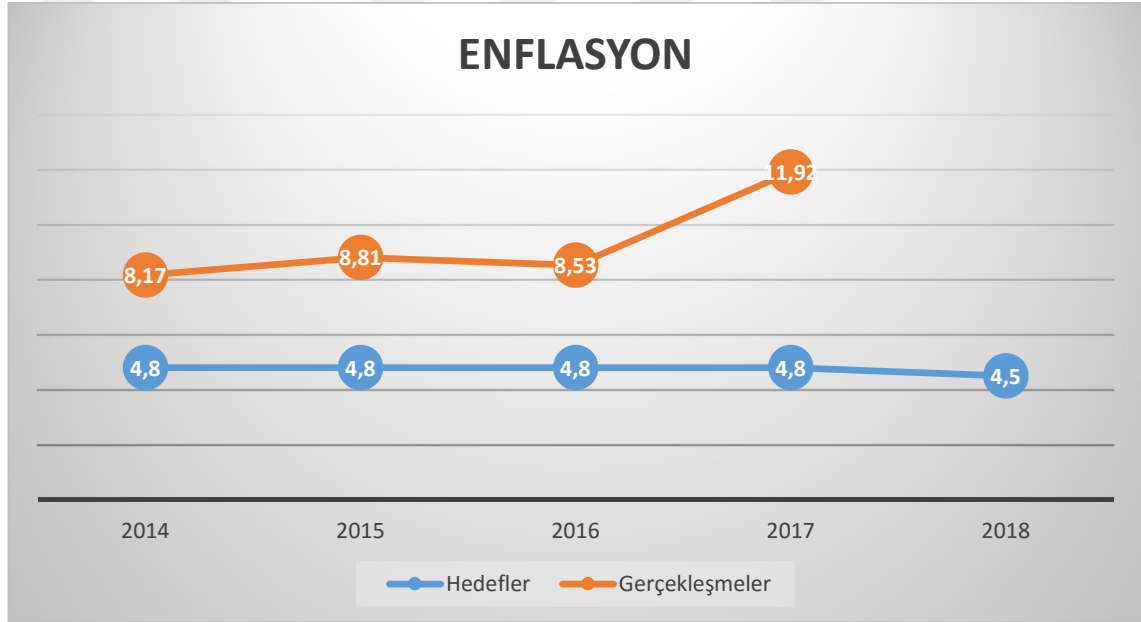
Grafiğe bakıldığında belirlenen büyüme oranı hedeflerinden önemli sapmaların yaşandığı yıllar olarak 2014 ve 2016 görülmektedir. Büyüme oranında 2014 yılında meydana gelen saptmaya, ülke içindeki siyasi gelişmeler, Rusya, Ukrayna ve Ortadoğu'daki gerginlikler, politika faizlerindeki beklenmeyen yükseliş, getirilen kredi kartı kısıtlamaları ve bu koşullar neticesinde geleceğe olan güvenin azalıp iç talebin kısılması gibi etkenler neden olmuştur. 2016 yılında gerçekleşen hedefin altında büyümenin nedenleri olarak; 15 Temmuz darbe girişimi, turizm sektöründe yaşanan kayıplar, küresel ve jeopolitik gelişmelerin etkileri sayılabilir.

GRAFİK 29 X. BYKP İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

X. BYKP döneminde işsizlik oranları hedeflenen düzeyin biraz üzerinde gerçekleşmiştir. 2014 yılındaki farkın nedeni olarak işgücüne katılımın artması görülmektedir. 2015 yılında gerçekleşen yüksek işsizlik oranının temel nedenleri, kadınların işgücüne katılım oranlarının artması ve genç nüfusta işsizlik oranının yükselmesidir. Küresel piyasadaki çalkantılar ve 15 Temmuz darbe sürecinin ülke ekonomisine kötü etkileri 2016 yılında gerçekleşen yüksek işsizlik oranının nedenleri olarak düşünülmektedir. 2017 yılındaki işsizlik oranı artışının nedeni ise ekonomik büyüme oranlarında yakalanan yükselmenin işsizlik oranlarına yansıtılamamasıdır. Ekonomik büyüme içinde sanayi üretiminin payı ne kadar artırılırsa istihdam artışları da bu durumdan olumlu yönde etkilenmektedir.

GRAFİK 30 X. BYKP Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

X. BYKP döneminde enflasyon oranları hedeflenen düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir. Plan döneminde, döviz kurunda yaşanan sıçrama ve tarımda yaşanan kuraklık, enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Türk lirasının döviz kuru sepeti karşısında değer kaybetmesi ve ithalat fiyatlarının başta petrol olmak üzere artması enflasyonu yükseltmiş, toplam talep koşulları da bu enflasyon artışına katkı sağlamıştır. Bunun yanında petrol gibi mal fiyatlarının artması da bu durumu desteklemiştir. Özellikle 2017 yılında yaşanan artış, daha çok maliyet enflasyonu kaynaklıdır. Döviz kurundan ve emtia fiyatlarından kaynaklı üretim maliyetleri artışı, maliyet enflasyonuna neden olmuştur.

GENEL DEĞERLENDİRME

Ülkemizde kalkınma planları uygulaması 1963 yılında başlamıştır. Bu çalışmalara 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı öncülük etmiştir. İlk planlar hazırlanırken içe dönük sermaye birikiminin gerekleri ön planda tutulmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları sonrası ise kalkınma planları hazırlık sürecinde bir mantalite değişimi yaşanmıştır. Yeni anlayışta dışa açılmayı öngören ekonomi politikaları hakim bir konuma gelmiştir.

1980 öncesi farklı ekipler tarafından 4 plan hazırlanmıştır. İlk 4 plan incelendiğinde ufak farklılıklar bulunmasına rağmen ortak yön ve benzerliklerin daha ağırlıkta olduğu görülebilmektedir. Planlarda genelde makro denge fikri ön plana çıkmış, ileri teknoloji özendirilmiş fakat iç pazar ve ithal ikamesi stratejisi arzulan sonucun alınmasına mani olmuş, özendirme politikaları ise çok geniş tutulmuş ve planların dayandığı modeller ise ihtiyaca cevap verememiştir (Günçe, 1981: 124-126).

1980 öncesi sanayileşme teklifleri, kalkınma politikaları ve alternatif teknoloji stratejileri alanlarında devletin dahil olmasının gerekli olduğu anlayışı yaygın olarak kabul görmekteydi. Piyasaya dışarıdan devlet müdahalesinin gerekli olduğu düşünülmekteydi.

Türkiye planlama pratiğinde asıl değişim 1980 sonrasında yaşanmıştır. 1980 sonrası yeni planlama anlayışı çerçevesinde 6 plan hazırlanmıştır. Değişim Anayasal düzeyde de fark edilebilmektedir; 1961 Anayasası'nda devletin ödevi olarak belirtilen planlama, 1982 Anayasası'nda devletin görevi kabul edilmiştir. 1982 Anayasası planlamanın kültürel ve sosyal kalkınma ile olan ilişkisine ilaveten ekonomik tema üzerinde durmuştur.

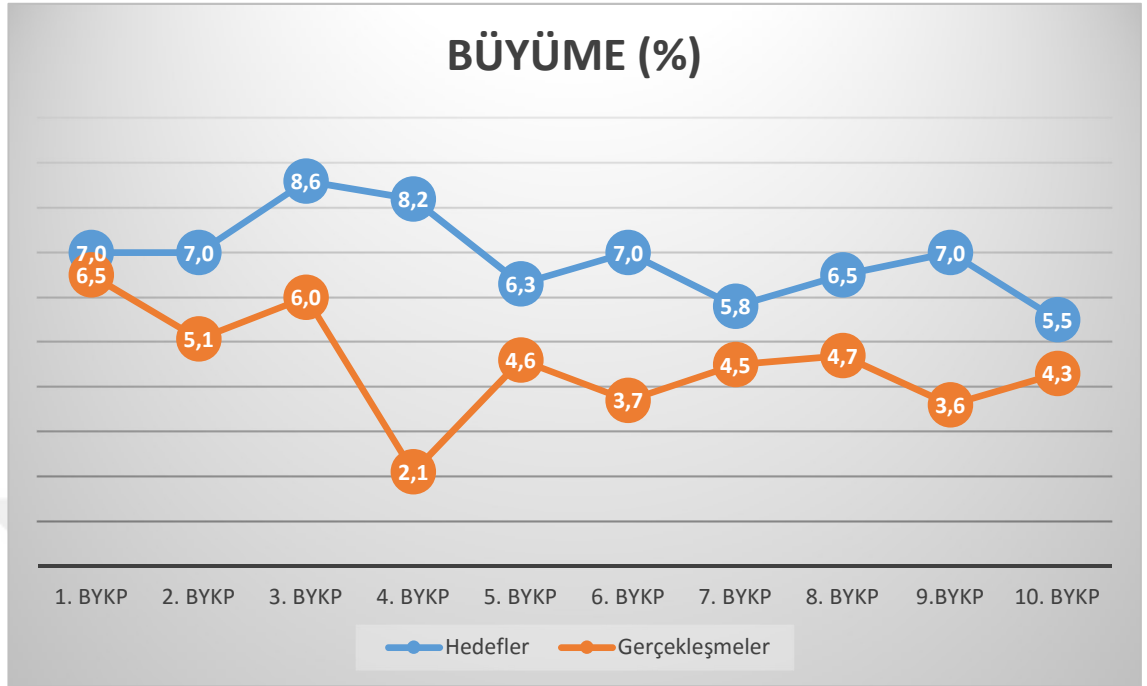
Özal iktidarının piyasaları tamamen özgürleştirmek ve tüm sermaye olanaklarını seferber etmek amacıyla aldığı kararlar 24 Ocak 1980'de başlayan süreci pekiştirmiştir (Timur, 2004: 50-57). Böylelikle Türkiye'de Neo-liberalizm hakim ideoloji konumuna gelmiş (Yılmaz, 2005: 125), kamu politikaları dışa yönelik birikim şekline göre biçimlenmiştir. Bu kapsamda rekabet edebilirliğin her alanda yükseltilmesi Türkiye politikalarının ana önceliği konumuna gelmiştir.

1980 sonrası dönemde ön plana çıkan en önemli kavramlardan biri rekabet olmuştur. Rekabet kavramı da kalkınma olgusu gibi ülkelerin teknolojik ilerlemesinin ve bu ilerlemenin ekonomik, askeri vb neticelerinin değişmiş görünümünü ifade etmektedir. Ülkeler kalkınma hedefini belirlerken kalkınmasını tamamlamış ülkeleri baz aldığından rekabet kavramı ön plana çıkmaktadır. Rekabet, kalkınmanın ötesinde bir anlamı ifade ederek eşit konumda olanların da kendi içinde yarışmasını kapsamaktadır. 1980 sonrası kalkınma planları hazırlanırken Neo-liberal düzenin hakim olduğu küreselleşme anlayışı dikkate alınmıştır.

Neo-liberal temelli küreselleşme, ülkelere uluslararası serbest piyasada rekabet edebilme imkanı ile zorunluluğunu getirmiştir. Az gelişmiş ve gelişmiş farkının ölçütleri arasında, sermaye ve diğer kaynaklara ek olarak bilgi birikimi ilave edilmiştir. Ülkeler, teknolojik seviyelerini ilerletmeyi, ihracatlarını yükseltmeyi ve neticede yabancı ithal ürünlerle rekabet etme güç ve kapasitelerini artırmayı amaçlamıştır (Stiglitz, 2013: 295). Rekabet kavramı Neo-liberalizmin en önemli yönü olmuştur. Bu durum rekabetin doğal, beşeri, fiziki ya da mali kaynakları en iyi şekilde tahsis ettiği varsayımına dayanmaktadır (George, 2009: 38).

Hazırlanan 10 kalkınma planı; bazı temel göstergelerdeki hedefler ve bunların gerçekleşme düzeyleri açısından aşağıda grafik yöntemiyle incelenmiştir.

GRAFİK 31 Büyüme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹⁰⁹ 2) www.tuik.gov.tr,¹¹⁰ 3) www.kalkinma.gov.tr,¹¹¹ 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013¹¹²

İlk grafik büyüme yüzdeleriyle ilgilidir. 1. , 7. ve 10. Kalkınma Planlarında büyüme hedeflerine yaklaşıldığı fakat diğer plan dönemlerinde ise belirlenen hedeflerden geride kaldığı görülmektedir.

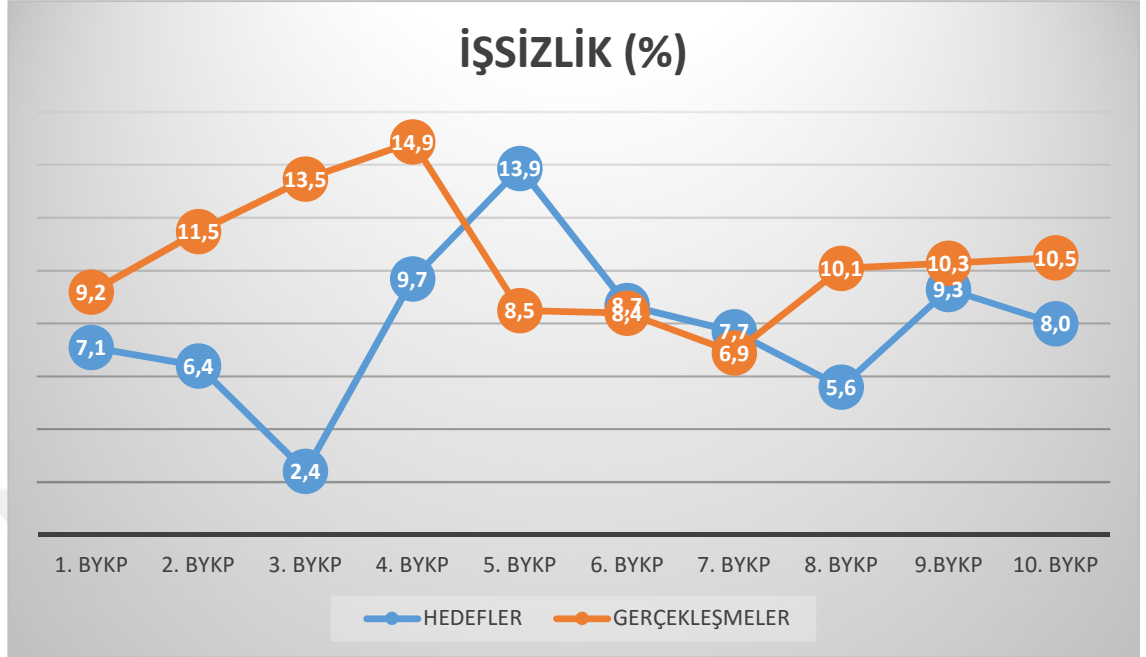
¹⁰⁹ www.kalkinma.gov.tr, I. BYKP, Sayfa 36, 43, 120, 123, 126, 454 ve 518.

¹¹⁰ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹¹¹ www.kalkinma.gov.tr, II. BYKP, Sayfa 133, 134.

¹¹² <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 465.

GRAFİK 32 İşsizlik Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹¹³ 2) www.tuik.gov.tr,¹¹⁴ 3) www.kalkinma.gov.tr,¹¹⁵ 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013¹¹⁶

İkinci grafik işsizlik yüzdeleriyle ilgilidir. 5. ve 7. Plan dönemlerinde hedeflenenden daha düşük bir işsizlik oranı yakalanmıştır. 6. ve 9. Plan dönemlerinde ise hedeflere çok yakın bir gerçekleşme sağlanırken diğer plan dönemlerinde hedeflerden geride kalınmıştır.

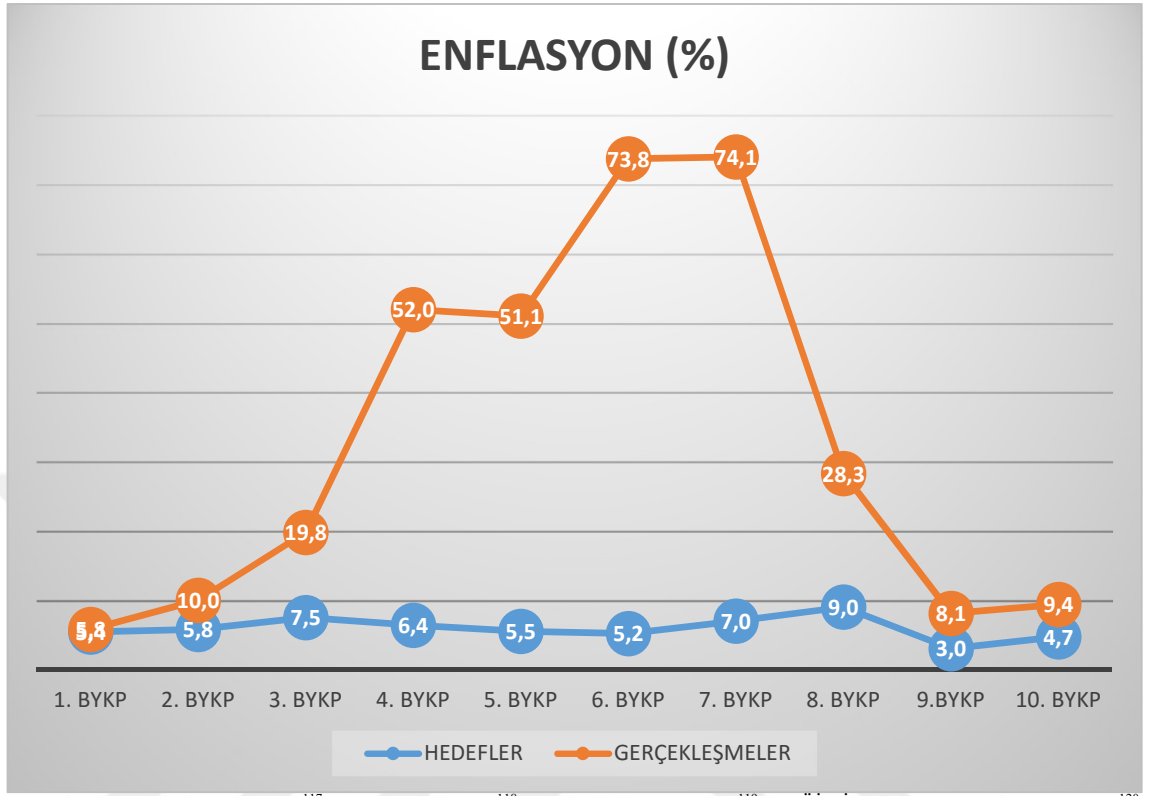
¹¹³ www.kalkinma.gov.tr, II. BYKP, Sayfa 2, 71, 83, 91, 92, 96, 133 ve 134.

¹¹⁴ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹¹⁵ www.kalkinma.gov.tr, III. BYKP, Sayfa 40, 52, 108.

¹¹⁶ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 470.

GRAFİK 33 Enflasyon Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹¹⁷ 2) www.tuik.gov.tr,¹¹⁸ 3) www.kalkinma.gov.tr,¹¹⁹ 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013¹²⁰

Üçüncü grafik enflasyon yüzdeleriyle ilgilidir. 1. Plan döneminde hedef neredeyse tutturulmuştur. Fakat sonraki dönemler kronikleşen enflasyon sorunu nedeniyle hedeflerin çok gerisinde kalmıştır. Son iki plan döneminde ise birbiri ardına gerçekleştirilen yapısal reformlar sayesinde enflasyon tek haneli rakamlara indirilmiştir.

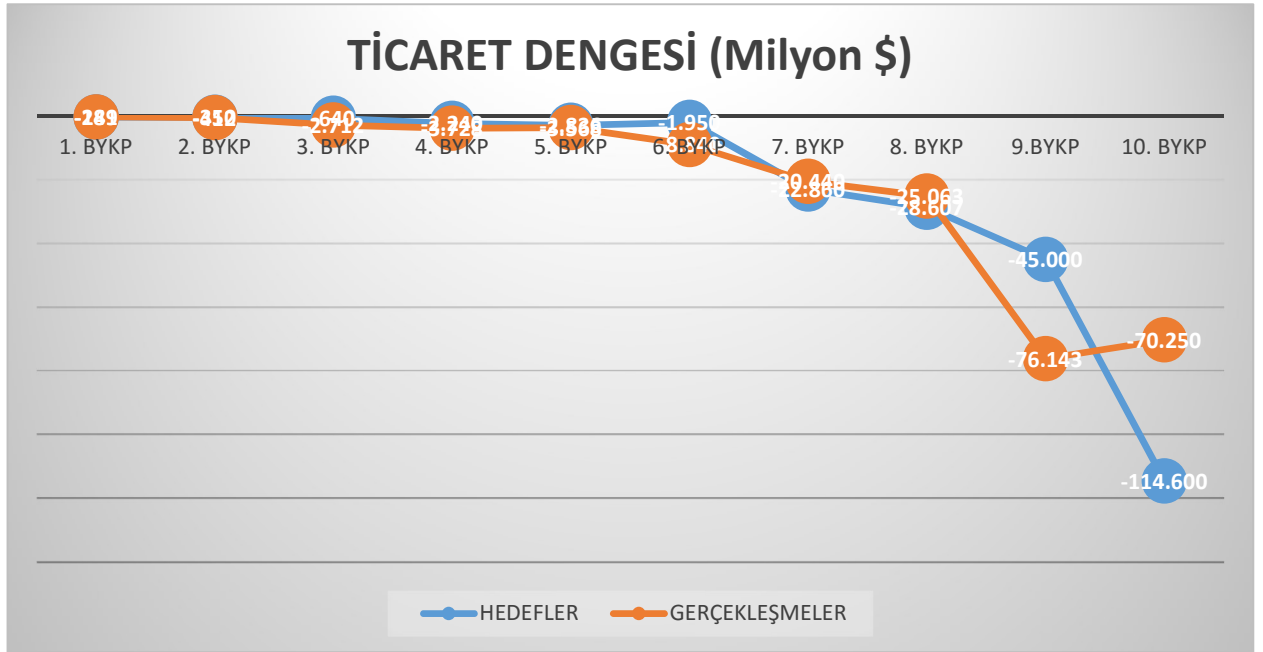
¹¹⁷ www.kalkinma.gov.tr, III. BYKP, Sayfa 130, 141, 147, 176, 179 ve 192.

¹¹⁸ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹¹⁹ www.kalkinma.gov.tr, IV. BYKP, Sayfa 26, 71, 85.

¹²⁰ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 470, 476.

GRAFİK 34 Ticaret Dengesi Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹²¹ 2) www.tuik.gov.tr,¹²² 3) www.kalkinma.gov.tr,¹²³ 4) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013¹²⁴

Dördüncü grafik ticaret dengesiyle ilgilidir. 1. ve 7. Plan dönemlerinde hedeflenen düzeyin daha altında bir ticaret dengesi söz konusudur. Diğer dönemlerde ise hedeflerin üzerinde bir dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Hedeflere en çok 1980 öncesi planlarda yaklaşıldığı görülmektedir. Bu durumun gerçekleşmesinde izlenen ithal ikameci ve korumacı politikaların etkisi büyüktür.

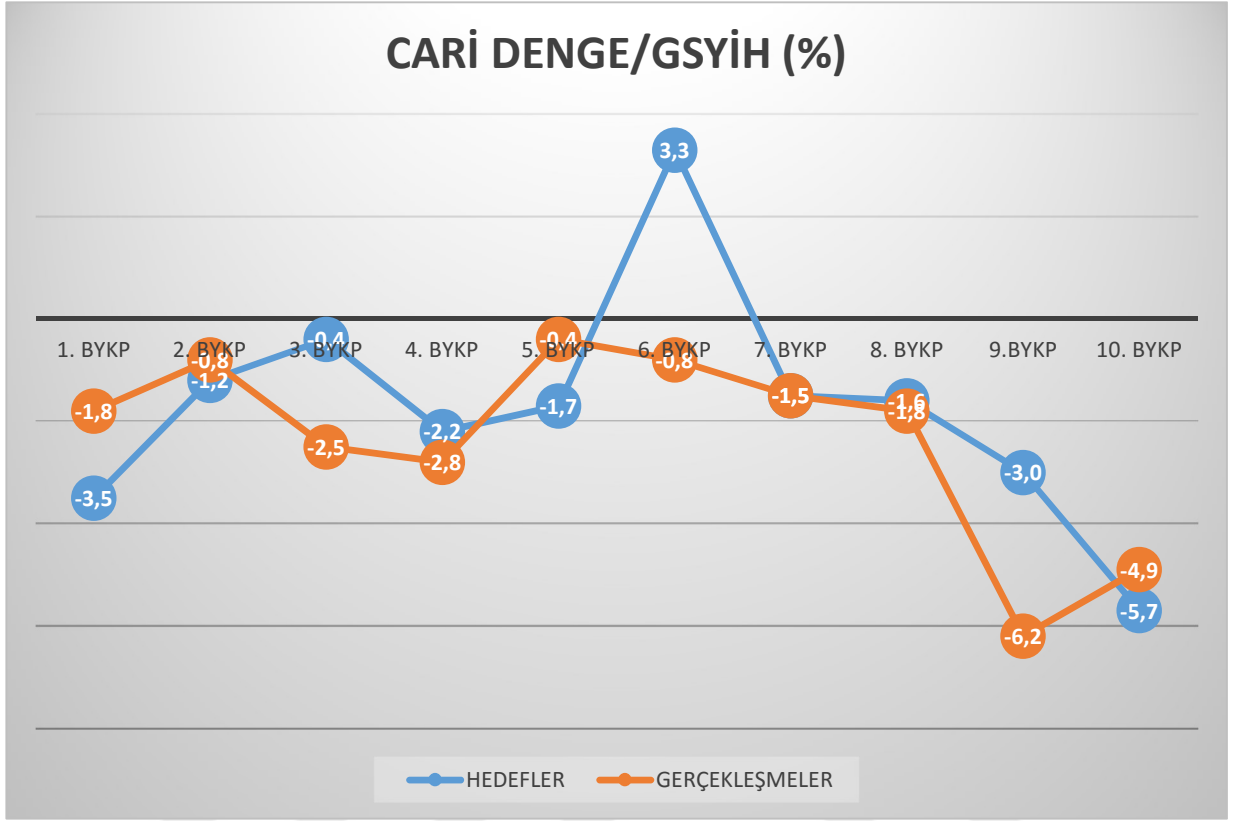
¹²¹ www.kalkinma.gov.tr, IV. BYKP, Sayfa 205, 208, 249 ve 252.

¹²² http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 ,
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹²³ www.kalkinma.gov.tr, V. BYKP, Sayfa 128.

¹²⁴ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 476, 590 ve 591.

GRAFİK 35 Cari Denge Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹²⁵ 2) www.tuik.gov.tr,¹²⁶ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013¹²⁷

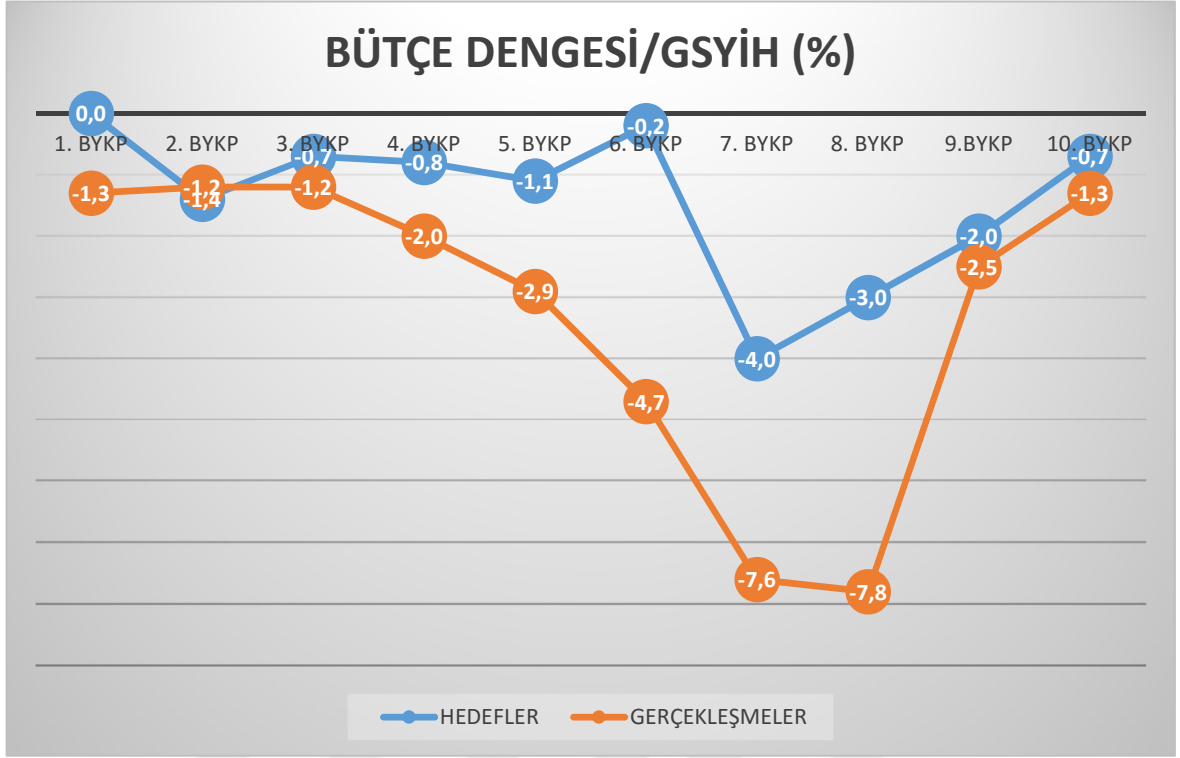
Beşinci grafik cari denge gerçekleştirmelerinin GSYİH'ye oranıyla ilgilidir. 1. , 2. , 5. ve 10. Plan dönemlerinde hedeflerin altında bir gerçekleştirme oranı görülmektedir. 7. Plan döneminde tam hedeflenen düzeyde bir oran gerçekleşirken diğer dönemlerde ise hedeflenen oranlar tutturulamamıştır.

¹²⁵ www.kalkinma.gov.tr, V. BYKP, Sayfa 3, 9, 20, 23, 25, 26 ve 128.

¹²⁶ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹²⁷ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 126, 476, 590 ve 591.

GRAFİK 36 Bütçe Dengesi Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹²⁸ 2) www.tuik.gov.tr,¹²⁹ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013,¹³⁰ 4) www.hazine.gov.tr¹³¹

Altıncı grafik bütçe dengesi rakamlarının GSYİH'ye oranıyla ilgilidir. 2. Plan dönemi hariç bütün plan dönemlerinde hedeflerin üzerinde bir bütçe açığı gerçekleşmiştir. Fakat son iki Plan döneminde bütçe disiplinine uyma gayretleri sayesinde hedeflenen oranlara yaklaşılmıştır.

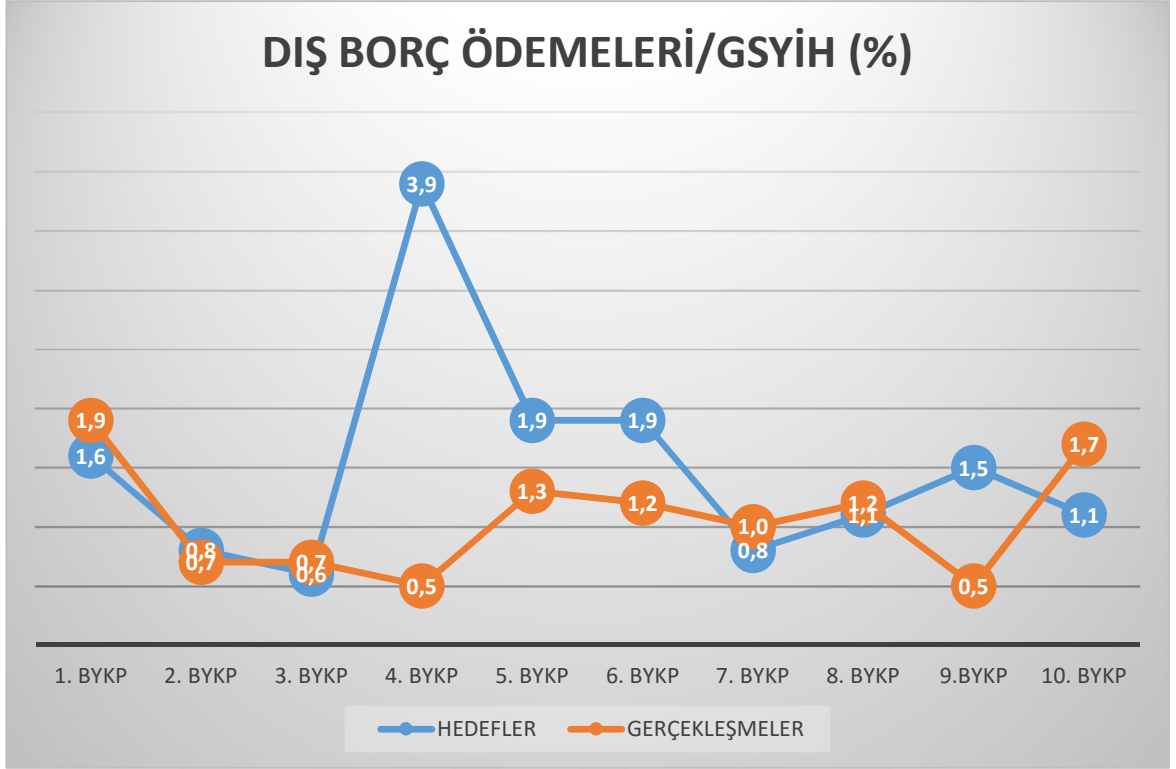
¹²⁸ www.kalkinma.gov.tr, VII. BYKP, Sayfa 202, 211, 213, 215 ve 217.

¹²⁹ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹³⁰ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 126, 476, 556 ve 594.

¹³¹ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı

GRAFİK 37 Dış Borç Ödeme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹³² 2) www.tuik.gov.tr,¹³³ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013,¹³⁴ 4) www.hazine.gov.tr¹³⁵

Yedinci grafik dış borç ödemelerinin GSYİH'ye oranıyla ilgilidir. 1. , 3. , 7. 8. ve 10. Plan dönemlerinde hedeflenen oranların üzerinde bir dış borç ödemesi gerçekleşirken diğer dönemlerde hedeflenen oranların altında bir dış borç ödeme oranları gerçekleşmiştir.

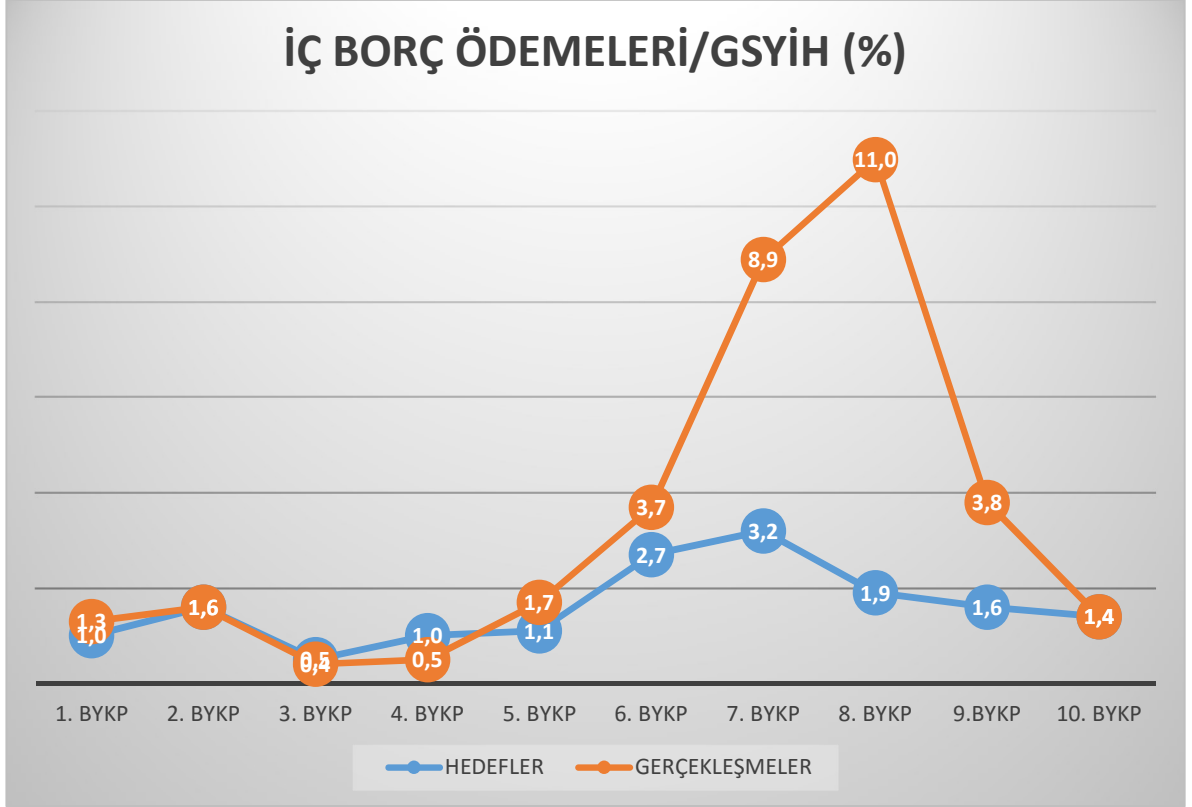
¹³² www.kalkinma.gov.tr, VI. BYKP, Sayfa 3, 20, 21, 23, 25, 302 ve 361.

¹³³ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹³⁴ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 126, 476, 590, 594 ve 636.

¹³⁵ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Konsolide Bütçe Dengesi ve Finansmanı.

GRAFİK 38 İç Borç Ödeme Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

Kaynak: 1) www.kalkinma.gov.tr,¹³⁶ 2) www.tuik.gov.tr,¹³⁷ 3) TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013,¹³⁸ 4) www.hazine.gov.tr¹³⁹

Sekizinci grafik iç borç ödemelerinin GSYİH'ye oranıyla ilgilidir. Genel olarak değerlendirildiğinde plan dönemleri boyunca hedeflenen oranların üzerinde iç borç ödemeleri gerçekleştirilmiştir.

¹³⁶ www.kalkinma.gov.tr, IX. BYKP, Sayfa 54, 55, 56 ve 62.

¹³⁷ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014 , http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

¹³⁸ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> İstatistik Göstergeler 1923-2013, Sayfa 127,479, 556 ve 596.

¹³⁹ <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, Bütçe Finansman İstatistikleri/Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı

SONUÇ

Kalkınma planlarının uygulanmasına 1963 yılında başlanmıştır. 1980 öncesi planları ulaşılan hedefler açısından değerlendirecek olursak; özellikle ilk iki plan dahilinde hedeflenen % 7'lik kalkınma hızının tutturulduğu, üçüncü planda hedeften geriye düşüldüğü dördüncü planda ise tamamen gerisinde kalındığı görülmektedir. Bu planlarda daha çok yatırımların miktar ve dağılımı üzerinde durularak yeni iş alanları yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak bu konu ekonominin her alanda yeniden düzenlenmesini gerektirecek kadar geniş kapsamlı olduğu halde, yeniden düzenleme yapılamadığından, istikrarlı bir ekonomi politikası yürütülemediği, istihdamla ilgili hedefler tersine sonuç vermiştir. Yatırım alanında tarım ve sanayi sektörleri yatırımlardan alması gereken payların genellikle altında kalırken hizmetler sektörü ise planlanandan daha fazla pay almıştır. Yatırım teşviklerine rağmen devletin yatırımlardaki payı düşürülemediği, özel sektörün aldığı pay ise istenen seviyeye getirilememiştir. Planların yapısal değişim hedefleri ele alındığında istihdam düzeyi ve milli gelir içinde sektörlerin payları konularında istenen ilerlemeler sağlanmıştır. Dış ödemeler dengesi açığının milli gelire oranının % 4'ten % 2'ye düşürülmesi öngörüsü ise 15 yılın sonunda yarı yarıya azalacağı yerde bir kat artarak % 8'e çıkmıştır.

Bu dönemde ihracatın milli gelirdeki göreceli payının çok düşük olduğu ve hatta azaldığı görülmektedir. Dış ticaret ve kambiyo politikalarının tamamıyla ithal ikamesine ve ithal girdiler kullanan iç piyasaya dönük sanayi kollarına yönelmesi bu durumun yaşanmasının sebebidir. İhracat sanayi ürünlerinden ziyade tarım ürünleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Türk ekonomisinin ithal bağımlılığının kronik bir hal almasıyla dış ticaret açığı özellikle 70'lerin sonunda rekor seviyelere ulaşmıştır. Para politikası açısından bakıldığında da, yanlış döviz politikası TL'yi olması gerekenden çok daha değerli bir hale getirmiştir.

Genel olarak hedefler ilk iki plan ölçeğinde tutturulup başarı yakalanırken, üçüncü plan döneminden itibaren hedeflerden sapmalar başlamış, dördüncü plan döneminde ise belirlenen hedeflerin çok gerisinde kalınmıştır.

Bu durumun yaşanmasında bazı iç ve dış faktörler etkili olmuştur. Ülkede yaşanan siyasal istikrarsızlıklar iç faktör olarak söylenebilir. Kıbrıs çıkartmasının

yapılması, OPEC'in ham petrol fiyatlarını 1974 yılında beş kat artırması ve dünya ülkelerinde yaşanan ağır ekonomik bunalımlar dış faktörlere örnek olarak sayılabilir. 1960'lı yıllar düşük enflasyon oranı ve % 7 gibi yüksek bir büyüme ortalamasıyla yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi için çok önemli bir fırsata sahipti. Fakat bu dönemde gerekli yapısal değişiklikler gerçekleştirilememiştir. İlerleyen yıllarda siyasi iktidarlar sık sık değiştiğinden planlamanın devamlılık ilkesi sürdürülemediği. İktidara gelen yönetimler bir önceki hükümetin bıraktığı kalkınma planlarını sahiplenme konusunda isteksiz davranmışlardır. Sürekli yapılan revizyonlar planlardan beklenen neticelerin elde edilememesine neden olmuştur.

1980 sonrası uygulanan yapısal uyarlama politikaları kalkınma planlılığı mantalitesini farklılaştırmıştır. Artık kalkınma planlarının hazırlanmasında Stratejik Planlama anlayışı ön plana çıkmaya başlamıştır. Stratejik Planlama, şirketlere uzun vadeli amaçlar belirleyip bunları rekabet şartlarına göre değiştirmeleri konularında rehberlik yapan bir plan türü olarak ortaya çıkmıştır.

1980 sonrası dışa açılma stratejisi kalkınmanın yanına rekabet kavramını eklemiştir. Artık planlar hazırlanırken sosyal ve kültürel kalkınmaya ilaveten ekonomik unsurlar ana tema konumuna gelmiştir. 1980 sonrası ortaya çıkan Neo-liberal ekonomik düzen küreselleşmeyle beraber tüm dünyaya yayılmıştır. Türkiye de 24 Ocak 1980 Kararları ve Özal iktidarının yaptığı reformlarla serbest piyasa ekonomisine geçiş ve sermaye olanaklarının serbest bırakılması sürecini başlatmıştır.

1980 öncesi Kalkınma Planları, daha kapsamlı, fiziksel dengeleri esas alan ve idari yönü ağırlıkta olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980 sonrasında ise Stratejik Planlamanın devreye girmesiyle daha esnek, serbest piyasa şartlarına uyumun ön plana çıkarıldığı ve hedefler belirlenirken nicelikten ziyade nitelik unsurlarının önceliğe sahip olduğu bir görünüm kazanmıştır. Bu şekilde hazırlanan planlar gelecekte karşılaşılabilecek öngörülemeyen durumlar karşısında esneklik özelliği sayesinde daha avantajlı bir konumdadır.

1980 öncesi Kalkınma Planlarında tasarruf, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesi gibi konular hak ettiği yeri alamazken 1980 sonrası Kalkınma Planlılığında serbest piyasa ekonomisinin gittikçe işler hale gelmesiyle en önemli konu başlıkları haline gelmiştir.

1980 sonrası plancılıkta teşvikler özel sektörün ihtiyaçları analiz edilerek ve özel sektörün ön plana çıkmasını sağlayacak şekilde belirlenmiştir. Bu durum 1980 sonrası özel sektörün yakaladığı başarılarında önemli bir etken olmuştur.

1980 sonrası devletin iktisadi anlamda yeniden yapılandırıldığı, dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1980 öncesinde devlet daha müdahaleci ve merkezden planlama yoluyla daha aktifken, 1980 sonrası özelleştirme uygulamalarının da hızlanmasıyla devletin düzenleyici niteliği ön plana çıkmıştır. 1980 sonrası kalkınma planlarıyla genel çerçeve çizilip belirli standartlar belirlenmesiyle yetinilmiş ve özel sektörün daha serbest ve piyasa koşullarının hakimiyetinde serbestçe gelişebileceği, ön plana çıkabileceği bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir.

Kalkınma Planları uygulamalarının başarılı olabilmesi için en uygun şartlar 1980 sonrası plancılık anlayışının getirdiği şartlardır. Daha esnek yapıları öngörülme sorular karşısında daha uygulanabilir olmalarını sağlamaktadır. Devletin daha geri planda kalıp özel sektörü teşvik uygulamalarıyla desteklemesi, küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisinin ön planda olduğu günümüzde en uygun alternatiftir.

Netice olarak 1980 sonrası yaşanan mantalite değişimi değerlendirildiğinde; küreselleşmenin gitgide yoğunlaştığı, rekabetin devamlı arttığı modern bilgi toplumuna uyum ve serbest piyasa koşullarına dayalı Neo-liberal ekonomik düzene geçiş için elzem bir süreç olduğu sonucuna varılmaktadır.

Ülkemiz son on beş yılda yüksek bir ekonomik büyüme ve refah artışı yaşamıştır. Kalkınma planı uygulamaları da son derece başarılıdır. Bu durumun yaşanmasında en büyük etkenlerden biri tek parti iktidarının getirdiği siyasi istikrar düzenidir. 1980 öncesi planların başarısızlıklarında siyasi istikrarsızlık en önemli etkenlerden biridir. Ayrıca planların daha esnek, müdahaleci olmayan, ekonomide serbestliği destekleyip özel sektörü ön plana çıkaran tarafları da başarıda pay sahibidir.

KAYNAKÇA

AKDİŞ Muhammet, “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi”, *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, S. 36, s. 36.

ALGAN Nesrin, Ayşegül MENGİ, “Turkey’s Sustainable Development” *European Environmental Law Review* April, 95-108, 2005.

ATAÇ Beyhan, *Maliye Politikası*, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118, 2002.

AYTÜR Memduh, *Kalkınma Yarışı ve Türkiye*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970.

BASOL Koray, *Türkiye Ekonomisi*, İzmir: Anadolu Matbaası, 1996.

BAYRAM Mehmet Emin, *Türkiye’de Planlama Teşkilatının Hukuki ve İdari Yapısı İle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi) Ankara: DPT.

BİRİCİK N. Gözde, “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası Yapısal Fonlar-AB Uyum Fonu”, Ankara, *Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, S. 288, s. 13, 2012.

BORATAV Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: İmge Kitabevi, 2004.

BUĞRA Ayşe, *Devlet ve İş Adamları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

CHAMBERS Nurgül, “Hedge Fonlar”, Niğde, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.1, S.1 (2008), s. 5.

DİNLER Zeynel, *Mikro Ekonomi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2002.

DURAN Mustafa Sungur, “Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi”, 1997, *Hazine Dergisi*, <http://www.hazine.gov.tr/makaleler/mustsungur.pdf>

DÜLGEROĞLU Ercan, *Kalkınma Ekonomisi*, Bursa: VİPAŞ, 2000.

EGELİ Avni Hüseyin, *Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*”, 2005, <http://www.manas.kg/pdf/sbd-2-11.pdf>

ERDİNÇ Zeynep, “Uluslararası Para Fonu-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19. Stand-by Anlaşması”, Kütahya, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, s. 101.

ERDOĞAN Selim, “Türkiye’de Planlı Dönemde Bölgesel Dengesizlikler”, Erzurum: *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, IX, 3-4, 89-100, 1992.

EREN Aslan, “Türk İktisat Tarihi”, Muğla: *Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları*, 2001.

ERTEM Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir: *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XII, 21, 389, 2009.

GEORGE S. , “Neoliberalizmin Kısa Tarihi” *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*, (Ed. Gülsüm Akalın ve Uğur Selçuk Akalın), İstanbul: Kalkedon, 33-47.

GİLL Indermit, Homi KHARAS, *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, Washington: World Bank Publications, 2007.

GÜLALP Haldun, *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.

GÜNÇE Ergin, “Türkiye’de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını”, Ankara: *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 1981.

GÜNŞOY Bülent, *Değişen Dünya Koşullarında Kalkınma Planlaması ve Türkiye’de Planlama Uygulaması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

GÜVEN Sami, *Sosyal Planlama*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995.

HARRİS Jonathan M., USA: *Basic Principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute Working Paper*, Tufts University, 2000.

HOGENDORN Jan S. , New York: *Economic Development*, Harper Collins Publishers Inc. , 1992.

İLKİN Akın, İstanbul: *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988.

İZMİRLİOĞLU Akın, İstanbul: *Planlama Yaklaşımları ve Türkiye*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, 2000.

UNAY Cafer, Bursa: *Makro Ekonomi*, 3. Basım, Akademi Yayınları, 1983.

ÜSTÜNEL Besim, *Ekonominin Temelleri*, 5. Bası, 1988.

KANSU Günel, İstanbul: *Planlı Yıllar*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

KARAGÜL Mehmet, Ömer AÇIKGÖZ, “İktisat Tarihi Perspektifinde İktisadi Kalkınma ve Din İlişkisi”, Konya, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.VII, S. 13, s. 472.

KAZGAN Gülten, İstanbul: *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Matbaa, 1985.

KAZGAN Gülten, İstanbul: *Tazminattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

KAZGAN Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomik Politik Açından Bir İrdeleme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

KEPENEK Yakup, Nurhan YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, 6. b. , İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 2000.

KEYDER Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1982.

KILIÇBAY Ahmet, İstanbul: *Türkiye’de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları Yayın No: 509.

KOÇYİĞİT Ali, *Makro İstikrar Politikası, 1980-2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

KORKMAZ Ayşe, Ankara: *Kalkınma Planlarında Öngörülen Eğitim Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

KÖKLÜ Aziz, *Makro İktisat*, Ankara: 1973.

KÖSEALİOĞLU Ebru, Ankara: “Know-How Sözleşmesinin Tanımı, Unsurları ve Patentten Farkları”, *Ankara Barosu Hukuk Gündemi Dergisi*, 8, 135, 2007.

KURUÇ Bilsay, “1961 Anayasası ve Planlı Ekonomi”, *27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, ed. Suna KİLİ, İstanbul: 1998, ss. 71-84.

KÜÇÜK Yalçın, Ankara: *Planlı Kalkınma ve Türkiye*, Tekin Yayınevi, 1978.

KÜÇÜKKALAY A. Mesut, İstanbul: *Cumhuriyet Döneminde İktisadi Planlama ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1998.

LANGE Oskar, Ankara: “Sosyalist Bir Ekonomide Planlamanın Rolü” *İktisadi Kalkınma (Seçme Yazılar)*, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, (1966), s. 340.

LORDOĞLU Kuvvet, Nurcan ÖZKAPLAN, İstanbul: *Çalışma İktisadı*, Der Yayınları, 2003.

MARSHALL Alfred, USA: *Principles of Economics*, Ninth Edition, The MacMillan Company, 1961.

MORGİL Orhan, Ankara: “Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, V, 103-116, 2003b.

NATH S.K., Great Britain: *A Perspective of Welfare Economics*, Macmillan, 1973.

ORAN Baskın (Editör), İstanbul: *Türk Dış Politikası* (6. Basım), İletişim. 2002.

ÖNCEL M. , “Ekonomik İstikrarın Temininde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”, Ankara, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, S.3 (1969), s. 289-299.

ÖNEY Erden, Ankara: *İktisadi Planlama*, Savaş Yayınları, 1987.

POTTS David, USA: “Development Planning and Poverty Reduction”, *Gordonsville VA*, Palgrave Macmillan, 2003.

- ROMER C.D., “Great Depression”, *Encyclopaedia Britannica*, 2003.
- ŞAHİN Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2002.
- SANAL M. Engin, Edirne: *Gelişen Ekonomilerde Dönüşen Kapitalizmin Endüstri İlişkilerine Etkileri*, Paradigma Akademi Yayınları, 2014.
- SARICA İsmail, “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 154-204, 2001.
- SAVAŞ Vural, *İktisadın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- SCHILLER Bradley, USA: *The Macro Economy Today*, The American University, 1991.
- SEYİDOĞLU Halil, İstanbul: *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, 2007.
- SOYAK Alkan, İstanbul: *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, Der Yayınları, 2003.
- STIGLITZ Joseph Eugene, “Küreselleşen Dünyada Kalkınma” *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma* (Derleyen Fikret Şenses), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- ŞENER Orhan, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, 11. b. , İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2010.
- TEKELİ İlhan, Selim İLKİN, Ankara: “Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı”, *ODTÜ-Türkiye Belgesel İktisat Tarihi*, 1981.
- TEZEL Yahya S. , *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- TİMUR Taner, *Türkiye Nasıl Küreselleşti*, Ankara: İmge Yayınevi, 2004.
- TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Raporu
- TOKGÖZ Erdinç, *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001.
- TÜGEN Kamil, “5 Nisan 1994 Tarihli Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ve Uygulama Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Maliye Yazıları*, S.44 İstanbul: 1994, ss. 9-10.
- TÜRK İsmail, *İktisadi Planlama Prensipleri*, Ankara: Emek Matbaası, 1970.
- ÜLMAN Haluk, Ankara: *Türk-Amerikan Münasebetleri*, Sevinç Matbaası, 1991.
- YILDIRIM Kemal, Doğan KARAMAN, Eskişehir: *Makro Ekonomi*, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 2001.

YILMAZ Ahmet, İstanbul: “Neo-Liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Devlet Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım” *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20,1, 107-140, 2005.

YILMAZ Şiir, Ankara: “1923’ten Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine” *İktisat Seçme Yazılar, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Gelişme Vakfı İktisadi İşletmesi*, 5-20, 2003.

www.nationsencyclopedia.com/Americas/Argentina

www.nationsencyclopedia.com/Americas/Brazil

www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/China

www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/India

www.nationsencyclopedia.com/Asia-and-Oceania/Korea

www.nationsencyclopedia.com/Europe/Ireland

www.ekonomi.gov.tr/Arjantin

www.ekonomi.gov.tr/Brezilya

www.ekonomi.gov.tr/Çin

www.ekonomi.gov.tr/Hindistan

www.ekonomi.gov.tr/Güney Kore

www.ekonomi.gov.tr/İrlanda

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	VOLKAN ÇİNAR
Tez Adı	KALKINMA PLANLARININ MANTIĞI VE UYGULAMA ETKİNLİĞİ BAKIMINDAN 1980 ÖNCESİ VE SONRASININ MUKAYESELİ BİR ANALİZİ
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER
Anabilim Dalı	İKTİSAT
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	PROF. DR. EMİN ERTÜK
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 31/10/2018

İmza :